پښتو ټولنه ـ کابل

ادبي فنون

Ketabton.com

عبدالرووف بېنوا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب پېژندنه :

||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||

د کتاب نوم :: ادبي فنون

لیکوال :: عبدالرووف بېنوا

چاپکال ::(دوهم ځل) 1383ل کال

چاپشمېر :: (1000) ټوکه

ډیزاین :: د هوسۍ مجلې اداره

کمپوزر :: صالح محمد صالح

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي فنون

د 1323 هـ کال په مينځ کي دمعارف د وزارت له خوا د ادبياتو فاکولته تاسيس شوه، د نورو ښوونکو په ډله کي زه هم ددې فاکولتې په معلمۍ سرلوړی شوم او وګمارل شوم چي د ادبي فنونو درس ورکړم.

دا کار په سر سري نظر آسانه ښکاريږي، اوماته هم ډېر ګران نه شو ښکاره، ځکه چي په دې فنونو کي ډېر عربي او پارسي آثار ليکل شوي وه. او له ښه مرغه زما مطالعه هم پکښې جاري وه. مګر کوم وخت چي مي په کار ګوتي پوري کړې دډېرو مشکلاتو سره مخامخ شوم دا ځکه چي ما په پښتو درس ورکاوه او دا فنون مي بايد د پښتو سره تطبيق کړې واى، او يا مي د پښتو مخصوص فنون را څرګند کړي او را ايستلي واى، په دې باب کي چي يوه رساله هم نه ده ليکلي شوې، او نه ئې مثالونه له ادبياتو څخه راوتلي او ټاکل شويدي، ځګکه نو ددې فنونو تطبيق ډېر وخت او زيار غوښت د يوه مثال دپاره به ما شپې اوه دېوانونه پرله اړول او ډېر فکر به مي کاوه څو دادی په ډېر خلص ډول په دې مقصد کامياب شوم او په دې کـتاب کي مي هغه درسونه او يا دهغو تفصيل راوړ چي ما دادبياتو په فاکولته کي متعلمينو ته ښودلی دی. البته نور پوه زلميان به ئې لا ښه پسي پوره کړي او يا که زه کوم ځای غلط شوي يم لطفاً به ئې صحيح کړي. په ډېره مينه.

(ع. بېنوا)

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوی خدای (ج) په نوم

پیل

تعریف:

ادبی فنون هغه علمونه دي چي د هغو په مرسته دلیکونکو لیکني او د وینا کوونکو ویناوي او د شاعرانو شعرونه ښکلي، لطیف او سمیږي.

غرض:

مهم غرض له دې فنونو څخه د لیك، وینا او شعر موثر کېدل دي، چي که کم لیك یا وینا یا شعر په دې ادبی مزایاووښکلی شوي وي، د اروېدونکو او لوستونکو په مغزو کښي ښه اغېزه کوي، او لطافت ئې ډیریږي او یا اقلاً تنفر نه ځیني کوي او ددوي په کومك لیکونکی یا وینا کوونکی یا شاعر خپل مقصد لاس ته راوستلای شي.

موضوع:

د ادبی فنونو موضوع نثر، شعر او وینا ده، یعني د نثر او وینا او شعر سگره او نا سره څرگندول او ناسم سمول او بې خونده خوند ور کول دي، ځکه چي ټولي هغه معناوي چي زړه وړونکي او معقولي دي د الفاظو په ذریعه فهمول کیږي او د الفاظو د سمولو او پېژندلو او دهغو د ترکیب دپاره څو فنه ټاکلي شویدي، چي د هغو په واسطه الفاظ هم سمیږي او هم پېژندل کیږي. او بل دا چي په هره ژبه کښي دا خبره ضروری ده چي سمه به لیکله کېږي او هر ژبور مجبور دی چي سمه به ئې لولي، نو ویل ځانته فن او قانون لري او لیکل ځانته، چي همدې فنونو ته ادبی فنون وایي، او هیڅ یوه ژوندۍ او سمه ژبه په مستقیم یا غیر مستقیم ډول ددې فنونو له مراعات څخه خلاصېدلای نه شي، بلکی په طبعي ډول که کمه ژبه خوږه او کلام ئې خوږ وي (که ئې لیکونکی یا ویونکی قصد وکړي که ئې ونه کړي) ددې فنونو اغېزه پکښي ځلیږي (لکه د عربو د جهالت د وقت اشعار) نو له دې څخه څرگندیږي چي دا فنون عموماً د پخوانیو له پخو ویناو او خوږو اشعارو څخه رائیستل شویدي.

د ادبی فنونو وېش

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ادبی فنونو په وېش کي راز راز مختلفي نظرېي موجود دي او ډول ډول وېشونه پکښي شوی دي، او پخوانيو شرقي پوهانو پر څو علومو سره وېشلي دي. احتمال لري چي په اروپا کي په بل ترتيب وي، مگر دلته د شرقي پوهانو نظرېي راوړو:

پخوانۍ شرقي نظريه:

پر پخوانۍ شرقي اصطلاح چي اوس هم په شرق کښي تقريباً تعقيبېږي ادب هغه پوهنه ده چي منثور يا منظوم كلام په پېژندل كيږي يعني دكلام ښه والی، بدوالی، ټيټوالی، لوړوالی، سم او ناسم ځيني څرگند شي، چي په دې صورت نو د بلاغت اسباب او دبليغ كلام و اصولو ته هم ادب ويلای شو (1) او ځكه نو د اولنو په نظر د ادب علم په ډېرو عربي علومو پوري اړه لري، چي دا علوم نو "ادبی فنون" يا "ادبی علوم" بللای شو، مگر ددې علومو په شمېر او ټاكلو كي هم د پخوانيو پوهانو نظرېي سره مختلفي دي، مثلاً : د ادبی علومو په ټاكلو كي څوك د قرائت علم هم په ادبی علومو كي داخلوي او څوك ئې نه، يا دا چي ځيني علماء د بديع علم مستقل نه گڼي او د معاني او بيان تابع ئې شمېري، همدارنگه د ادبی فنونو په شمېر كښي هم اختلاف دی، ابن انبازی (2) دا فنون اته بولي او زمخشری (3) ئې خپل د قسطاس په كتاب كښي دوولس راوړي، او قاضي ذكريا (4) بيا د بيضاوي په حاشيه كښي څورلس ذكر كړيدي، چي علم قرائت ئې هم په ادبی فنونو كي داخل گڼلی، محمد د محمود امين زوی (5) پخپل كتاب نفايس الفنون كي ادبی علوم پر پنځلسو فنونو مشتمل بللي دي (6) جرجي زيدان بيا ليكي : چي صرف، نحو، لغت، عروض، قوافي، صنعت، شعر، تاريخ او انساب ادبي علوم دي او اديب هغه څوك گڼي چي په دې ټولو علومو پوه او خبر وي او يا په يوه ددې علومو كي پوره عالم وي، او په نورو خبروي، دا عالم او اديب ئې هم دا فرق ټاكلی دی چي اديب له هر څه څخه هغه ښكلې برخه انتخابوي او عالم يوازې يو مقصد تعقيبوي او مهارت پكښي مومي (7) بل بيا وايي د ادب علمونه ديارلس دي چي ددې ديارلسو څخه اته اصول او پنځه فروع گڼي.

اصول ئې:

لغت، نحو، صرف، اشتقاق، معانی، بيان، عروض او قافيه.

فروع ئې:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسم الخط، قرض الشعر، انشاء محاضرات او تاریخ دی، د بدیع فن د معاني او بیان تابع ګڼي (8) سید شریف (9) بیا ادبي علوم دوولس یاد کړیدي او داسي ئې راوړي:

د ادب علم وار دواره پر دوو برخو وېشل کېږي:

1.اصول

2.فروع

اصول:

د ادب د علم اصول اته دي، ځکه چي ادبي علوم په الفاظو اړه لري چي په دې صورت کښې به یا دالفاظو د مفرداتو او موادو او هئیات څخه خبري کیږي چي دا "دلغت د علم" کار دی. او یا به یوازي د الفاظو د صورتو او هئیات څخه بحث دی، چي په "علم صرف" اړه لري. او یا به د کلمو د نسبت له حیثه وي چي په اصلوالي او فرعوالی کي د یوې کلمې نسبت بلي ته وشي، البته دا د "اشتقاق علم" دی او یا دا چي بحث له مګرکباتو څخه وي او دا هم پر څو ډوله دی، ځکه چي که په اصل ترکیبیه هئیات او د اصلي معناو په اداء کولو کي بحث وي "د نحو علم" دی او که د معنا دافادې دکیفیت په شاوخوا کښې وي چي کمه معنا ترهغې معنا واضحه او کمه تر هغي بلي معنا پټه ده، دا "دبیان په علم" اړه لري او "د بدیع علم" د معاني او بیان له ملحقاتو څخه دی او په هغو کي داخل دی، او که بحث له هغو مرکباتو څخه وي چي هغه وزن ولري دا بیا دوه قسمه دی، ځکه چي که یوازي په وزن کښې خبري وي "دعروض علم" باله کیږي او که دبیتو په اواخرو کي خبري وي "دقافیې علم" دئ.

فروع:

مګګر فروع څلور دي : دا له دې جهته چي که د لیکني او کتابت پر نقشونو بحث وي " د خط علم" دی او که دا بحث په منظوم کلام پوري خاص وي، "قرض الشعر" دی او که یوازي په نثر پوري اختصاص ولري " د انشاء علم" باله کیږي او که په یوه پوري اختصاص ونه لري "علم محاضرات" دی چي "تاریخ" او "انساب" هم په دې برخه کي شامل دي) .10(

د سید شریف وېش اکثرو پوهانو منلی او هم دا علوم ئې ادبی فنون بللي دي ځکه نو موږ ځان مجبور ګڼو چي ددې علومو لنډ ـ لنډ تعریف راوړو او هم دا تعریفونه به په راتلونکو بحثونو کي څه نه څه مرسته راسره وکړي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

- (1)د صرفو علم:

يو علم دی چي دکلمو د ابنيه له حالاتو څخه ږغيږي، او د ابنيه له حالاتو څخه هغه عوارض مراد دي چي د کلماتو پر جوهر وارديږي، لکه : حرکات، سکنات، ډېرول، لږول، اړول، ادغام، اليشېدل (ابدال) او نور داسي...

(2)د لغتو علم:

دا علم د مفرداتو هغه مدلولات بيانوي چي ددوی دپاره وضع شوي وي او همدارنگه د مرکباتو پر وضع او د هغو دلالت پر جزئيه معانيو ښيي.

- (3)د اشتقاق علم:

دا هغه علم دی چي د يوې کلمې څخه د بلي کلمې را ايستل راښيي او دا را ايستل به د يو جوهري تناسب په واسطه وي چي دا تناسب به ددوي په منځ کښي موجود وي، چي يوه کلمه له بلي راوباسي او يوې ته اصل او بلي ته فرع ووايي، او اصل مشتق منه او فرع مشتق بولي، چي گويا دا علم فيلالوجي کيفيت لري.

_ (4)د خط يا ليکلو علم :

دا هغه علم دی چي د الفاظو د تصوير او ليك د نقوشو کيفيت راښيي.

_ (5)د نحو علم:

ددي علم په مرسته د کلمې او کلام او احوال د اعراب او بناء له حيثه څرگنديږي.

_ (6)د معاني علم:

هغه علم دی چي د لفظ حالات بيانوي، مگر دا بيان له داسي حيثه چي دکلام مطابقت د مقام له اقتضاء سره څرگندوي، لکه د مجاز عقلي بحث چي (د يوه شی اسناد هغه شی ته وشي چي دده دپاره نه وي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ (7)د بیان علم :

ددې علم په مرسته سړی کولای شي چي یو مطلب په پټه او ښکاره په څو مختلفو لارو اداء کړي چي دا علم زما په عقیده تر بدیع یعني د الفاظو تر ښکلیتوب ډېر اهمیت لري او ضروری دی.

ـ (8)د بدیع علم:

چي ددې علم په مرسته د بلیغ کلام وجوه او علامې او نښې پېژندل کیږي.

ـ (9)د عروض علم:

دا علم د شعر اوزان او بحرونه بیانوی.

ـ (10)د قافیې علم:

دا علم د بیتو د پای حال څرګندول او پېژندل دي.

ـ (11)قرض الشعر یا نقد الشعر:

دا هغه علم دی چي د شعري کلماتو حال څرګندوي، مګر نه د وزن او بحر له حیثه بلکي د ښه والي، او بدوالي، خوند، او بې خوندۍ له حیثه یعني شعر ته د تنقید په سترګه کتل دي، چي دا علم پوهانو د عروض تر علم هم ضروری ګڼلی دی، ځکه چي که دا علم منځ ته راشي نو حقیقي ادیب او شاعر به له درواغجن او مقلد اوغله ادیب او شاعر څخه جلا شي.

ـ (12)د انشاء علم:

انشاء په لغت کي شروع او ایجاد او وضع ته وایي، مګر په اصطلاح کي هغه علم دی چي دده په واسطه دمعانیو څخه د استنباط کیفیت پېژندل کېږي مګر دا په داسي الفاظو تعبیر شوي وي چي د مقام سره وړ وي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

_ (13)د محاضرات علم:

محاضره په لغت كي تقريباً د محاوري او حاضر جوابۍ په معنا راځي په اصطلاح كي هره وينا پر خپل ځاى ويل او ښه سمه محاوره كول او پر ځاى حاضر جوابه او فى البديهه د محاضري علم دى) 11.(

چي دا فن هم په ادبي فنونو كي خورا ډېر اهميت لري او هر څوك چي ددي ملكې ښتن وي د هر چا خوښ او په هر ځاى كي لوړ مقام لري، دا فن تر هر فن د شاعر شعر او وينا كوونكى وينا ورخوندوره او خوږه كوي او اغېزه ئې ډېره وي.

تبصره:

چا اوچابيا علاوه پر دي علومو څو نور علمونه هم مستقلاً ادبي علوم شمېرلي دي چي مشهور ئې دادي:

_ تاريخ او قصص:

چي د تېرو ورځو او پخوانيو وګړو حال څرګندوي، او د مهمو اشخاصو زېږېدنه او وفات راوړي، او د ملتونو او اولسو رسمونه او دودونه معلوموي.

_ د انساب علم:

ددې علم په مرسته د اولسو او قبيلو روابط او خپلوى پېژنو او د هر نژاد او تبر اصل او فرع سره جلا كوى.

_ د مسالك او ممالك علم:

د ښارو اولارو د نومو پېژندنه او د حالاتو څرګندونه پورتنى علم بولي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

_ د احاجي او اغلوطات علم:

احاجي د احجيه جمع ده، احجيه په لغت کي مشکله او مغلقه کلمه بولي، اغلوطه په لغت کي د هغه مشکل کلام یا هغي مشکلي مسئلې معنا ورکوي چي سړی په اشتباه کي اچوي) 12(

په دې علم کي د هغو الفاظو او ترکيباتو څخه بحث کيږي چي ظاهراً د قياسي قواعدو سره مخالف وي.

_ د امثالو علم:

د متلو پيژندل او دهر متل ريښه پيدا کول، او د استعمال ځای ئې موندل په پورتني علم پوري اړه لري.

_ دواوين:

د مدونه اشعارو او مصنوعه تراکيبو پيژندل د دواوين علم بولي، د نفايس الفنون ليکونکی (13) دا علم د ځورلسو ادبي علومو څخه بللی دی.

تر دې ځايه پوري د اولنو پوهانو د نظريو اختلاف و، او هم په دې ترتيب نوري نظريې هم سته چي د پوهانو هر ټولې له ځانه ادبی علوم ټاکلي دي او هر چا پخپله خوښه څه چي ئې لازم ګڼلي وېشونه په ګډ کړي دي. مګر زما په عقيده د ادبی فنونو اوعلومو د ټاکلو دپاره به همدغه جملې کافي وي چي ووايو:

"ټول هغه فنون او علوم چي د وينا، ليك او لوست، نظم او شعر په ښکلولو او لطيف کولو او سمولو کي برخه اخلي او د هغو تاثير او اغيزه ور ډېروي هغه ادبي علوم باله کيږي."

لمن ليکونه

.1تاريخ ادبيات ايران � همايي � 4 مخ

.2عبدالرحمن معروف په ابن انبازی دعربيت او ادبيت له پوهانو څخه دی (775) _ (513)

.3په (538 _ 467) هجري

.4قاضی حميد الدين ذکريا بن محمود د اتمي هجري پېړی له محدثينو او د عربي ادب له پوهانو څخه دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

5.د ابو اسحق د محمود شاه د زوى معاصر .

6.هغه دا علوم دي : خط، لغت، تصريف، اشتقاق، نحو، معاني، بيان، بديع، عروض، قوافي، تقريض، امثال، دواوين، انشاء، استيفا. (تاريخ ادبيات همايي ، 10 مخ)

7.تاريخ ادب اللغه العربيه ، جرجي زيدان ، 2 ج ، 95 مخ.

8.دائرآ المعارف بستاني ، 2ج، 655 مخ.

9.على د محمد جرجاني زوى چي په ميرسيد شريف معروف او د خورا مشهورو پوهانو څخه دى، په (835 هجري) وفات شويدى (تاريخ ادبيات همايي ، 10 مخ).

10.كشف الظنون طبع استنبول، لومړى جلد 44 مخ، تاريخ ادبيات همايي 1 ج ، 11 مخ.

11.تاريخ ادبيات همايي لومړى جلد ، 11، 23 مخ.

12.اقرب الموارد د همايي په حواله.

تاريخ ادبيات ايران ، همايي ، ج1.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عروض علم

ضروري توضیح:

دمخه تردې چي تاسي د عروض علم وپېژنئ، دا نکته باید تاسي په زړه ولرئ چي د پښتو ملي اشعار چي ددې ادب مهم رکن دی د عربي ژبی د عروض تر قواعدو لاندې کورت نه راځي، بلکي د اروپايي ژبو د اشعارو په څېر د سیلاب او سیلابل له رویه وېشل کیږي، او په هجايي صورت ئې سم او ناسم سره بېلیږي، چي وروسته به درته راوړه شي.

هو ! د پښتو ځیني اشعار په عربی عروضو تکلفاً برابرېږي مګر دا اشعار د دېوانو اشعار دي چي شاعرانو یې د عربی او پارسي په تقلید اشعار ویلي دي په دې تکلفي اشعارو کي هم اکثر شعرونه نه برابرېږي، ځکه چي د پښتو د ځینو کلمو ابتداء په ساکن کیږي نو که دا کلمې د بیتو په سر کي راشي ددې دپاره په عربی عروضو کي هیڅ قاعده نه لري، ځکه چي په عربي کي ابتداء په ساکن له سره شته نه، او بل دا چي خلیل بن احمد د عربی ژبي دپاره بحور ټاکلي نه (ددوي په اصطلاح) دعجمي ژبو دپاره، تر دې یادوني وروسته به نو اوس دعروض دعلم په ښووني پیل وکړو، او ښکه چي پښتو شعرونه اصلاً نه پر برابرېږي او هغه چي برابرېږي هم بې خونده دي نو مثالونه د پارسي څخه راوړو که څه هم دا عروض د پارسي ژبي دپاره هم نه دي وضع شوي.

تعریف:

عروض عرضه کولو ته وايي (1) او اصطلاحاً هغه علم دی چي دعربي شعر د اوزانو کره او ناکره صحیح او فاسد په پېژندل کېږي) 2.(

موضوع:

ددې علم موضوع شعر ته د سموالي اوناسموالي له حیثه کتل دي).3(

واضع:

د عروض د علم واضع خلیل بن احمد الفراهیدي دی چي په دوهم هجري قرن کي ئې ژوند کاوه. (4) که څه هم تر دې دمخه نورو شاعرانو پر همدې عروضو برابر نظمونه ویلي وه مګر دا علم چا نه وْ ورته وضع کړې.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا علم ولي عروض بولي ؟

ځکه چي اشعار د خليل پر قواعدو عرضه کيږي، او څوك لا وايي چي خليل دا قواعد په عروض کي چي يو ځای دي وضع کړي دي نو د هغه ځای په نوم ئې ياد کړيدي) .5(

د عروض ارکان:

د عروض د علم رکنونه ددې علم اجزاء او افاعيل دي افاعيل هغه متحرکات او سکنات دي چي بيت ځيني جوړيږي، بيت په عربي خوني او کور ته وايي هر بيت دوې برخي وي ، چي هري برخي ته مصراع يا مصرع وايي، او مصراع د دروازې يوې پلې ته وايي د بيت د لومړی مصراع لومړي جز ته صدر وايي او آخر جز ته يې عروض د دوهم مصراع لومړی جز ابتداء او وروستی جز ضرب يا عجز بولي او هغه اجزاء چي د صدر او عروض يا ابتداء او ضرب په مينځ کي راځي هغه ته حشو وايي).6(

افاعيل:

افاعيل لس کلمې دي : فعولن، فاعلن، مفاعيلن، فاعلاتن، مستعفلن، مفاعلتن، متفاعن، مفعولات، فاعلاتن، مس تفع لن، چي دوره ئې پنځه حرفيز او نور ټول اوه حرفيز دي، د درو شيانو څخه ترکيبيږي : سبب، وتد، فاصله.

سبب دخېمې مراندو ته وايي، وتد ئې زيرك دی فاصله د دوو مراندو تر منځ جلاوالي ته وايي، او دلته سبب دوه حرفيزه کلمه ده، نو که ئې آخر ساکن وْ لکه "تن" خفيف سبب ورته وايه شي، او که متحرك وْ " تنه " (غير ملفوظي هـ) ثقيل سبب دی، وتد درې حرفيزه کلمه ده نو که ئې د مينځ توری ساکن وْ لکه "تان" هغه مفروق وتد دی او که يې آخر ساکن وْ لکه (وزر) مجموع وتد ورته وايي، فاصله څلور حرفي يا پنځه حرفيزه کلمه ده دا هم که اول درې توري متحرك او څلورم ساکن وْ، لکه اچول د اصغرا فاصله بولي او که څلور توري متحرك او پنځم توری ساکن وْ، لکه اچولی دا نو کبری فاصله ده.

زحافات:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

افاعيل کله کله د خپل اصلي حاله تغير خوري،دې تغير ته زحاف وايي زحاف له مقصده ليري کېدل دي دا زحافات پر درې قسمه دي : يو دا چي متحرك ساکن کړي، بل دا چي د رکن له تورو يو توری کم کړي، دريم دا چي پر اصلي تورو نور څه اضافه کړي، ټول ازحيف پنځه دېرش دي) .7(

.1اخمار:

په لغت کي بوټول او ډنګرولو ته وايي، اصطلاحاً د متفاعلن (ت) ساکنول دي، او څنګه چي دا غير مانوس کيږي نو متفاعلن په مستفعلن اوړي، اخمار خاص په بحر کامل کي راځي.

.2عقب:

سر ترلو او د وني د ښاخ غونډولو ته وايي، اصطلاحاً د مفاعلتن د لام- ساکنول دي، دا په بحر وافر کي راځي.

.3خبن:

پټولو ته وايي، اصطلاحاً د هغه خفيف سبب ساقطول دي چي د رکن په اول کي راشي فاعلن په فعلن شي دا په رجز، رم، مديد، بسيط، متدارك، سريع، خفيف، مجتث، منسرخ او مقتضب کي راځي.

.4وقف:

دربدو ته وايي، او اصطلاحاً د مفعولاتو د (ت) ساکنول دي، دا په سريع، منسرح، مقتضب بحرو کي راځي.

.5طی:

د کالو يا کاغذو پېچلو ته وايي، اصطلاحاً د هغو دوو خفيفو سببو د څلرم ساکن توري ساقطول دي چي بې فاصلې د رکن په اول کي وي، نو مستفعلن به مستعلن او مفعولات به مفعلات شي دا په بسيط، رجز، سريع، منسرح او مقتضب بحر کي راځي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.6قبض:

ترلو او بندېدلو ته وايي، مګر اصطلاحاً د پنځم سببي ساکن توري ساقطول دي نو مفاعيلن به مفاعلن او مفعولن به فعول پاته شي.دا په طويل، مديد، هزج اومتقارب کي راځي.

.7عقل:

د اوښ زنګون ترلو ته وايي، خو په اصطلاح کي د مفاعلتن د رکن متحرک لام ساقطول دي، دا په بحر وافر کي راځي.

.8 کف:

د ګرځول او جامې د کناري کنډولو ته وايي، اصطلاحاً د اووم سببي ساکن توری ساقطول دي، نو مفاعيلن به مفاعيل او فاعلاتن به فاعلات شي دا په طويل، مديد، رمل، خفيف، مجتث او مضارع کي راځي.

.9وقس:

مغزي ماتولو ته وايي، مګر اصطلاحاً د متفاعلن د رکن دوهم متحرک توري ساقطول دي دا په بحرکامل کي راځي.

تبصره :

)تردې ځايه پوري مفرد زحافات بلل کېده تردې وروسته ئې مزدوجه زحافات بولي(

.10شکل:

څلور پښې په رسۍ ترلو ته وايي، اصطلاحاً متصل د فاعلاتن او مستفعلن په رکن کي د خبن او کف يو ځای کېدل دي، دا په مديد، خفيف، رمل او مجتث کي راځي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.11خزل:

پرېکول، کمول دي، اصطلاحاً مضمن، متفاعلن مطوي کول دي يعني څلرم توری، ساقطول دي دا په بحر کامل کي راځي.

.12تشعيث:

د تيتولو او تللو په معنا دي اصطلاحاً د فاعلاتن د وتد مجموع له دوو متحرکو څخه يو توری ساقطول دي دا په مديد، خفيف رمل او مجتث کي راځي.

.13اذاله:

لمن ايله کولو ته وايي، او دلته د آخر رکن په وتد مجموع کي الف زياتول دي نو مستفعلن به مستفلان او فاعلن به فاعلان او متفاعلن به متفاعلان راشي، دا په رجز، متدارك، بسيط، کامل، سريع، منسرخ او مقتضب کي راځي.

.14قصر:

لنډولو ته وايي، خو اصطلاحاً دا درې چي سببي ساکن د رکن او آخره څخه وغورځوي او تر هغه دمخه توری ساکن کړي، نو مفاعيلن به مفاعيل او فاعلاتن به فاعلات او فعولن به فعول او مستفعلن به مستفعل شي او دا په طويل ، مديد، هزج،رمل متقارب،مضارع خفيف او مجتث کي راځي.

.15قطع:

پرېکولو ته وايي، اصطلاحاً دادی چي د وتد مجموع ساکن د رکن له آخره وغورځوي او تر ده دمخه توری ساکن کړي، نو له مستفعلن څخه به مستفعل او له فاعلن څخه فاعل او له متفاعلن څخه به متفاعل پاته شي دا په رجز کامل، متدارك، بسيط،مديد، سريع، خفيف او مقتضب کي راځي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.16کسف:

د اوښ پوندي پرېکولو ته وايي، د مفعولاتو د اووم حرف ساقطول دي يا د وقف او کف اجتماع ده دا په سريع، منسرح، مقتضب کي راځي.

.17حذف:

له يو شي څخه يو شی کمول دي، د رکنو له آخر څخه د خفيف سبب ساقطول دي يا دوقف او کف يو ځای والی دی، دا په مديد، خفيف، هزج، رمل، مضارع، مجتث، طويل او متقارب کي راځي.

.18اخذ:

اخيستل او قطع کول دي، دلته د ارکانو له آخر څخه مجموع وتد ساقطول دي، دا په کامل، بسيط، رجز او متدارك کي راځي.

.19صلم:

د غوږ او پزي پرېکول دي، اصطلاحاً د مفعولاتو د پای مفروق وتد ساقطول دي دا په سريع منسرح او مقتضب کي راځي.

.20قطف:

د انگور د وږي يا نور څه پرېکولو ته وايي، اصطلاحاً د مفاعلتن په آخر کي د خفيف سبب ساقطول او دمخه تر هغه ساکتول دي يا د عصب او حذف اجتماع ده، دا په وافگر بحر کي راځي.

.21بتر:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لکۍ پرېکولو ته وايي، يا له بيخه کښل ، اصطلاحاً په فعولن کي د حذف او قطع يو ځای کېدل او په مفاعيلن کي دحب او حزم اجتماع، دا په متقارب، هزج، رمل، مضارع، مجتث او خفيف کي راځي.

.22تسبيغ:

لغتاً تامولو ته وايي، اصطلاحاً په خفيف سبب کي چي د رکن په آخر کي راغلی وي او په عروض او ضرب کي واقع وي الف زياتول دي، دا په هزج، رمل، مضارع، متقارب، مديد، طويل او مجتث کي راځي.

.23ترفيل:

لمن اوږدول دي، پر مجموع وتد باندي چي په عروض او ضرب کي واقع شي خفيف سبب زياتول دي دا مختص په عربي پوري دی، په پارسي کي لږ راځي په عربي که هم په بحر کامل کي دی.

.24جدع:

پزه او غوږ او لاس پرېکول دي، د مفعولات څخه د دواړو سپکو سببو غورځول اود "ت" ساکنول دي دا په بحر سريع، منسرح او متقضب کي راځي.

.25حب:

خسي کول دي، او اصطلاحاً د مفاعيلن د رکن څخه د دوو خفيفو سببو ساقطول دي دا په بحر هزج او مضارع کي راځي.

.26هتم:

په لغت کي غاښ له بېخه کښل دي، اصطلاحاً په ففاعيلن کي د حذف او قصگر يوځای کول دي، دا په بحر هزج او مضارع کي راځي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.27نحر :

د اوښ د غاړي پرېکولو ته وايي، اصطلاحاً د مفعولاتو د تا او د دوو خفيفو سببو ساقطول دي دا په سريع، منسرح او متقضب کي راځي.

.28مراقبه:

په لغت کي د يو بل ساتني ته وايي، اصطلاحاً په مفاعيلن مفعولات، مستفعلن کي يوازي د دوو خفيفو سببونهْ حذفول، دا په مشاکل، قريب او جديد کي لازم او په سريع ، منسگرح او خفيف کي روا دي.

.29معاقبه:

په يو بل پسي تلل، اصطلاحاً دوه خفيف سببونه چي په شعر کي يو ځاى شوي وي د هغو دواړو ساقطول يو ځاى روا نه دي دا په مديد، منسرح، رمل، وافر، هزج، خفيف، طويل کامل مجتث کي راځي.

.30زلل:

په لغت کي هغه وزن ته وايي چي غوښي نه لري، اصطلاحاً په مفاعيلن کي د هتم او حزم يوځاى کول دي دا په هزج او مضارع کي راځي.

.31عقص:

د وېښتانو پېچل، اصطلاحاً په مفاعلتن کي د حزم او نقص يو ځايوالى دى دا په وافر کي راځي.

.32خبل:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لغت کي لاس او پښه پرېکول دي، په مستفعلن او مفعولات کي دخبن او طی یو ځای کول دي دا په منسرح او نورو کي راځي.

.33غضب:

په لغت کي د پسه یو ښکر کېدل دي، اصطلاحاً د مفاعلتن په رکن کي حزم دی او په وافر کي راځي.

.34خرب:

په لغت کي ورانول دي، اصطلاحاً په مفاعلین کي د خرم او کف یو ځای کېدل دي، دا په هزج او مضارع کي راځي.

.35شتر:

د سترګو باڼو اوښتل دي، اصطلاحاً په مفاعیلن کي د خرم او قبض یو ځای کېدل دي، دا په هزج او مضارع کي راځي.

.36ثلم:

په لغت کي کنډو کول او ګوښه کېدل دي، اصطلاحاً د فعولن خرم، کول بېله کوم تغیره دا په طویل او مقارب کي راځي.

.37ثرم:

د مخ د غاښ ماتولو ته وایي، اصطلاحاً په فعولن کي د قبض او خرم یوځای کېدل دي دا په طویل او متقارب کي راځي.

.38خرم:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پزه پرېکول دي، د هغه مجموع وتد ځخه چي د رکن په سر کي راسي لمړی متحرك توری ساقطول دي دا په هزج او مضارع کي راځي .

.39قصم:

غاښ ماتولو ته وايي، اصطلاحاً په مفاعلتن کي د عصب او خرم يو ځای کېدل دي، دا په بحر وافر کي راځي.

.40جمعه:

په جنگ کي سړی بې نېزي کېدلو ته وايي، اصطلاحاً په مفاعلتن کي د عقل او عصب اجتماع ده.

بحرونه:

د عربي عروض بحرونه شپاړس ټاکل شويدي چي پنځلس خليل بن احمد جوړ کړي او يو بحر متدارك ابوالحسن اخفش باندي زيات کړيدی. شپاړس بحرونه دا دی:

(1)بحر طويل:

بيت په بحر طويل کي په څلور واره فعولن، مفاعيلن تماميږي يعني داسي:

فعولن مفاعيلن فعولن مفاعيلن

مثال چه گويم نگارينا كه بامن چها كردي

فعولن مفاعيلن فعولن مفاعيلن

قرارم دل بــــــردی زصبرم جدا كردي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(2)بحر مدید:

په دې بحر کې بیت په څلور واره فاعلاتن فاعلن تاميږي مثلاً:

دل زهجرت ای صنم خون خود را میخورد

جان بدستت ای پسر جامه برتن می درد

"جامي"

(3)بحر بسیط:

ددې بحر بیت په څلور واره مستفعلن فاعلن تامیږي مثلاً:

چون خار وخس ــ روز وشب افتاده ام در رهت

باشد که برحال من افتد نظر ناگـــــــــــــــــــهت

"جامي"

(4)بحر سریع:

په دې بحر کې بیت په دوه واره مستفعلن مستفعلن مفعولات تامیږي مګر د زحافاتو په اثر اوړي چي يو ډول ئې دادی : مفتعلن مفتعلن فاعلات مثلاً:

وقت ضرورت چونماند گریز

دست بگیرد سر شمشیر نیز

(5)بحر خفیف:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددي بحر بيت په دوه واره فاعلاتن مس تفع لن فاعلاتن تماميږي مګر د زحافاتو په اثر اوړي چي يو ډول ئې دادی : فعلاتن مفاع لن فعلا تن راځي لکه:

ای صبا بوسه زن زمن دراورا

ورنرنجند لب چوشك کراورا

(6)بحر منسرح:

منسرح آسان ته وايي، دا بحر په څلور واره مستفعلن مفعولات تماميږي مګر د زحافاتو په اثر اوړي مفتعلن فاعلات مفتعلن راځي لکه:

شاه جهان باد تا زمـــــانه بود

کز کرمش خلق شادمانه بود

(7)مجتث:

په څلور واره مس تفع لن فاعلاتن تماميږي، مګر د زحافاتو په اثر اوړي چي يو ډول ئې دادی چي څلور واره مفاعلن فعالتن راشي لکه:

تو آن ګلی که مه آسمان جبين تو بوسد

فلك زصد ره فرود آيد و زيدين توبوسد

(8)بحر مضارع:

د مشابه په معنی څلور واره مفاعيلن فاع لاتن راځي. او د زحافاتو په اثر اوړي يو ډول ئې مفعول فاعلاتن څلور واره راځي:

وزمن جفا نخيزد دانم که نيك داني

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

از تو وفا نیاید داني که نیـــك دائم

"خاقاني"

(9)بحر مقتضب:

د پرېکولو معنا لري په دې بحر کې څلور واره مفعولات مستفعلن راځي او دا د منسرح عکس دی خو زحافات ئې اوړي یو ډول ئې فاعلات مفتعلن راځي لکه:

سرو گلعذار مني فصل نوبهار مـــني

من اگر چه ننگ توام عز وافتخار مني

(10)بحر وافر :

اته واره مفاعلتن راځي لکه:

چه شد صمنا که سوی کسی بچشم وفا نمی نگری

زرسم جفا نمی گذری طریق وفا نمــــــــــــی سپري

"سیفی عروضی"

(11)بحر کامل:

اته واره متفاعلن راځي چي د زحافاتو په اثر اوړي او دوه واره متفاعلن ، مستفعلن، مستفعلان لکه:

چو عیان شوی آســــــایدم روح وروان

چو نهان شوی از جان من خیزد فغان

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(12)بحر هزج:

په دې بحر کې اته واره مفاعيلن راځي لکه:

ز فرق سر وتو گرمـــاه می تابد چه فرق آخر

ببین از راس آن سروم ، هلال ابروان قمری

(13)بحر رجز:

اته واره مستفعلن راځي لکه:

ای چهره زیبای تو رشـــــــــك بتان آذری

هرچند وصفت میکنم درحسن زان بالاتری

(14)بحر رمل:

اته واره فاعلاتن راځي لکه:

باز درپوشید گیتی تازه ورنـــگین قبائی

عالمی را کرد مشکین بوی زلفی آشنایی

(15)متقارب:

اته واره فعولن راځي لکه:

زشرم رخت لالـــــــه را داغ بردل

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زرشك قدت سرورا پاى در گل

(16)متدارك:

اته واره فاعلن راځي لکه:

حسن ولطف ترا بنده شـــد مهرومه

خط وخال ترا مشك چين خاك ره

تبصره:

د افاعيلو هر رکن د بيت يو جز دى او دبحرو بشپړ اجزا اته دي نو که اته سره په يوه بيت کي راغلي وه هغه ته مثمن وايي، او که شپږ جزو راغلي وي مسدس ئي بولي، او که څلور جزو راغلي وي مربع ئي بولي، په عجمي ژبو کي مثلث او مثنى او موحد هم راغلي دي،مگر په عربي کي نشته او د هر بحر چي په ارکانو کي تغير راغلى وي هغه بحر مزاحف بولي او که تغير نه وي راغلى هغه سالم بولي.

د پښتو عروض:

دمخه مو وويل چي د پښتو ملي شعرونه پر عربي عروضو نه برابريږي، اوځکه چي پښتو آريايي ژبه ده نو داروپايي ژبو د اشعارو په شان د سيلاب او سيلابل له رويه پېژندل کيږي، يعني په هجايي صورت ئې سم او ناسم سره بېليږي، که څه هم د پښتو ځينو شاعرانو د پارسي ژبي د شاعرانو په څير خپل اشعار په زور او ستم برابر کړي مگر په عمومي او اساسي ډول هېڅ نه برابريږي - دا ولي ؟

يو خو دا چي پښتو آريايي ژبه ده او عربي سامي ژبه ده او د دواړو ژبو خصوصيات سره بېل دي، بل دا چي په پښتو کي ابتداء په ساکن بيخي ډېره راځي، او دا په عربي کي هـيڅ جواز نه لري، او نه خليل بن احمد پخپلو عروضو کي د ابتداء په ساکن مراعات کړيدى، له دي څخه هم ښکاري چي خليل خاص د عربي ژبي دپاره عروض جوړ کړيدي نو که د پښتو د بيت په سر کي ابتداء په ساکن راشي، تقطيع به ئې څنگه کوو؟ ځکه نو بايد سېلاب وپېژنو:

سېلاب يوې هجا ته وايي، هجا د خولې يو وار شوربېدل دي، يعني د حروفو ډېر والي يا لږوالى اهميت نه لري مثلاً : در، ور، پر،که څه هم دوه توري دي مگر سېلاب ئې يو دى، لکه لا داسي وي چي څلور توري يو سېلاب ولري لکه :

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورور، ترور یا نور. دوه سپلابي کلمې لکه: اتر، خبر، زنه،پزه، ګټل، وهل، درې سپلابي کلمې لکه زړه ور، مرور، کښېناستل، څلور سپلابي کلمې لکه : دړي وړي، لاندي باندي ترله وتل. پنځه سپلابي کلمې لکه وژلي شوي، خوړلي شوي. شپږ سپلابي کلمې لکه خبري اتري، یا نوري داسي کلمې، سپلاب چي وپېژانده شو نو دا هم ښکاره ده چي دپښتو د شعر په تقطیع کي فقط حرکت او سپلاب اهمیت لري د تورو ډېرښت ته نه کتل کیږي.

د پښتو د شعر اقسام:

د پښتو شعرونه چي د سپلاب له رویه سګره جلا کیږي د ځانه مخصوص نومونه لري دا باید د بدیع دعلم په لفظي صنایع کي درته ویل شوي وای مګر ځنګه چي تقطیع په دې علم اړه لري دلته ئې راوړو او هغه دادی) : 8(

(1)لنډۍ:

د پښتو د ملی ادب یو مهم رکن لنډۍ دي او په پښتنو کي بیخي ډېر شهرت لري د پښتو په اشعارو کي خاص وزن او سپلابونه ټاکل شویدي، د لنډۍ لومړی مصراع نهه سپلابه او دوهمه مصراع دیارلس سپلابه ده چي ټوله لنډۍ ګویا دوه ویشت سپلابه ده او په آخر کي ئې هرومرو "میم" او "هـ" یا "نون" او "هـ" راځي او لنډۍ اکثر د ښځو له خوا ویل شویدي. مثلاً دا دوې لنډۍ:

دا پېغلتوب مي د غم دود کړې

خیالي ځوانان راپسي مري خونکاره شومه

اوس به دي یو موټی ایرې کړم

ملالي سترګي که در واړوم مینه

دا پورته لنډۍ هم د ښځو له خوا دي او هم د یوې په آخر کي "میم" او "هـګ" او د بلي په آخر کي "ن" او "هـ" راغلي دي. فقط دومره دی چي دواړي لنډۍ عشقي دي او په لنډیو کي حماسي مضامین هم ډېر ښه ځای شویدي مثلاً :

یوه نجلۍ زلمی ته داسي تشجیع ورکوي:

ته په سګنګر کي ځان شهید کړه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه به خپل شال ستا پر زیارت وغوړومه

یا ورته وایي:

توري به نه کړي نو به څه کړي

چي سپین مړوند دي زه تر سر لاندي کومه

یا دا چي:

ټوټې ټوټې په وینو راشې

چي پرهارونه دي ګنډم خوله درکومه

بیا پسله مرګه خپل مین داسي ستایي:

جانان مي سر پر وطن کښېښود

په تار د زلفو به کفن ورته ګنډمه

د لنډیو یوه لو ممیزه او خصوصیت دادی چي یوه لنډۍ د موسیقۍ پر اصولو تقریباً پر پنځوس قسمه ویله کیږي یعني په جلا جلا سر او جلا جلا آهنګ اداء کیږي، او دا مزیت بېله لنډیو بل شعر نه لري .

لنډۍ د کندهار او غزني په شاوخوا کي لنډۍ بولي ځکه چي اوله مصرع ئې تر دوهمي لنډه ده د یوسفزو او پېښور خواته مسرۍ یا ټپه ورته وایي، د ننګرهار شاوخواته ئې ټکۍ بولي) .9)

تبصره:

د پښتو هر شعر چي دغه سېلابونه درلوده هغه "لنډۍ" بولي.

(2)ناري یا ږغونه:

ناري او ږغونه د ملي اشعارو هغه شعرونه دي چي په ملي افسانو کي راوړل کیږي، او دا شعرونه عموماً دبیت په ډول وي مګر تر بیت اوږده وي او د هري افسانې د نارو سېلابونه بېل بېل دي ځیني ډېر او ځیني لږ دي کوم ټاکلی سېلاب نه لري، خو دومره دي چي د هري افسانې د نارو سېلابونه پخپله منځ کي یو شی دي او هیڅ فرق نه سره

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري دا نارې د عربي اشعارو په څېر په کوم بحر کي مقيدي نه دي بلکي د اروپايي آزادو شعرو په شان ويلي شويدي، لکه د فتح خان په نقل کي دا ناره چي رابيا د فتح خان محبوبه د جنگ پر وخت دده پر کرنگ آس باندي کړې ده :

د فتح کرنگه نال به دي زرين کړم

که دي دا وار فتح راوړ،خپل امېل به دي د غاړي لونگين کړم

لومړۍ مصراع 12 سېلابه ده او دوهمه مصراع 20 سېلابه ده ددې افسانې ټوله نارې همدا سېلابونه لري ځکه چي ملي افسانې ډېري دي او نارې ئې هم ډېري دي نو نوري افسانې ستاسي مطالعې ته پرېږدو.

(3)نيمکۍ:

نيمکۍ د پښتو يو قسم مرکب شعر دی چي له دوو جزو څخه جوړ شويدی يو هغه جزو چي څو واره تکرارېږي، دې جز ته "سر" وايي او بل هغه جز دی چي په منځ کي ورلوېږي دې جز ته "ټکۍ" وايي .

په نيمکۍ کي اول سر ويل کيږي دغه سر عموماً يو بيت يعني دوه مسرۍ وي مگر دا دوې مسرۍ که څه هم په قافيه کي سره يو شانته وي مگر په سېلاب کي برابري نه وي يعني د مستزاد په شکل لومړۍ مسرۍ ئې اوږده او دوهمه لنډه وي. عموماً لومړۍ مسرۍ 13 سېلابه او دوهم 7 سېلابه وي، تر سر وروسته يوه يوه ټکۍ ويله کيږي او سر پکښي تکرارېږي، او د ويلو صورت ئې داسي دی چي ټکۍ د اولي مسرۍ تر ويلو وروسته د سر لنډه مسرۍ ورسره تکرارېږي، بيا چي د ټکۍ دوهمه اوږده مسرۍ وويله شي د سر دواړي مسرۍ ورسره بيا تکرار ويلي کيږي دا ډول نو هر قسم ټکۍ په نيمکيو کي ويلي کيږي په نيمکيو کي هر يو تن د مجلسيانو څخه حق لري چي يو يو بند وار په وار د غزلچي سره ووايي سر خوئې يو وي صرف هر يو تن له ځانه ټکۍ ور اچوی. نيمکۍ اکثر د مسابقې په ډول ويلي کيږي.

د نيمکۍ نمونه داده:

سورکی پېزوان دي په کنډو ختلی لمر دی

چا وي چي مازديگر دی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

منګی دي کېده خوله دي راکه

چا وې چي مازديګر دی

مور ته دي وايه چي په پوله ولوېدمه

چا وې چي مازديګر دی

سورکی پېزان دي په کنډو ختلی لمر دی

تر پايه

په پورته نيمکۍ کي سر همېغه اول مستزاد بيت دی.

(4)بګتۍ:

د پښتو د ملي اشعارو يوه غوره نوعه بګتۍ ده، بګتۍ په مجلس کي تر رباعي، غزل او چاربيتو وروسته بلکي د غزلو او چاربيتو تر منځ په ورو او چابك آواز ويله کيږي. آوازونه پکښي اوچتيږي، بګتۍ هم "سر" لري او غالباً يو بيت وي، چي ددې بيت ددواړو مسريو قافيه سره برابره وي. تر سر وروسته بندونه لري چي هر بند ئې څلور مسرۍ وي درې اولي مسرۍ ئې پخپل کور کي ځانته قافيه لري اود څلرمي مسرۍ قافيه ئې د سر سره برابريږي، مګر د هر بند په پای کي د بګتۍ سره ورسره اخيست کيږي. د بګتۍ نمونه داده:

دا توري سترګي رانه تېريږي

د حاله زما کله خبريږي

دا توري سترګي سره ئې لاسونه

په بام ولاړه کوي سيلونه

اوربل کي ايښي تازه ګلونه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

موزي دله خان به ترې جاريږي

دا توري سترګي....................

......................تر پايه

(5)چاربيته:

چار بيته دپښتو دملی اشعارو خورا برجسته نوعه ده، او ډېر شهرت لري ځکه چي په چاربيته کي د قصيدې او مثنوي په شان ډېر اوږده اوږده مضامين او لويي لويي قيصې ويلي کيږي، د چاربيتي ويل په تندۍ او چالاکۍ وي. چاربيته هم يو سر لري چي هغه ته "پيرو" يا "کسر" هم وايي، د چاربيتي مسرۍ اوږدې وي اوعموماً چاربيته دوه قسم ده، يو هغه چي هر بند ئې دوه بيته يعني څلور مسرۍ ولرى بله هغه چي هر بند ئې څلور بيته يعني اته مسرۍ وي، په اول صورت کي ورته مجازاً چاربيته ويله کيږي، کله چاربيته په مستزاد شکل هم راځي، مګر په هغه کي هم اوږدې مسرۍ وي د چاربيتي د هر بند آخر بيت د سر سره همقافيه دی.

مثالونه د اول قسم:

څوك به پيدا نه شي د فرهاد او شرينۍ په شان

يو ځای به څوك نه شي د آدم او درخانۍ په شان

يو ځای به څوك نه شي لکه وْ عاشق فرهاد

بل به ئې کولو په آشنايي پسي فرياد

وئې کړه خوارى ځکه حاصل ئې شه مراد

کړي به ئې خبري د طوطا د ښارونۍ په شان

دوهم قسم : دا دوهم قسم درې ډوله لري يو دا چي د هر بند اول درې بيتونه پخپل کور کي سره يو قافيه وي او آخر بيت ئې د سر سره په قافيه کي يو وي، دوهم دا چي د هر بند د اولو درې بيتونو اولي مسرۍ ئې پخپل منځ کي په يوه قافيه وي او آخري مسرۍ په بله قافيه وي، دريم دا چي ټوله مقفي وي يعني هر بيت ئې پخپل منځ کي قافيه داره وي بلکه هره مسرۍ ئې. دغی چاربيتې ته "زنځيري" چار بيته وايي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول مثال:

شاگرده او نص د الهی پروردگار دی

استاذه بل حدیث د محمد نبي حضرت دی

شاگرده په جهان کي جبرائیل نومی ملك دی

استاذه خاص مقام دده په اووم آسمان فلك دی

شاگرده ټول وجود ئې د حجر حدیده کلك دی

استاذه سر ترپایه په وزرو باندي چك دی

شاگرده د رحمت په ډنډ کي ډوب لکه سمك دی

استاذه ما په دي خبره هم ویستلی شك دی

ښحده ښایسته د نور په شان شعله انگار دی

د باد په شان ته گرځي په هوا باندي اوچت دی

ترپایه .... (میاگل)

دوهم مثال:

د ښایست آواز دي ولاړئ په عالم کي لور په لور

زه دي سوی یم په اور ټیك دئ کوز که له جبینه

د ښایست آواز دي لاړه په کابل په هندوستان

ځکه ناست یمه حیران ، را رسېږي یا نصیبه

عاشقي ده ډېره گرانه ځي د اوښکو مي باران

پري لوند مي شو گگریوان پوه نه شوم په ترتیبه

په هر چا باندي تیریږي دفاني دنیا دوران

څوك راځي څوك تري روان، کاندي یاروته قریبه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

باري خپل دي که پردي دي راکوي راته پېغور

سترګي نشمه نيولی ګوره ډوب يم ستا په مينه

ترپايه .... (محمد دين)

دريم مثال:

کله به راشي په پوښتنه د ملنګ کړي ځنګ

لري کړه زنګ شوم رنګ ستا په تهمت کي

کله به راشي چي دي وکړمه ديدار سهار

زړه مي پرهار د يار دلاسه ډېر دی

شومه په غم کښي ستا د ميني ګرفتار په جار

وسوم په نار آنګار راته چاپېر دی

آخر به تېر شي د نيمکړي دنيا وار په خوار

مه اخله آزار بيمار په زلفو ګير دی

مخ دي ځراغ دی پرې راځم لکه پتنګ په شرنګ

لري کړه زنګ شوم رنګ ستا په تهمت کي

ترپايه .... (محمد دين)

(6)رباعی:

د پښتنو په عامه طبقه کي کوم شعر ته چي رباعي وايي هغه د پارسي رباعی په شان نه ده، بلکي کوم شعر ته چي خاصه طبقه غزل وايي د پښتو بې سواده او عوام شاعران ورته رباعي وايي، که څه هم عوامه طبقه شاعران چي ملي اشعار وايي له ځانه جلا غزل هم لري او فرق ئې دا کوي چي په رباعي کي اکثره د پند او نصيحت خبري وي او په غزل کي عشقي او په وزن کښي هم فرق سره لري غزل په چست او تند آواز ويل کيږي او رباعي په آرام او اوږده ږغ کوم وخت چي مجلسيان مجلس شروع کوي نو رباعي تر غزل او چاربيتي دمخه وايي او مجلس ملتفت کوي.

تر کومهځايه چي زه په دې باره کي معلومات لرم هغه دي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رباعي نمونه:

خدایه څه شوه هغه ښکلي ښکلي خلك

په ظاهر په باطن سپین سپېځلي خلك

هیڅ خندا مي ددې خلکو سره نه شي

ژړه وي مي هغه تللي تللي خلك

خبر نه یم چي وکومي خواته لاړل

لیده نه شي هغه ما لیدلي خلك

دریغ یو ځلي خو بیا په دنیا راغلي

له جهانه په ارمان وتلي خلك

"رحمان" هسي ګوښه خوند له خلکو بیا موند

چي هر ګز نه دی دا خوند موندلي خلـــــــك

)رحمان بابا(

(7)غزل:

د پښتو غزل او رباعي څه نور فرق نه لري فقط په رباعي کي د پند او نصیحت خبري وي او غزل عشقي کلام وي، رباعي ورو ورو ویله کیږي او غزل چسته او تنده.

د پښتو غزل له پنځو بیتو تر پنځلسو پوري وي او دپښتو په ټولو دېوانو کي غزلي زیاته برخه لري او هغه ته عام شاعران کتابي غزل وایي. څنګه چي د غزلي مثالونه ډېر او هر چاته معلوم دي له مثاله ئې صرف نظر وشو.

(8)بدله:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدله په پښتو کي ځانته ځانته معناګاني لري، د کندهار په اصطلاح کي يوازي د ښځو آوازو ته بدلي وايي، د نارينه آوازونو ته بدلي نه وايي د جنوبي او مشرقي او ځينو نورو پښتنو په اصطلاح کي د بدلو اطلاق عام دی، هم د ښځو او هم د نرو آوازو ته هم بدلي ويل کېدای شي.

ځني پښتانه لا لنډۍ ته هم بدله وايي.

(9)لوبه:

په لوبه کي ډېري اصطلاح ګاني موجودي دي په ځينو اصطلاح ګانو کي لوبه لکه د بدلو يو عام نوم دی. او داسي يوه خاصه نوعه نه لري بلکي په ټولو اشعارو يې اطلاق کېږي دا اصطلاح په کندهار او جنوبي کي نشته، بلکي دا د کوزي خوا د پښتنو اصطلاح ده، او په ځينو اصطلاح ګانو کي لوبه هم لکه د بګتو او د غزلو يو خاص نوم دی اود شعر په يوه خاصه نوعه ئې اطلاق کيږي .

بيا په دي کي هم دوه اصطلاح ګاني دي په يوه اصطلاح کي د لوبي اونيمکۍ هيڅ فرق نشته بلکي دواړه يو شی دی، او هغه نيمکۍ چي مخکي تېره شوه، دغي ته بعينه لوبه هم وايي، او په بله اصطلاح کي د نيمکۍ او دلوبي په منځ کي هم فرق شته هغه دادی چي د نيمکو په منځ کي ټکۍ رالويږي، اود لوبي په منځ کي ټکۍ نه رالويږي بلکي عليحده د لنډو لنډو مصرو بندونه لري، سرئي د نيمکۍ په شان وي او په منځ کي ئې د ټکيو په غير نور بندونه راوړلي شي او دهر بند آخره مصره ئې د مطلع سره په قافيه کي موافقه وي او دمطلع هغه لنډه مصره هم ورسره تکراريږي .

دلوبي نمونه داده:

د حکيم جاني خلك ډېر ډېر صفت کوي

توري سترګي خاري

حکمه ئې سيند ته کړه ګزاره

بيا يې پرې تيرې کړه انباره

چي راو نه وځي دوباره

تقدير له ګوره چي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوبو، اوبو کړه سرسري

توري سترګي خماري

(10)سندري:

دا تسمیه یا دا نوم هم په پښتنو کي مشهور دی، او اکثر پښتانه ئې استعمالوي سندري هم لکه د بدلو یو عام نوم دی، او کمه یوه خاصه نوعه نه لري د سندرو او د بدلو فرق صرف دومره دی چي دبدلو اطلاق په یوه اعتبار سره د سندرو نه هم عام دی ځکه چي سندري یوازي د ښځو آوازونو او بدلو ته وایي، او بدلي د نارینه وْ آوازنو ته هم وایي، او د ښځو هغې ته هم ، د سندرو اصطلاح یوازي په مهمندو او باجوړ کي وجود لري، او په بل محیط کي دا اصطلاح دومره مروجه نه ده، څنګه چي د کندهار خلك د ښځو آوازونو ته بدلي وایي اود نارینه وْ آوازنو ته غزل وایي دا رنګ دا خلك د ښځو آوازونو ته سندري واي او د نارینه وْ هغې ته یا بدلي وایي او یا لوبي، د مهمندو په محاوره کي داسي ویلی شي چي ښځي سندګري وایي او داسي نشي ویلی چي فلاني ځایکښي سړي سندري وایي.

مشترك اقسام:

دا اقسام د عربي او پارسي او پښتو په منځ کي مشترك دي او د عربي او فارسي رنګ پرې پروت دی، لکه : مخمس، مسدس، مستزاد، یا داسي نور چي په پښتو کي ویل شویدي، دا نوع اشعار یا دا تسمیه په عامو پښتنو کي نشته، او نه مخمس او مسدس پېژني، بلکي دا نومونه د پښتو ځیني ادیبانو د بلي ژبي نه پښتو ته راګډ کړیدي:

(1)مربع:

مربع یوداسي شعر دی چي د وزن او آهنګ په لحاظ د غزل یا د رباعي په رنګ دی، مګر فرق ئې د قافیې او د یو مخصوص اسلوب په واسطه سره کېدای شي، هغه دادی چي مربع د اول څخه تر آخره پوري څلور څلور مصرع، یعني دوه دوه بیته ویلی شي او لومړی څلور واړه مسری په یوه قافیه بناء کیږي، او وروسته به بیا دری مسری متحده القافیه او څلرمه به ئې د اول بند په قافیه سره ویلی شي، دا سلسله به په دې ډول تر آخره پوري جاري وي،

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مگر د مربع د ویلو طریقه داده : چي کم وخت چي څلورمي مسرۍ ته را ورسیږي نو هغه اول بیت هم ورسره تکرار شي. خوشحال خان ختك وایي:

1

دریغه بیا مي دوه په دوه ویلی راز وي

لا یو رازویلی نه د بل آغـــــــــــاز وی

ستا له لوري واړه ناز له مـــا نیاز وي

په مزه مزه خواړه ویل باز بـــــــاز وي

2

همیشه په هغه خوي کښي چي دي خپل وْ

هغه خیال چي دي د زلفو د اور بــــــل وْ

دا خسته خاطر مي هسي لکه تـــــــل وْ

فراغت بېغمه تا سره دم ســـــــــــاز وي

3

چي به تا پیاله د میو راکــــــــــــــــــوله

ستا د شونډو د بوسي سره مي چښـــــــــــله

زه مست وي ته هم مسته لایعقـــــــــــــــله

می خوری دي په سر تور سر گریواني واز وي

4

له همه واړه عالمه ئي ورتـــــــــــــړلی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا له لاسه زما دم باده خـــــــــــــوړلی
صراحي راته خندا کړي شمــــــــع ژاړي
په جهان کي خو دا دوه تږوکه انباز وي

5

ښه آواز که ډېر دبربط د موسیقار دی
یا د جنگ د مغني یا د مزمار دی
د رباب د چاري تار یا دبل تار دی
مه وي دا ستاد جراو وښو آواز دی

6

د وصال په کـــــامرانی مي دسترس وي
لـــــــــــــــکه وه تر هغه مینه یو په لس وي
په نیکخوا باندي ښادي هوا هوس وي
په ډېر غم کـــي چهره زرده د غماز وي

7

چي يې ولیدی د یار په خط وخال کي
په هزار رنگه خوښي ئې په وصال کي
هومره غم بېلتانه کېښود په خوشحال کښي
مه بېلتون وي مه ئې دا سوز وگـــــــــــداز وی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(2)مخمس:

مخمس د وزن او د آهنګ په حيث د مربع سره هيڅ فرق نه لري، بلکي يو شی دي مګر صرف فرق ئې دومره دی چي مخمس د پنځو مصرو يعني د دوه نيمو بيتونو څخه شروع کيږي، دا رنګ د مخمس پنځه اولي مصری هم په يو قافيه سره ويلي شي، او وروسته به بيا د هر بند څلور مصری پخپل مينځ کښي په يوه قافيه سره راځي او پنځه مسره به ئې د اول بند په قافيه سره ويلی شي دا سلسله به تر آخره پوري چاري وي د مخمس نمونه داده، خوشحال خان ختټك وايي:

و عاشق ته دوه قدمه بحر وبر دی

نه ئې ګرد په لمن پروت نه دامن تر دی

په فرياد ناري وهي په نارو سر دی

چي د عشق په ګرانه لار کښي ډېر خطر دی

هر قدم چي پکښي اخلې ډار د سر دی

عاشقان د ستا د خولې په جامي سپيني

قلندر دی نه لباس جامې رنګيني

اندرون مي واړه پرشه درست په ميني

که سينه مي سوه چاك کړي وبه ويني

چي مي ستا له غمه ويني درست جګر دی

نتيجه ئې سوړ سوړ آه سپيني اوبه وي

آبله دننه زړه لمبه ئې سره وي

مشقت مي هم په ځان هم مي په زړه وي

زه خبر نه يم له عشقه چي عشق څه وي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هومره اورم چي له حسنه ئې اثر دی

د بلبلو خوشحالي وي په گلزار کي

د عاشق د زړه خوښي وي په دیدار کي

ځو به عمګرتېروم په انتظار کی

صبر مه غواړه له ما دعشق په کار کي

جو دانه صبر په ما باندي لوی غر دی

اول مینه د یوسف و زلیخا وه

بیا د پسه د مجنون او د لیلی وه

د هغه پسه د وامق او د عذرا وه

عاشقي لا زه ته نه وْ چي پیدا وه

نه چي ما اوتا ګډ کړی دا هنر دی

که پلو له مخه لیري محبوبا کا

بیدلان به پروانه په خپل لقا کا

تل له ماسره فتنې جنګ و غوغا کا

خو ځما طالع ښه نه دی یا جفا کا

ګڼه کوم یو په وفا تر ما بهتر دی

یو زمان مي خالي مه اوسه له خیاله

په خوله ګونګ اوسه د عشق له قیل وقاله

په ناله دي که بتر شي تن تر ناله

د عشق غم له خلکو پټ لره خوشحاله

څه ئې پټ کړم چي عالم ځیني خبر دی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(3)رباعي:

دا رباعی دپښتو د مخصوص رباعي سره فرق لري، دلته د رباعي اطلاق پر دوو بیتو باندي کیږي، رباعي خامخا څلور مسرۍ وي د رباعي د اول بیت مسرۍ په قافیه کي د یوبل سره برابر وي او د دویم بیت دویمه مسرۍ ئې بیا د اول بیت سره په قافیه کي شریکه وي درباعي نمونه داده، خوشحال خان ختټک وایي:

زه دي کباب کړم، خداي دي کباب کړه
غلیم خو نه یې څه خوحساب کړه
نه دي وفا شته ، نه دي جفا شته
ناکسه درومه خدای دي خراب کړه

یو چي ډېر خوري سوګندونه
بل چي ډېر کاندي پورونه
آشنایي ورسره مه کړه
د بې پت دي دا خویونه

ښکلې دلبره د څورلس کالو
خوله یې خوشرنګه حقه د لالو
راغله ژر ولاړه زما زړګی ئې
یو ووړ په دواړو سترګو ملالو

(4)قطعه:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

قطعه په وزن او آهنګ کي د رباعي په شان راځي، مګر فرق دومره دی، چي رباعي د دوو بیتونو څخه زیاته نه راځي او قطعه دوه بیته هم وي او د دوو بیتو څخه زیاته هم وي او بل فرق دادی چي د قطعې د اول بیت اوله مسره د دوهمی مسرۍ سره په قافیه کي برابره وي د قطعې د دواړو بیتونو دویمي مسرۍ په قافیه کي سره موافقي راځي، قطعې ته قطعه ځکه وايي، چي دا د غزل یا قصېدې یو ټوټه ده، د قطعي نموني دادي خوشحال خان خټك وايي:

چا په وخت د ځکندن ووې مجنون ته

وخت آخر دی په زړه یاد ولره خدای

ده وې زړه مي د لیلی په یادو پور دی

پکښي نشته دی د نورو یادو ځای

اندېښنه که په غګره کېږدي

غر به هم لکه وېښته کا

خوار سړی ملامت نه دی

که په غم کښي ځان اوبه کا

چي هاتیان ساتې پیدا که لویه خونه!

چي هاتیان پرې ننوزي هسي ور

کیدږ هر چرته خپل وخت ساعت بدل کا

لوی ځنګل بویه زمري لره یا غر

(5)مسدس:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسدس هغه شعر ته وايي چي هر بند ئې شپږ شپږ مسرۍ وي او د اول بند ټولي مسرۍ ئې په يوه قافيه ويلي شوي وي او بيا د هر بند شپږمه مسره د اول بند دقافيې سره موافقه وي، كله د مسدس اطلاق په هغه نظم هم كيداى شي چي څلور مسرۍ ئې په يوه قافيه وي او دوه مسرۍ ئې په بېله قافيه ويلي شوي وي د مسدس نمونه داده، خوشحال خان ختك وايي:

مه كږه رخ دي نه دى د غمزې په تېغ خونونه

خون د عاشقانو خون بها لري لكونه

ته چي راښكاره شې په وربل اينبي گلونه

نر ناحقه لافي د ښايست كا نوري جونه

ته چي په گلرنگه جامو درسته شې گلگونه

سرې لمبگې كړې بلې د حيران عاشق په خونه

خوله دي غونچه گل ده تيارېږي شگفتن ته

تور بانړو نېزې لري د زړونو و شفتن ته

مه پرېږده زلفين په عذارو آشفتن ته

ورځ د عاشقانو نژدې كيږي و خفتن ته

ته چي پلو واخلې د جمال و تن ته

ولي هسي كار كړې چي بې اوره سيزي زړونه

ورځې دي محراب دي د عاشق ورته سجود دى

مخ دي سپين كاغذ دى دا خط ښكلى پرې ودود دى

خال دي چي د ورځو په پيوند باند نمود دى

واړه د آهونو په لوگيو تور كبود دى

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

درست دی سر ترپایه نندارہ سره وجود دی

ونه د جائفلو واړه ګنج وړی ویغونه

ناز دی عاشق کش وْ، اوس دي خال باندي زياتی شه

رنګ دي وداني کا خوي دي خير په ويراني شه

تا ګيسو پرېشان کړه درسته جهان په پريشاني شه

تا چي مخ ښکاره کړ، درست جهان په حيراني شه

خلك ځان ځاني شه د خپل ځان په آساني شه

ځوك دی چي به اخلي دخوشحال ختېك غمونه

(6)مثنوي:

مثنوی هم د شعر د انواعو يوه نوعه ده، او د شعر په انواعو کي دا نوعه ډېره عامه او آسانه ده، مثنوي هغه نظم ته وايي چي هر بيت ئې په جدا جدا قافيه ويلی شوی وي، او هر يو بيت ئې مقفي وي، د مثنوي بيتونه د قافيې په لحاظ د يو وبل سره هيڅ ربط نه لري بلکي هر يو متفاوت او په بېله بېله قافيه وي، دمثنوي تعداد څه معلومه اندازه نه لري، په هره اندازه لړ وي که ډېر د مثنوي اطلاق پر کيږي، د پښتو ځيني کيسې او حکايتونه، رومانونه اکثره په مثنوي کښي ليکل شويدي، د مثنوي يو بيت ته فرد يا بيت وايي د مثنوي نمونه داده.

خوشحال خان وايي:

د هر چا سره چي يو نفس قرين شوم

د هغه له خويه بويه په زړه شين شوم

زړه مي خوښ په هيچا نه شو په عالم کښي

له عالمه سره زيست کړم په ډېر غم کښي

خود سود له مخه ځوك راسره يار شو

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي ئې خپل مقصود پوره شو نو ويزار شو

هر چي تا سره ياري کا نه ياران دي

همګي واړه لړم دي يا ماران دي

زامن واړه د زړه رنځ د خپل بابا دي

لوڼه کُل د زړه ژوري د ماما دي

که دي يار دی که دي خېښ دی که دی ورور دی

دخپل ځان دی د خپل سود دی د خپل کور دی

تش د خولې لباس مباس دی سره کيږي

د هر چا خاطر خپل سود وته پر کيږي

د راحت په وخت سل لافي د ياری کا

د محنت ساعت چي راسي ويزاری کا

(7)قصيده:

قصيده هم د شعر يوه پراخه نوع ده، په قصيده کي اوږده اوږده مضامين ويلي شي د وزن او د آهنګ په حيث قصيده د غزل مرتبه لري او ټول قصيدې قافيه د اول بيت په مسرو بناء کيږي، قصيده په هره ژبه کښي عليحده انداز لري، په عربي کښي د لسو بيتو څخه په پورته ټولو ته قصيده ويلی شي او په پارسي کښي قصيده د پنځه ويشت بيتونو څخه کمه او د يو سلو اوياو نه زياته نه وي او په پښتو کي د شپاړس او لس بيتونو څخه کمه او د يوسلو اويا وْ نه زياته نه وي، خوشحال خان په خپل دېوان کي قصيدو ته لويه حصه ورکړې ده او په پښتو کي ئې دا نوعه ډېره پراخه کړېده، د قصيدې نمونه داده، خوشحال خان وايي:

قصيده

(8)ترجيع بند:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجیع بند داسي اشعارو ته وايي، چي د غزل په طور پنځه يا اووه بيته وويل شي، او وروسته بيا شپږم يا اووم يا لسم بيت په بله قافيه راوړلی شي چي د اولو بيتونو نه په معنی کي هم مختلف وي، او په قافيه کي هم، او بياپه دې ډول دهرو پنځو يا اوو يا نهو بيتونو څخه وروسته هم دغه بيت تکرار شي په ترجيع بند کي هر يو بند اکثره طاق راځي يعني يا پنځه او يا اوه، يا نهه، بيته وي، مګر سره ددې هم ددې پوره تخصيص نشته، کله د ترجيع بند بندونه جفت هم وي لکه چي په دې مثال کښي معلوميږي. د ترجيع بند بندونه غالباً د پنځو او لسو بيتو په مينځ کي وي اګر چي د خوشحال خان په ديوان کي تر نولسو بيتونو پوري هم يو يو بند راغلی دی:

ترجيع بند ستا دلوري که هزار جور وجفا وي

له عاشقه به په سل رنګه وفا وي

په عاشق باندي معشوقه عنايت کا

ستا مدام په عاشق باندي عنا وي

ښه ما ومنل چي ته بې حد ښکلې يې

په جهان به کم څوک تا غوندي ښکلې وي

ولي خدای چي ښه جمال وچاته ورکا

نه په دا چي دی بې مهره کبريا وي

که قضا په ما زړه سوی کا هم به ومرم

که يو څو ورځي جنګ او فتني دا وي

که تل زما سره غوغا جنګ و جفا کړې

ستا د در په خاورو پروت بې قدره ښه يم

په بل لوري که په تخت کښېنم ښه نه يم

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

2

زه چي تل ژړا زارۍ کوم وتاته

ته هم کله کله غتې وګوره ماته

دا همه واړه زما د بخت اثر دی

ګنه تا کله ترخه ویل وچا ته

چي په حسن و جمال تر نورو زيات وي

په هغه باندي د زړه مينه وي زياته

که جفا کړې که ستم کړې که عتاب کړې

هر څه ستا پر ما خواږه دي تر نباته

زه چي ومرم څه به بل سره جفا کړې

جګي جګي لا ژوندی يم ستا جفا ته

ستا په کوی کي لکه پروت يم پروت به اوسم

عهد قول زما هم دا دی تر مماته

ستا د در په خاورو پروت بې قدره ښه يم

په بل لوري که په تخت کښېنم ښه نه يم

3

د رقيب په ويل مه وژنه ما ياره

د ياری حق په تا ګنم بې شماره

که مي وژنې بل ګناه په ما ثابت کړه

چي را ښه د رقيب زړه نه شي يکباره

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

که زه ستا له لاسه ومرم بختور یم

خو وینا ده د رقیب په ما د شواره

ستا د مخ محبت هسي په ما ډېر دی

لکه مینه د بلبل په ګل بسیاره

تل جفا د ښایسته وْ سره مل وي

په جهان کښي هیڅ ګل نه وي بېله خاره

که ته هرڅه جفا کار او دل آزار یې

زه "خوشحال" به دي لاړ نه شم له دلباره

ستا د در په خاورو پروت بېقدره ښه یم

په بل لوري که په تخت کښېنم ښه نه یم

(9)ترکیب بند:

ترکیب بند هم د ترجیع بند غوندي قاعده لري چي پس د هر یو بند نه یو یو بیت د فصل په تور راوړلی شي، مګر فرق صرف دومره دی چي په ترجیع بند کي هم هغه یو بیت فاصل واقع کیږي چي دمعنی او قافیې په لحاظ پکښي څه تغیر نه وي او په ترکیب بند کي بېل بېل بیت فاصل واقع کیږي چي هم په معني کي د یو بل نه جدا وي او هم په قافیه کي د ترکیب بند نمونه داده، خوشحال خان ختك وایي:

دل آرامه که دما د درد دوا کا

سکه اول دی د مهر دوا راکا

د دلدارو هوادار له در او دوکه

دما دم له اه سرد سره واوا کا

د وصال سودا سودا د سر ومال ده

هر ګدا کله دا سود او دا سودا کا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د آدم آل اولاد سره کل مکر

که د دور رسم هم داوْ اوس هم دا کا

درومه درومه گله مه کوه له درده

کله کله درد هم مراد اداء کا

د ملوکو مهر وگوره له اصله

کله دوی د مردمراد ورکړه له وصله) 10(

2

تا چي کړې له هر چا سره ياري ده

ښکاره کړې دي له ياره طراري ده

ته چي ځان گڼې دلداره اې دلداره

کله چا له تا ليدلي دلداري ده

ستا دقهر طاقت هيڅ راسره نشه

راشه قهر له زړه لېري که زاري ده

ترکيب بند

دا چي کله عاشق خاندي کله ژاړي

دا ئې تللې له خاطره قراري ده

که سر ښندنه گرانه تر هر څه ده

چي له ياره سر ساته شي اغياري ده

ته چي سر ساتې له ياره اغياري کړې

شيرين ځان تر آشنا ځار کړه که ياري کړې

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

3

زه زائر یم ځانه ستانه تل تر تله)11(

تر تا ځار شم ځانه ډېر ښه ئې تر بله

چي د غم په ګزه دي زه زهیر شهید کړم

تل تل خانده ! تل تل خانده ! ته قاتله!

چي تل تل په قهقه خاندې زهیرېږم

چي ئې ترخه تویوي دخوږو تله

یو په شله ښایسته تر جونو خانه

تا به ستایم تابه ستایم یو په شله

ته جانان تر وتازه تر نسترن یې

زه زهیر خسته جلیا یم تر بلبله

تر بلبلي جلیا زه زهیر خسته یم

چي بلبله په غوغا زه فم بسته یم

(10)مستزاد:

مستزاد هم د اشعارو یو نوعه ده مستزاد هغه شعر ته وایي، چي یوه مصرع ئې اوږده وي او بله یې لنډه وي، د مستزاد هر یو دغه لنډه مصرع په آخر کښې لري، لکه دا چي ورباندي زیاته کړي شوي او مستزاد هم ورته په دې نسبت وایي. د مستزاد اول بیت چي په هره قافیه وویلی شو هغه نو داسي دی لکه دغزل یا د چاربیتي سر، چي د هر بیت نه وروسته دویم بیت، به هم په دغه قافیه سره تکرارېږي د مستزاد نمونه داده:

مورې پښتانه یو ، د غیرت په ځای کي سر ورکوو هم مال و زر ورکو

همدارنګه نور بیتونه.

(11)مسبع:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسبع يو داسي شعر دی چي هر يو بند ئګي اوه مسرۍ وي، د مسبع اول بند يعني اوه اوه مسرۍ په يوه قافيه سره ويلی شي او ټولي مسرۍ به په قافيه کي يوتر بله برابري وي. د مسبع قافيه په اول بند شروع کيږي، اول بند چي په کمه قافيه شروع شو نو د مسبع قافيه به هم هاغه وي او د هر بند په آخر يعني په اومه مسره کي به هم دغه قافيه تکراريږي.

(12)مثمن:

مثمن هم د مسبع په طرز يو شعر دی چي په قافيه او لهجه او وزن کي د مخمس خيلو سره ما به الافتراق نه لري. په کم وزن او آهنګ چي مسبع او مسدس او مخمس راتلی شي په هغه وزن او آهنګ مثمن هم راتلی شي، صرف فرق دومره دی چي د مسبع بندونه اوه اوه مسرۍ او د مثمن بندونه اته مسرۍ وي.

(13)معشر:

دا نوعه هم د مثمن او مسبع په شان يوه نوعه ده، د وزن او آهنګ په لحاظ ددې دواړو سره څه فرق نه لري، په کم وزن چي مثمن او مسبع راځي په هغه وزن معشر هم راتلی شي د معشر هر بند لس لس مسرۍ وي. د معشر قافيه په لسو مسرو بناء کيږي، د معشر نمونه د خوشحال خان له دېوانه داده:

جلوګر ئې خط وخال وي خوش خرم د يار په حال وي

لمن ليکونه

1.المعجم فی معائير اشعار العحم 20 مخ

2.علم الادب يسوعي لومړی جز 360 مخ

3.علم الادب يسوعي لومړی جز 360 مخ

4.دخليل وفات په 174 هـ (791 م) کي واقع شويدی

5.علم الادب ا. ج. 360 مخ

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.6المعجم فی معائیر اشعار العجم 23،24 مخ

.7المعجم فی معائیر اشعار العجم 35 مخ

.8ددي قسمت مهمه برخه صديق الله رښتيت له مقالو څخه د کابل د 1318 کال په کالنۍ کښي نشر شوې اقتباس شوې ده. "بېنوا"

.9د ژوند مجله ، منطبعه دهلي

.10په دغه بند کي غير منقوط صنعت هم شته

.11په دې بند کي هم يو لفظي صنعت راغلی، يعني يو توری ټکي لري او يونه.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ليکني اصول

د ليکني لنډ تاريخ:

د زړه د راز د ښرګندولو دپاره خبري پيدا شوې، مګر د انسانانو د يو بل د ارتباط په اثر يوازي خبري کافي نه وې، ځکه چي دوو انسانانو که يو د بل په غياب کي خپل ارتباط سره ساتلای او غوښتلای ئې چي يو بل ته د زړه راز ښکاره کړي، کومه وسيله په منځ کي نه وه، نو له دې وخت څخه ليکني ته ضرورت پېښ شو نو وار دواره يې د هرشي شکل سره له ځينو مخصوصو علامو ليکه يعني د انسان له شکله به ئګې د انسان مفهوم اخيست او د غره له شکله به ئې د غره مفهوم. همداسي نور شکلونه ، مثلاً مصريانو د کور دپاره داسي يو مربع شکل ليکه:

مګر په دې صورت انسانان له ډېرو مشکلاتو سره مخامخ شول ځکه چي د هرفعل دپاره ئې بايد جلا جلا شکل ټاکلی وای، نو په دې نسبت ئې دخپلو آوازو دپاره اشکال وټاکل چي اوس ئې موږ توري بولو، او مقطعه و حروف ئې جوړ کړه او دهر مطلب دپاره به ئې يو حرف وضع کاوه) .1(

د خط لومړني مخترعين فنيقان دي چي ورو ورو بيا نورو معاصرينو هم اقتباس او زده کړه (2) چي له هغو څخه پخواني يونانيان او آثوريان بيا د يوناني له اقتباسه يعني له پخوانی لاتيني څخه د فرنګ او اروپا خطونه تشکيل شوه، او آثوري حروفو څخه بيا د مشرق ټول ليکونه لکه د عرب، تيونس، مصر، مراکو، سودان، عراق پارس، افغانستان او نور پيدا شوه (3) وروسته ئې د ډېر زيار په نتيجه کي تکميل وموند او پای يې دغه چي وينو ئې.

املاء:

املاء په لغت کي مهلت ورکولو،ځنډولو، او ډکولو ته وايي او په اصطلاح کي دې ته وايي چي يو سړی يو ليك بل ته وايي او هغه ئې ليکي او کله پر هغه ليك هم اطلاقيږي چي يو سړی يو څه وايي او بل هغه ويل ليکي) .4(

د املاء په زده کړه کي ددې شيانو مراعت ضروری دی:

(1)د کلمو صحيح تلفظ:

ليکونکي ته بايد د کلمې صحيح تلفظ معلوم وي، چي دليکني پر وخت غلط نه شي، ځکه چي په هره ژبه کي لږ يا ډېر ليکل او د عامو خلکو تلفظ توپير لري خصوصاً په اروپايي ژبو کي مثلاً : په پارسي کي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(آب ته "او" خواب ته " خو") وايي، او د "من چه ميدانم" پر ځای "مچم" وايي يا په پښتنو کي د " نه يم خبر" پر ځای "نيخه" استعمالوي يا نور داسي.

نو که ليکونکي ته د لغت صحيح تلفظ څرګند وي او څه چي وايي يا ئې اروي هغه وليکي دا کومه املائي غلطي او اشتباه ځيني ببېله شي، ځکه چي په ليك کي د ګرامري اصولو مراعات لازم دی.

(2)د کلمو نښلول:

د کلمو په نښلولو کي بايد ډېر دقت وشي، داسي نه چي يوه بشپړه کلمه د يوې بلي بشپړي کلمې سره ونښلول شي دا غلطي علاوه پر دې چي د املاء له اصولو مخالفه ده اکثراً د کلمې معنا هم اړوي مثلاً : "نه وي" چي د "نباشد" معنی لري کله يو ځای وليکل شي "نوی" د "نو" په معنی ورکوي يا مثلاً يوه بشپړه کلمه له بلي سره ونښلول شي لکه "ټولو ګړی" ځکه چي ټول ځانته کلمه او "وګړي" ځانته کلمه ده مګر ټوليمشر چي د ټول او مشر څخه يوه کلمه ده ترکيب شوېده بايد يو ځای وليکل شي دا ځکه چي دلته ئې دريم مفهوم پيدا کړيدی (5) يا داسي نور مثالونه.

(3)د پښتو مخصوص توري:

د پښتو د مخصوصو تورو د اشکالو ځای پېژندل او د هغو مراعات کول دي، اکثر ليکونکي د "ځ" او "څ" فرق نه کوي همدارنګه د "ږ" او "ژ" فرق ته ملتفت نه دي کله لا د "ز" او "ځ" پر بېلوالي نه قائليږي مګر دا فرقونه خورا ضروري دي که ونه شي معنا غلطيږي مثلاً د پښتو د مخصوصو تورو په ليکلو کي داسي اشتباهات پيښيږي:

ږ:

دا توری دوه تلفظه لري بلکي کله کله پر درو لهجو ويل کيږي " ږ" چي يو رقم د " ژ" ډېل آواز دی چي دا تر غزني پورته خوا لهجه ده، بل "ګي" چي د کابل کښته خوا لهجه ده او دريمه لهجه د " ګ" او "ږ" ترمنځ لهجه ده چي دلوګر شاوخواته ده. نو ليکونکي بايد پخپل ليك کي ددې توري ځای وپېژني او هغه د پارسي په "ګ" ونه ليکي که نه وي معنی ئې تغير مومي مثلاً : " لږېدل" د "کم شدن" په معنی او "لګېدل" د "چسپيدن" يا د "ګرفتن" په معنی راځي بايد سره بېل وي، په تلفظ کي څه فرق نه کوي په هره لهجه چي وي مګګر په ليکلو بايد يو شکل وي.

همدارنګه ځيني زلمي ليکوال د " ږ" او " ژ" فرق نه کوي د "ږېري" پر ځای " ژيره" ليکي د " کوږ" په عوض " کوژ" ليکي چي دا هم لويه غلطي ده.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښ:

دا توری هم تقریباً درې تلفظه لري چي یو "ښ" بل "خ" او بل ددې دوو تورو ترمنځ یوه لهجه ده.

په دې توري کي هم اکثر لیکونکي اشتباه کوي ځوك د "ادم" پر ځای چي عربي کلمه ده " ښادم" لیکي او ځوك بیا د "ښندل" په عوض چي د نثار کردن په معنی دی "خندل" چي د خندیدن په معنی دی لیکي. مثلاً : خندل او ښندل، ښور او خور،پوښ او پوخ، پښه او پخه او داسي نور.

ځوك لا دا توری په شین لیکي اوتلفظ کوي مګر دا هم غلط دی مثلاً : خندل ، ښندل ، شندل . درې سره جلا جلا معناوي لري

همدارنګه : ښور ، خور، شور بېل بېل دي. نو ځکه پر لیکونکي ددې توري د ځای پېژندل او پر خپل ځای استعمالول لازم دي.

ځ:

چي تر " ز" لږ شانته دروند ویل کیږي ددې توري باید له "ز" څخه فرق وشي بعضي لیکونکي ئې نه کوي. مثلاً : "زما" او "ځما" دواړه په "ځ" لیکي او دا ئې خیال دی چي هر ځای "ز" وي هغه "ځ" لیکل کیږي ، مګګر دا عقیده غلطه ده، " ز" خپل ځای لري او "ځ" خپل ځای. مثلاً : " زه" د من په معنی "ځه " امر دی یعني "برو" یا ځر او زر یا ځوړ او زوړ یا نور...

څ:

دا توری هم اکثر زلمي لیکونکي له "س" سره ګډوي اوعقیده لري چي "س" او "څ" فرق نه لري،مګر اشتباه کوي هم په تلفظ او هم په استعمال کي فرق لري مثلاً "څوك" او "سوك" په یوه معنا نه دی همدارنګه "څا" او "سا" "څر" او "سر" او " اوڅار" او "اوسار" یوه معنا نه لري یا نور...

ډ:

دا توری هم چي دانګلیسي (D) اواز لري اکثراً د "دال" سره مشتبه کیږي او ځیني زلمي لیکونکي چي هر ځای "دال" ووینې " ډ" ئې لیکي مثلاً : په ډېرو ځایو یا اخبارو کي وینم چي " خرګند" خرګنډ لیکي او دا غلط دی. په پښتو کي "د" هم شته او "ډ" هم، او خپل خپل ځایونه لري مثلاً : "رډ" او "رد" "ډم" او "دم" ډډ او دد، ډډه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دده ډېر فرق سره لري.

ړ:

ددې توري ځای هم باید د "ر" څخه جلا وپېژانده شي هم په تلفظ او هم په معنی کي فرق لري مثلاً : موړ او مور، چاړه او چاره، پړ او پر ،خوړ او خور، یا نور داسي...

ټ:

دا توری هم چي د انګليسي (T) آواز لري له " ت" څخه هم معناً او هم لفظاً جلا دی او دواړه په پښتو کي شته مثلاً : پټ او پت، سټ او ست، کت او کټ، ټول او تول یا نور داسي...

ڼ:

د پښتو دا نون هم د مشترك او عمومي نون څخه فرق لري او په غُنه ویل کیږي او داسي آواز لري لکه : "ړ" او "ن" چي سره یو ځای اداء شي ددې توری یو خصوصیت دادی چي هیڅکله د کلمې په سر کي نه راځي، او د نون سره هم معناً او لفظاً فرق لري مثلاً : باڼه او بانه، کاڼه او کانه، چڼه او چنه او نور...

(4)د "ی" د اقسامو پېژندل:

په پښتو کي د "ی" لیکل دا شکلونه لري:

الف : معروفه "ی"

لکه خپلوی، ورور ګلوی، دا "ی" بې له کومي نښي لیکله کیږي.

ب : مجهوله "ې"

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې توری شکل لومړی چپه "یا" وه چې اوږده لمن ئې درلوده مګګر ښنګه چې دا شکل که د کلمې په منځ کې راشي اشکالات پېښوي، نو "ې" يعني معروفه یا ته دوه ټکي سرپر سر ورکړه شوه چې په منځ او آخر کې یو شان وي او دا توری اوږد او کشاله وایه کیږي لکه: ناري، غلبلې، مېلمه، مېرمنه یا نور...

په ليکلو کې د معروفي او مجهولي "یا" فرق په کار دی که نه وي معناً غلطيږي مثلاً : خاندي (معروفه ی) خاندې (مجهوله ې) معناً فرق لري، يو غائب او بل مخاطب فعل دی، يا لکه : مستی او مستې، مينه او مېنه...

ج : تانيثي "ۍ"

دا "ۍ" په آخر کې یوه کوچنۍ "لکۍ" لري چې د نورو یاګانو سره ئې فرق وشي لکه : چوکۍ، خولۍ، ډوډۍ، نجلۍ او نور...

د : ثقيله " ئ: "

ثقيله (ئ) هم د تانيثي یا په شان ثقيله اداء کيږي مګر په ليکلو کې ئې شکل فرق کوي يعني په آخر یا پر سر همزه لري مثلاً : راغلئ ، ځئ، چې دا اکثراً د جمع مخاطب په آخر کې راځي.

ــ (5)د تنقيط د علامو پېژندل:

د تنقيط اصول ددې دپاره دي چې د ځينو اشارو د راوړلو په واسطه د کلمو يا جملو خصوصي روابط يا جلاوالي څرګند شي، دا اشارې عموماً يوولس دي:

ــ (1)وير ګول:

يا چپه واو (،) چې يوه لنډه او مختصره وقفه راښيي، دې ته فاصله او سکته هم وايي، او ددې علامې د استعمال ځايونه دادي:

الف : د يوې جملې د مشابهو قسمتو دجلاوالي دپاره يعنې اسمونه، فعلونه، صفتونه، او نور لکه دا چې : "راغلل، ولاړل، هيڅ ئې ونه کړل) "6.(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب : تر هغو کلماتو وروسته چي د التفات په صورت راغلي وي یعني بل ځانته ملتفت کوي مثلاً : " زما ورونو، یو له بله مه بېلېږئ) " ! 7(

ج : د عاطفه واو په عوض مثلاً : " زه، ته ، دی او هغه ټول پښتانه یو" مګر دلته دا نکته باید ذکر شي چي د وروستنۍ عاطفي پر ځای باید پخپله عاطفي توری "او" راوړه شي.

تبصره:

په اروپایي ژبو کي ویر ګول د راسته (و) شکل لري مګر په شرقي

ژبو کي ددي دپاره چي التباس پېښ نه شي (،) راوړه کیږي.

(2)کامه) :،(

دا علامه یوه منځنۍ وقفه ښیي چي د یوې جملې د شبیهو برخو د جلاوالي دپاره راځي خصوصاً هغه جملې چي دمخه د ویرګول په واسطه ویشلي شوي وي مثلاً : "ښه وکه، د خلکو به کست درکیږي ، تر هغه لا ډېر ښه وکه ، هغوی به هم ستا طرفداران شي"

(3)دوه ټکي: (:)

دا د شرح او بیانیي علامه ده او په دې ځایو کي راځي:

الف : تر جملې وروسته چي شرح ئې وروسته راځي لکه : احمد درې ورونه لري : محمود،مسعود، او مقصود.

ب : د هغي جملې تر یوې برخي وروسته چي د بل چا له قوله اخیسته شوي وي (8) مثلاً : لا هیڅوك نه شي ویلای چي : زه بالکل خوشبخته یم".

ج : تر هغي جملې وروسته چي دمخي جملې تشریح وي مثال : "پرېږدئ ، ناپوهان چي هرڅه وايي ودې وايي : پوهنه خپل قیمت نه بایلي) "! 9(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د : د مخه يا وروسته تر يوه نمبر لرونکي بيان راځي، نوکه دا تعدادي بيان جمله شروع کړي او که ئې ختم. مثلاً : "د انسان د ژوند تاريخ په درو کلمو کي خلاصه کيږي : زيږيدل، زحمت ليدل، مړل" يا په معکوس صورت : " زيږيدل، زحمت ليدل او مړل : په همدې درو جملو کي د انسان د ژوند تاريخ خلاصه کيږي."

(4)استفهاميه : (؟)

دا علامه د پوښتني په پای کي راځي يعني د هغي جملې چي پوښتنه افاده کوي مثال : څه کوي؟ ولي ولاړ يې؟ څه وايي ؟.

(5)ټکی: (.)

دا علامه يوه لويه وقفه راښيي او تر يوي داسي جملې وروسته راځي چي کاملاً تمامه شوې وي مثلاً : "د وظيفې سره عشق د هغې سترﮋيا او زحمت سپکوي" .

(6)ندائيه: (!)

دا علامه د هري ندا په پای کي راځي او هم د هغو جملو په پای کي راځي چي مسرت، تعجب، تحسين، درد، دهشت او نور افاده کوي، مثالونه : "آ زلميه !" يا دا "اوه !" "آفرين ! " "ډېر ښه ! څومره ښکلی دی !" يا نور...

(7)دوه قوسه: ( )

دا علامه معترضه هم بولي او د جملې له منځه د يوې يا څو کلمو د جلاوالي دپاره راځي چي دا کلمې د جملې د حقيقي معنا سره لزوم ونه لري. او ددې دپاره په جمله کي داخلي شوي وي چي کاملاً يو فرعي فکر په ياد کړي مثال : "په دې ورځو کښې لويه تبه (چي دا ئې پښتو نوم دی) د خوارانو په پېڅه ده."

(8)مميزه يا دوه غبرگ قوسونه: " "

ددې علامې په منځ کي د بل چا اقتباس شوی قول راځي او کله

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله هم د هري اقتباس شوی ليکي په سر او پای کي راځي، مثلاً : ناپليون ويلي وه : " محال د لېونو د قاموس لغت دی."

(9)دري ټکي: (...)

دې ته د انصراف علامه هم وايي او د يو موضوع په پرېکړه او يا ناتماموالي دلالت کوي يعني دديې ټکو راوړل پر دې دلالت کوي چي ددوی پر ځای د ليك يوه لړ برخه پاته ده لکه : "ده چي ستاسي په باب کښي ... خير دا به سبا درته ووايم".

(10)خط کښ يا رابطه: (_)

دا علامه په څو ځايو کي استعماليږي:

الف : په هغه ځای کي چي يوې کلمې ته د بلي کلمې سره ربط ورکوي (10) لکه : هغه _ دغه ټول يو دي. يا شپږ _ اوه تنه راغله.

ب : د يوې کلمې څه توری چي په يوه ليکه کي او څه توري په بله ليکه کي راشي نو دا علامه د لومړۍ ليکي په پای کي يا ددوهمي ليکي په سر کي راځي (11) مگر دا په اروپايي ليکنو کي راځي په شرقي ليکنو کي د يوې کلمګې توري سره وېشل عيب دي.

ج : د هغو جملو په سرکي چي د محاورې په توگه وي يعني سوال او ځواب وي نو په دې صورت د "ده وويل" ځای نيسي. مگر شکل ئې لږ اوږديږي او په دې وخت کي نو فارقه علامه هم ورته وايي.

(11)تفريقيه: [ ]

کوم وخت چي د معترضه جملې په منځ کي بله معترضه جمله يا کلمه راوړه شي هغه دديې علامې په مينځ کي ليکل کيږي مثال:

"خوشحال خان ختټك (خدای [ج] دې وبخښي) د پښتو پلار وْ.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

انشاء يا ليکنه:

انشاء د عربو په لغت کي ايجاد او نوی شي او اختراع ته وايي

(12)مګر په ادبي اصطلاح هغه ليك او بيان دی چي له خپله فکره وليکل شي يا به بل عبارت هغه علم دی چي هر ليکونکی د هغه په مرسته کولای شي چي خپل افکار په ښه صورت د الفاظو په واسطه ښکاره کړي او له انشاء څخه اساسي غرض د نوي فکر او نوي مضمون پيدا کول او په ښو الفاظو کي مجسم کول دي.

د ليکني شرطونه او محاسن:

په ليکنه کي بايد ليکونکی د لاندي شرطو مراعات وکړي:

(1)تر ليکلو د مخه بايد فکر وشي:

چي تاسي غواړئ څه وليکئ؟ څه مقصد او غايه لرئ؟

(2)چي مقصد مو وټاکه:

اوس نو کولای شئ خپل ليك لکه وينا پر درو برخو وويشئ : مقدمه يا مدخل، بيان يا د مطلب افاده او خاتمه يا نتيجه.

(3)صاف او واضح ليکئ:

په ليکلو کي تر هر څه دمخه صاف او واضح ليکل ډېراهميت لري او دې ته اصطلاحاً "وضاحت" وايي او وضاحت دادی چي په ليك کي هيڅ ابهام، التباس او خفا نه وي او لوستونکي بې له کوم اشکاله په پوه شي او دې مقصد ته رسېدل ډېرګران کار نه دی :

لومړی: داسي مفرد کلمات وټاکئ چي د خپلي معنا په دلالت کي ډېر روښانه وي .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم : دا چي په يوه جمله کي ډېر آدات او روابط او عوامل رانه وړه شي د ضميرونو تعدد او تشتت پکښي نه وي. معترضي جملې ډېري نه شي.

(4)په ليك كي بايد صراحت وي:

او صراحت خو دمخه درته تېر شو چي په کلام کي د تاليف او ترکيب ضعف نه وي، د صريح او واضع تر منځ دا فرق دی چي هر صريح واضح وي مگر هر واضح صريح نه وي. لکه د عوامو کلام.

(5)حتی الامکان د الفاظو له تسلسل او تکرار څخه ځان ژغورئ:

له حاجته زياتي کلمې په ليك کي مه راوړئ، د کلماتو په تقديم او تاخير کي دقت کوئ، دې ته اصطلاحاً " ضبط" وايي.

(6)طبيعي اوسئ:

په ليکلو کي مو څو توان وي، د طبيعت مراعات کوئ، يعني حتی الامکان څه چي واياست هغه ليکئ، څکه چي تکلفي تعبيرات او ډېر لوړ اصطلاحات راوړل چي هغه هم ستاسي له مقصده سره په تکلف برابر شوی وي ډېر بد او مضحك ښكاري.

(7)وحشي او نامانوسی کلمې مه راوړئ:

نرم او پاسته کلمات چي په ژبه درانه نه وي استعمالوئ. ابوالفتح

بستي پخپل يوه شعر کي وايي:

"خپل کلام خپلي خوښۍ ته پرېږدی، زړه ئې چي هره معنی اوالفاظ خوښوي، پر خپل بيان هيڅکله زور او جبر او اکراه مه کوئ، څکه چي د بيان په دين او آئين کي اکراه نشته (13)" دې ته اصطلاحاً "سهولت" وايي.

(8)په ليك کي بايد د کلماتو انسجام وي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسجام په لغت کي د اوبو جريان ته وايي او اصطلاحاً هغه کلام منسجم باله کيږي چي تعقيد پکښي نه وي.

(9)د ليك معاني بايد التساق ولري:

التساق د معانيو ټينګ اتصال او ارتباط دی چي بې ربطه معنی را نه وړه شي.

(10)ليك بايد جزالت ولري:

جزالت دادی چي د سپکو او رکيکو معناوْ او الفاظو څخه قلم او ژبه وساتل شي، شريفي معناوي په ورو الفاظو کي راوړه شي، يعني هر کله بايد د قلم عفت وساتل شي. مثلاً : نغرل او خوړل يوه معنی لري مګګر د يوه بده او د بل ښه ده.

(11)جملي بايد لنډي لنډي وي:

مبتداء او خبر ډېر سره ليري نه وي.

(12)د هر مقصد دپاره بايد خپله خاصه کلمه استعمال شي:

او همېشه د مرادف او نورو کلمو له منځه همدغه خاصه کلمه انتخاب شي.

(13)ليك مه اوږدوئ:

ليك دومره مه اوږدوئ چي ويونکی ستړی شي.

(14)ډېر مختصر هم مه ليکئ:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دومره مختصر هم مه ليکئ چي مقصد فوت شي.

(15)څنګه کلمې راوړئ:

په ليك کي بايد هغه کلمې راوړئ چي د هغو په معنا ښه پوهېږئ.

(16)پښتو کلمې استعمال کړئ:

تر څو چي مو په وسه وي پښتو کلمې استعمالوئ، دا د هغي خبري مانع نه ده چي وحشي او نا مانوسي کلمې مه راوړئ.

(17)په علمي او فني ليکنو کي:

د هر علم او فن اصطلاحات پر خپل خپل ځای راوړئ.

(18)په ضميرونو کي دقت:

په هر ځای کي د "زه او ته" پر ځای "موږ" او "تاسي" مه راوړئ بلکي د ځايو په ټاکلو کي ئې دقت وکړئ.

(19)خارجي کلمات:

که په پښتو کي استعمالوئ د پښتو د قوانينو تابع ئې بولي.

(20)د ګرامري قواعدو مراعات کوئ.

(21)جملې بايد بې ارتباطه نه وي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ليکني مواد:

ليکنه دوه مواد لري يعني ليکنه له دوو شيانو څخه پيدا کيږي : الفاظ _ افکار. دالفاظو بحث خو څه نه څه په املاء کي درته وويل شو، دلته به د افکارو په شاوخوا کي لنډه څېړنه وکو، دا قسمت د ليکني د فن اساس دی نو ليکونکي ته تر ليکلو دمخه فکري مواد پکار دي او فکري مواد له څو لارو لاس ته راوړل کېدای شي:

(1)د شخص د استعداد او سرمايې د لاري څخه چي دې ته انشاء يا ابتکاري انشاء وايي.

(2)د بل چا افکار اخيستل او دا هم څو لاري لري :

اول : دا چي په عاريه وغوښتل شي چي دې ته اقتباس وايي.

دوهم : دا چي دخپلي ليکني د دليل او شاهدۍ دپاره راوړه شي دې ته فضل او استشهاد وايي.

دريم : د بل چا شی په ځان پوري تړل چي دې ته غلا او سرقه وايي، دا هم فرق لري يوه داسي غلاوي چي بې له کوم تغيره د بل افکار حتی الفاظ واخيستل شي. دا د سپيني ورځي غلابولي او مرتکب ئې سپين سترگي غل دی. او بله داسي غلا چي شکل ته ئې لږ تغير ورکړی دی دوهم قسم غلا ته تقلب او غولونه وايي، نو په دې ترتيب مېړه او خوشبخت هغه ليکونکی دی چي له خپلو افکارو څخه کار واخلي او څه چي زړه ورته وايي هغه وليکي، په دې ځای کي مي د "سيدني" انگليسي شاعر يو شعر را ياد شو چي هلته دبل د افکارو د نه پېروۍ کول توصيه کوي دی غواړي خپل رښتينی عشق د غزل په صورت خپلي محبوبي ته وړاندي کړي چي په دې واسطه هغه دخپل زړه په حال خبره کړي او پر ده باندي مهربانه شي. نو په ښکلو ښکلو الفاظو پسي گرځي په آخر کي وايي : "ټول هغه بديعي صنعتونه چي ذوق خوښول ما مطالعه کړل، ديوه او بل کتابونه مي وپلټل چي گوندي ښکلي کلمات او تعبيرات پکښي پيدا کړم. کلمات په ډېر زحمت پيدا کېدل او هره کلمه د ذوق، لطف او انتخاب ته اړه وه، بديعي صنعت چي د فطرت اولاد وْ، په مطالعه او دقت کي لاس ته رانه غی، د نورو بحرونه او اوزان او د موسيقۍ نوټونه راته پردي او نا آشنا ايسېدل، قلم مي په غاښ کړ او شونډي مي وچيچلې، په دې وخت کي ذوق چيغه وکړه چي : اې لېونيه ! د نورو پېروي پرېږده ! خپل زړه ته وگوره څه چي زړه درته وايي هغه وليکه ! (14) که تل د نورو د افکارو پېروي وشي قوي استعدادونه هم له منځه ځي او بل دا چي د نورو د افکارو نقل ته انشاء نه شو ويلای ځکه چي دانشاگـﺀ په تعريف کي موږ ويلي وه، چي انشاء نوی فکر او نوی مضمون راوړلو ته وايي، نو ځکه ليکونکی بايد له خپلو مغزو او افکارو څگخه مرسته وغواړي او دهغو په مرسته څه وليکي.

ځيني زلمي ليکوال دا فکر کوي چي زه له ځانه فکر نه شم کولای ځکه نو د نورو افکار بايد واخلم مگر دا اشتباه ده، هر انسان د فکر کولو استعداد لري، په مشق او تمرين او مطالعه سره کولای شي خپل فکر وروزي او ورو ورو لوړ

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي او دا " چي څوك او څوك وائي د پخوانيو په شان فكر نه شو كولاي " دا هم كوم اساس نه لري، فرض كړو چي حقيقتاً هم موږ د پخوانيو په شان فكر كولاى نه شو مگر هيڅ مجبور نه يو چي حتماً به هغسي فكر كوو، ځكه هره زمانه او هر وخت خپل مقتضيات لري پخوانيو د پخوا زمانې د احتياجاتو دپاره فكر كاوه موږ د نن ورځي دپاره فكر كوو نو ضرور به فكرونه سره جلاوي. د فكر د تقويت دپاره محسوسات، حافظه، مطالعه، دقت، او قضاوت ډېر خدمت كوي(15). مگر هو ! دلته بايد دا خبره هم وشي چي په علمي او فني او تاريخي مسائلو كي ليكونكي مجبور دي چي د پخوانيو د آثارو څخه به استفاده كوي او ځاى ځاى به هم د هغو قول د دليل او شاهد په توگه را اخلي او دخپلو نظرياتو د ټينگښت دپاره به ئې راوړي ليكن دا خبره نو دا معنا نه لري چي په داسي مسائلو كي به نو ليكونكى د بل چا افكار په ځان پوري تړي او يا به خپله نظريه په هيڅ نه راوړي بلكي ليكونكى بايد د هغو سم او ناسم، غلط او صحيح سره وسنجوي او سم له ناسمه جلا كړي.

(1)تصوير :

تصوير د عقلي صورتو ښودل دي چي دواقع سره مطابق وي (16) تر ليكلو دمخه ليكونكى بايد خپل هغه مطلب چي ليكي ئې پخپل ذهن كي سره وسنجوي او كلمات په خپل فكر وتلي مثلاً : كه چاته خط استوي بايد دهغه مقام او حيثيت په فكر كي ونيسي او دهغه د شانه سره سم كلمات پيدا كړي كه مشر وي د مشرتوب الفاظ او كه كشر وي د كشرتوب كلمات ورته استعمال شي، همدارنگه كه اديب وي ادبي تعبيرات او كه رسمي سړى وي رسمي القاب ورته راوړه شي، ځكه چي د موضوع ترليكلو دمخه د موضوع تصوير د ليكلو په وخت كي ډېر سهولت پېښوي او د قلم سره مرسته كوي يا مثلاً : كه غواړي د چلم په بدوالي كي مضمون وليكې بايد دمخه ئې فكر وكي چي په دې مضمون كي دي څه څه نقصانونه په سترگو ليدلي او څه قصې دي له نورو اروېدلي څه څه علمي دلائل لري؟ يا همدا شان نور موضوعات دمخه فكر او تصوير غواړي.

د تصوير اقسام) 17: (

د تصوير قسمونه بالنسباً دي مثلاً:

نستب و طبيعت ته:

پر دري قسمه دى:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدوي تصوير : يعني د مجرد طبيعت تصوير .

فردي یا کلیوالي تصویر : يعني د کلیو د معیشت تصویر او صناعي طبیعت په بسیطو حالاتو کي لیدل.

حضري يعني ښاري تصوير : چي د طبيعت په وصف کي ابتكار او د صناعي طبيعت په ليدلو کي تفنن وي.

نسبت و لیکونکي ته:

پر دوه ډوله دی:

طبيعي : چي لیکونکي تكلف ته اړه نه شي.

صناعي : چي ليكونكی پخپله ليكنه كي مصنوعي جامه واغوندي يعني داسي څه وليكي چي دده په زړه کي هغه نه وي.

نسبت ليكني ته:

دا هم دوه قسمه لري:

معنوي : هغه دادی چي عقل معنوي صورتونه رسم کړي.

خيالي : هغه دادی چي عقل خيالي صورتونه رسم کړي.

د تصوراتو ادوات:

تصوير درې شيان غواړي:

حافظه.

پوهنه.

ذوق.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ليکني قسمونه:

ليکنه ډېر قسمونه لري، بلکي پر ډېرو علومو وېشله کيږي (18) خو مشهوره ئې دا درې قسمونه دي:

.1ليك.

.2روايت.

.3وصف.

(1)ليك:

ليك دادی چي د هغه په وسيله خپل افکار بل چاته څرگند کړه شي او د غائبو خپلوانو سره دقلم په ژبه خبري وشي.
دا څو قسمه دی:

الف : کورني ليکونه:

چي د پلار، زوي، مور، لور، ورور، خور، مېره، ماندينه او نور کورني اشخاصو په منځ کي وي.

ب : د خپلوی ليکونه:

چي علاوه پر خپلي کورنۍ د نورو خپلوانو اودوستانو په منځ کي ولي لکه : تربور، دوست، ملگري، اشنای، مينه، مين، همصنفي،او نور داسي دوستان.

ج : تجارتي ليکونه:

چي په تجارتي معاملو کي د تجارانو او بډايانو تر منځ کيږي.

د : اجتماعي ليکونه:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي د ښوونکی او زده کوونکی یا د بلونکي، یا غوښتونکي یا نورو تر منځ په عمومي اجتماعي موضوعاتو کي سره کيږي، لکه رسمي ليکونه چي د رسمي دوائرو په منځ کي سره کيږي یا نور...

هـ : علمي او ادبي ليکونه:

چي د علماء اوپوهانو، شاعرانو او موسيقي پوهانو تر منځ سره کيږي.

د ليك اجزاء:

په هر ليك کي د ځوشيانو مراعات کول ضروري او دا اجزاء عموماً اته دي:

(1)د ليك په سر کي تاريخ:

که څه هم پخوا په شرقي ليکنو کي اکثراً تاريخ د ليك په پای کي ليکل کېده او تراوسه لا هم زموږ په هيواد کښي تر ښارو دباندي دا عادت جاری دی مگر نوره دنيا ئي خصوصاً هغه نوي دنيا چي اوس ئي موږ تقليد کوو د ليك تاريخ د ليك په سر کي ليکي او ددې مطلب به شايد دا وي چي ويونکي د مخه تر دې چي ليك ولولی د ليکلو وخت ئې ورته ښرگند شي او دا تاريخ د ليك پر تندي ښۍ خوا يا کېڼي خواته ليکل کيږي.

(2)پيل یا آغاز:

چي دا غالباً د مرسل اليه القاب او نوم وي، مگر د اسلام په ابتداء کي ئې د مرسل اليه ترنامه دمخه : بسم الله الرحمن الرحيم ليکله بلکي حمد او درود هم ورسره ليکله کېده چي وروسته "هوالله تعالی شانهُ" ئې پر ځای راتی، څه وروسته بيا يوازي "هوالله" پاته شو. له هغه نه پس يوازي "هو" قايم مقام شو. څو کاله دمخه بيا دا "هو" هم د ابجد په حساب اليش شو يعني "11" ليکل کېده چي اوس ځينو پرې ايښي او ځيني ئې لا ليکي.

(3)مقدمه:

مقدمه تر شروع وروسته راځي او دا به يا د مخاطب د ليك د رسېدو اطمينان وي او يا به خپله مينه ښرگنديږي.

(4)مطلب:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلب خو معلومدار هغه افکار ليکل دي چي ليکونکی غواړي خپل مخاطب په پوه کړي.

(4)پای:

دا هغه لنډي جملې دي چي د ليك په پای کي ددې دپاره ليکل کيږي چي تامېده ځيني څرګند شي.

(5)لاس ليك:

امضاء يا لاس ليك تر خاتمې وروسته کيږي مګر لاس ليك بايد واضح او خوانا وي.

(6)پر پاکټ د مرسل اليه پته:

ليك چي وليکل شو په پاکټ کي اېښوول کيږي او پر پاکټ د مرسل اليه ځای، ښار، او که مشهور نه وي کوڅه او دکان ليکل کيږي تر دې پتي وروسته ئې نوم راځي.

(7)د ليکونکي پته:

د مرسل اليه تر نامه وروسته خپل نوم او پته وليکل شي ځيني وخت لا داسي هم کيږي چي خپله مفصله پته د ليك په پای کي وليکل شي.

د ليك اخيستونکي لقبونه:

لقبونه دوه قسمه دي :

رسمي:

خصوصي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(1)رسمي:

لقبونه هغه دي چي د حکومت له خوا رسمي مامورينو ته ورکړه شوي دي او هغه دادي دا هم پر دوه قسمه دي:

ملکي : عسکري:

(1)ملکي:

د لقب

رتبه : اصل لقب مخفف شوی توری

صدراعظم جناب عاليقدر جلالتماب ج، ع، ج

وزيران عاليقدر جلالتماب ع ، ج

مستقل رئيسان جلالمتآب ج

مستشاران، مشاوران،

مستوفيان او معينان عاليقدر صداقتماب ع، ص

نائب الحکومه گان والاشان جلالتمآب و، ج

اعلی حاکمان عاليجاه عزت وصداقت همراه ع،ع،ص

لوی حاکمان عاليجاه، عزتمند ع،ع

حاکمان عاليجاه، اخلاصمند ع،ا

علاقداران اخلاص مند ا،

عمومي مديران عاليقدر ع،

مديران صداقتمند ص،

قاضي فضيلت مآب ف،

(2)عکسري:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نائب سالار عالیشان عزت وشجاعت ع، ع، ش

فرقه مشر عالیشان شجاعت ع، ش

لوا مشر صداقت وشجاعت ص، ش

غنډ مشر حمیت مند ح

کنډک مشر شجاعت مند ش

ټولیمشر غیرتمند غ

بلوکمشر بسالتمند ب

نښانونه:

زموږ په هیواد کي ځيني نښانونه شته چي د هغو په نومو کي هم تخفیف شوي دی او داسي دی:

1.المر اعلی نښان (ا، ا، نښان)

2.المر عالی نښان (ا، ع، نښان)

3.سردار اعلی (س ، ا ، نښان)

4.سردار عالي (س، ع، نښان)

تبصره:

په لیکلو کي لومړی القاب او وروسته دنښانو توري لیکل کیږي.

(2)خصوصي لقبونه:

مخصوص توري یا قواعد نه لري، د هر چا خوښه چي هر څنګه لقب خپل مخاطب ته ټاکي، مګر په دي شرط چي باید د خپل مخاطب مقام او حثیت په نظر کي ونیسي. یعني که پلار، استاد، مور یا بل مشر وي باید د احترام په القابو یاد شي او که دوست یا محبوب وي باید د میني او محبت په القابو یاد شي او که کشر وي باید د لطف په القابو یاد شي یا داسي نور...

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(2)روايت:

روايت د واقعې ليکنه ده (19) نو که دا واقعه پېښه شوي وي او که ئې د پيښې امکان وي (20) دي قسم ته تحکوي هم وايي يعني د يو څه حکايت کول چي په دې تعبير نو قصه، حکايت، سرگذشت،

افسانه په روايت کي شامليږي) .21(

د روايت ښه والی:

ښه روايت هغه دی چي دا څلور خاصيته ولري:

(1)ايضاح

(2)ايجاز

(3)امکان

(4)تلطف

د ايضاح څخه خو مقصد د روايت واضح والی دی او ايجاز هغه دی چي حشو او فضول زوائد له کلامه ليري کړه شي اود امکان څخه مطلب دادی چي حتی الامکان بايد له داسي موضوعو څخه روايت وشي چي هغه امکان ولري او يو خارق العاده موضوع نه وي (22) او د موضوع لطف د روايت د ابتداء خوږوالی دی چي اروېدونکی يا ويونکی د ليکني ويلو ته ترغيب او تشويق کړي او خواږه تعبيرات پکښي راوړي.

د روايت انواع:

روايت درې نوع لري) 23 : (

(1)خبري

(2)خيالي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(3)قضائي

(1)خبري :

خبري روايت د يوې مشهورې واقعي ليکل دي چي په دې نوع کي

حکايتونه، فکاهيات، لطايف، نوادر او يا تاريخي پيښي دا خليږي. د فکاهي او لطيفې په منځ کي دا فرق دی چي فکاهيات هزليه حکايتونه دي او لطايف هغه حکايات دي چي د ويونکي او يا ليکونکي پر ذکاوت دلالت کوي مگر نوادر هغه نادري خبري دي چي ډېر لږ واقع کيږي او واقع ئې تعجب پيدا کوي.

(2)خيالي:

خيالي روايتو د خيالي قصې يا واقعې ليکل دي لکه په عربي کي د "الف ليلته وليلاً" کتاب يا په پښتو کي د سيف الملوك او بدرو افسانه يا نوري خيالي افسانې.

(3)قضائي:

قضائې روايت د هغه امر ليکل دي چي پر هغه باندي شخړه وي يعني دا روايت اکثراً په دعوو کي راځي (24) يعني جگړيزي پيښي ليکل.

وصف:

وصف د يو شي يا د يوې منظرې يا يوه سړي يا يوه عادت او نور ښه والی او بدوالي ليکل او ځرگندول دي. لکه د پسرلي صفت، د گلو ستاينه، د درواغو او خيانت عنعنه، يا نور هغه څه چي صفت وباله شي او که ښه وي او که بد...

د وصف اصول:

وصف دوه اصله لري :

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(1)خاص

(2)عام

(1)خاص:

خاص هغه وصف دی چي بې له پخيل موصوفه پر بل شي نه صادقيږي لکه "برندي سترګي" برندوالی يو ادبي او نزاکتي صفت دی خو خاص د سترګو دپاره، مثلاً : برندي پښې نه شو ويلای يا برند غوږونه نزاکت نه لري.

(2)عام:

عام هغه وصف دی چي علاوه پر خپل موصوف پر بل شي هم صادقيږي لکه : "ښکلې پيغله" ښکليتوب داسي صفت دی چي د بل شی سره هم راوړل کېدای شي لکه : "ښکلی مخ" "ښکلی پسګرلی" يا نور...

د وصف قسمونه:

وصف ډېر قسمونه لري مګر لکه يسوعي چي خاص کړيدي مهم ئې دوه قسمونه دي) .25: (

(1)د شيانو وصف

(2)د اشخاصو وصف

په شيانو کي د درو شيانو وصف اهميت لري:

د ځايو وصف لکه : د کم ښار يا کلي صفت.

د پيښو وصف : مثلاً د کمي جګړې صفت د طبيعي مناظرو وصف لکه د هرات د غروب وصف، د اشخاصو وصف هم له دوو لارو کيږي : يا د خلق يعني پيدايښت له لاري يا د خلق يعني خوی له لاري.

د پيدايښت څخه خو مقصد د مخ او نور صورت ښکلوالی يا بدوالی دی همدا شان د حرکاتو تناسب او بد ډول والی يعني د اشخاصو کړه وړه ستايلي کيږي د خوی څخه مطلب د اشخاصو د ښو يا بدو اخلاقو او عاداتو وصف کول دي.

د وصف حسن او ښه والی:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په صفاتو کي هغه وصف ښه دی چي اروېدونکي يا ويونکي ته د هغه موصوف داسي مجسم شي لکه د سر په سگترگو چي ئې ويني او دا په وصف کي ډېر مهم شی دی او بل دا چي ډېر صفتونه تر يوه حکم لاندي راوړی (26) يعني که غواړي د پسرلي صفت وشي بايد د طبيعت ښکلا او د قدرت صنع او هغه خوندونه چي د پسرلي له مناظرو مونډل کيږي او نور ټول يوازي د پسرلي د ستايني دپاره وستايل شي.

)پای(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمن ليكونه

.1كابل مجله لومړی کال 15 مخ 9 ش.

.2جواهر الادب ج 1، ص 59.

.3کابل مجله ، لومړی کال ، 9 ش 15 صفحه.

.4روش نگارش ـ 10 مخ، د ښاغلي کاظم رجوي ليکنه.

.5د ليك او وينا پوهه د ښاغلي الفت اثر .

.6فرانسوی گرامر ـ د کلود اوژه اثر د ښاغلي رښتيا ترجمه.

.7فرانسوی گرامر ـ د کلود اوژه اثر د ښاغلي رښتيا ترجمه.

.8فرانسوی گرامر د ښاغلی رښتيا ترجمه.

.9فرانسوی گرامر د ښاغلي رښتيا ترجمه.

.10روش نگارش ـ کاظم رجوي 41 او د 42 مخونه

.11همدا پورتنی اثر .

.12جواهر الادب محمد زکي الدين 77 مخ.

.13د ليك او وينا پوهه د ښاغلي الفت اثر .

.14تاريخ ادبيا ت انگليس د لطفعلي صورتگر اثر .

.15روش نگارش 67، 69، 70، 73 او 74 مخونه.

.16فن التاليف الحديث 45 مخ.

.17فن التاليف الحديث د ، ن فريد المصري اثر 45 ، 46 مخونه.

.18دستور نگارش د حسين اميد اثر 3 مخ.

.19د ستور نگارش 4 مخ

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

20.علم الادب يسوعي ج اول 253 مخ.

21.روش نگارش 127 مخ

22.علم الادب يسوعي جز اول 254 ، 225 مخ.

23.علم الادب يسوعي جز اول 262 مخ

24.علم الادب يسوعي جز 2 ، 95 مخ

25.علم الادب يسوعي لومړی جز 229 مخ.

علم الادب يسوعي لومړی جز 229 مخ _ د فن التاليف الحديث 43 مخ.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بديع علم

تعریف:

بديع نوی شي ته وايي، او بديع هغه علم دي چي د کلام د تحسين او ښه والي وجهي په پېژندل کيږي او ښکه چي بديع نوپيدا ته وايي نو بدعت هم له دې قسمه دی (1.

د بديع د علم واضع:

د بديع د علم واضع عبدالله بن المعتز دی چي دا علم ئې اختراع کی، او په 274 هـ کال ئې د بديع نوم پر کښېښود . (2)

د بديع اقسام:

د بديع علم پر دوه قسمه دی:

معنوی

لفظي

لومړی معنوي:

معنوي هغه دی چي د معنی رعايت پکښي واجب وي، نه د تلفظ او ډېر مشهوره ئې دادی) : 3(

_ (1)متضاد:

چي دوې ضدي معناوی سره راوړي که په نثر کي وي او که په نظم کي عبدالقادر خان په لاندي بيت کي خندا او ژړا سره راوړي دي:

چي ئې تللم په خندا خندا ديدار ته

اوس ئې درومم په ژړا ژړا مزار ته

شمس الدين کاکړ وايي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

آخر به ومري په دېر غربت کـــــــي

بې کس زما زړه تنهـــــــــــا زما زړه

خراب له عشقه آباد له حـــــــــسنه

مجنون زما زړه ليلى زمـــــــــا زړه

په اوښکو غرق شو له صبره وچ شو

دريا زما زړه صحرا زمـــــــــا زړه

دا لاندي بيتونه هم د طباق له قسمه دي، عبدالقادر خان وايي:

نمروته نه ګورم، ګورم خپل نـــــــــــــــګار ته

ګل ته نظر نه کړم، نظرکړم هغه رخســـــار ته

باغ وته مي بولي، نه مي بولي د يار کوی ته

کوی ته به ئې درومم نه به درومم و ګلزار ته

(2)مراعاآ النظير:

مراعاآ النظير دادی چي اقلاً دوه شيان په يوه جمله يا يوه شعر کي مناسب سره راوړه شي لکه په دې لنډۍ کي:

سينه مي دېګ زړه مي غــــــــــــــــــــوښي

اوښکي اوبه دي بېلتون اور پسي کوينه

دېګ او غوښي او اوبه او اور مناسبت سره لري.

(3)براعآ استهلال:

د براعآ استهلال لغوی معنی ابتدائي تفوق او برتري ده، او په اصطلاح کي د کتاب د مقدمې او شروع مناسبت د کتاب د متن او موضوع سره دی مثلاً که کتاب په نحو کي وي په مقدمه کي ئې : رفع، نصب، جر، فاعل، مبتداء

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

او نور راوړي، چي يو فاضل سړی د کتاب مقدمه ووايي له هغه څخه پوه شي چي د کتاب موضوع څه ده چي ددې صنعت مثالونه په پخوانيو عربی او پارسی کتابو کي ډېر ليده کيږي.

(4)عکس:

دا صنعت قلب مطلب هم بولي چي يو عبارت په خورا ښکلي ډول سره راوړي، ګل محمد هلمندی وايي:

ما په سل کرته ياد کړې ته رانغلې

زه به سل کرته درسم که تا ياد کړم

(5)رجوع:

دا صنعت دادی چي يو مطلب ووېل شي بيا بيرته دهغه مطلب باطلوالی ته رجوع وشي لکه خوشحال خان چي وايي
:

که ښه وايم وچاته هم ئې بد نيسي په زړه کښې

يا بخت دی د مغولو يا زما څه عقل کـــــم دی

نه بخت دی د مغولو نه زما څه عقل کــــــم دی

دا کل واړه پېری ده چي مي کار برهم درهم دی

(6)استخدام:

د استخدام مثال هم دمخه درته وښودل شو.

(7)لف ونشر:

لف او نشر دادی چي يو وار څو شيان ذکر شي اووروسته د هغو تعبير په ترتيب سره وشي لکه حنان چي وايي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا څه يار دا څه حنان دا څه اغيار دی

دا څه گل دا څه بلبل دا څه زغـن دی

شمس الدين وايي:

يو کاندي ويشتل بل بندول دريم نتل کا

ورځي دي کمان زلفي رسۍ سياهي کاکل

لف او نشر دوه قسمه دی يو مرتب او بل غير مرتب، مرتب هغه دی چي شيان په ترتيب سره راوړه شي، لکه په پورته بيتو کي او غير مرتب هغه دی چي بې ترتيبه ذکر شي.

(8)تفريق:

تفريق دادی چي متکلم دوه شيه له يوې نوعي څخه ذکر کړي او د معنا د زياتوالي دپاره تفصل ورکړي يعني تفريق ئې سره وکړي، رحمان بابا وايي:

لږ تفاوت نه دی د رنــــــــدۍ او زاهدۍ

چرته زلمي جونه، چرته کونډي يتيمان

(9)جمع:

جمع داسي صنعت دی چي څو شيان تر يوه حکم لاندي کړي عبدالقادر وايي:

چي پرې غم غلطوم درې مي محرم دي

يو قلم دويم کتاب دريم اشعار خـــــپل

چي قلم او کتاب او اشعار ئې د غم غلطولو تر حکم لاندي کړيدي.

(10)تقسيم:

تقسيم هغه دی چي څو شيان ذکر کړي او بيا هر يوه ته بل شی منسوب کړي، خليل خان نيازی وايي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خړي اوريځي ژاړي لـــــــه پاسه

کويله ږغ کا بېلتون له لاســـــه

يه هغه لوني ګوهر په خول ستا

دا مرحبا کا ستـا زموږ مواسه

په پورتنۍ رباعي کي د رجوع صنعت هم راغلی دی.

(11)حسن تعليل:

حسن تعليل دادی چي ويونکی د يوه وصف دپاره داسي علت راوړي چي په حقيقت کي علت نه وي خو د لطافت او مناسبت له حيثه ښه علت وباله شي، لکه زاخيلي چي وايي:

ورغږوه سترګي، زلفي ليري د رخساره که

ستا ليدو ته ريږدي لمر په پاښو کي د ګلو

د لمر دوړانګو درېږدېدولو علت ئې د خپل يار مخ وباله، که څه هم حقيقتاً خو دا علت نه دی مګر ډېر ښه لطافت لري، يا لکه حميد چي وايي:

چي نظر ئې د ګلرخ ساقي په مـــــــخ شو

د نرګس له لاسه جام پرېوت نسکور شو

(12)حسن مطلع:

حسن مطلع دادی چي د لومړی بيت الفاظ ډېر مانوس او ذهن ته نژدې وي چي ويونکی يا اروېدونکی دې ته مجبور کړي چي راتلونکي بيتونه هم ووايي يا ئې واوری، او په ويلو ئې زړه خوش شي لکه عبدالقادر خان چي وايي:

پـــــــــه مجالس کښي بيرون له همه

د آواز وخوت د خُم لـــــــــــــــــه فَمه

چي زه هم ستاسي ميخور زلمی وم

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما له حاله مه شئ بې غــــــــــــمه!

(13)حسن مقطع : حسن مقطع دادی چي غزل یا قصیده یا نور څه په ډېره زړه وړونکي او مطبوع کلام بې له کوم شرطه قطع شي لکه دخوشحال دا لاندي قصیده:

د ښادمنو په خندا ږو

د غمجنو په ژړا ږو

د رندانو په رندۍ

د شیخانو په تقوا ږو

د وصال په سل خوښۍ

د هجران په زر بلا ږو

د بهار په ښو ګلونه

د بلبلو په نوا ږو

چي د وهمه پکښي نشته

د رښتینو په رښتیا ږو

په دا همومره سګوګندونه

صد هزار ځله بیا بیا ږو

چي تر ځان مین پر تا یم

(14)اغراق:

اغراق په لغت کي دري معناوي لري : په اوبو کښي ډوبول، یو شی تر خپل حد پورته بېول، دلنډۍ کشول، خو د بدیع په اصطلاح هغه صنعت دی چي د یوه شی ښه والی یا بدوالی یا د هغه تصدیق او تکذیب ته شدت او قوت ورکوي، داسي نه چي هیڅ نه وي او وویل شي چي شته، دا اغراق نه دی درواغ دي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

څوك وايي چي اغراق درې مرتبې لري : لومړی دا چي مدعا عقلاً او عادتاً امكان ولري، خوشحال وايي:

د خوشحال سره كه كښيني يو څوكاله

دا دغره خټك به واړه شاعران شي

دامبالغه هم بولي، دوهم هغه دی چي مدعا د عقل له رويه ممكنه وي مگر په عادت كښي محاله وي، شمس الدين وايي:

زړه مي داسي انديښنو دهجران ډك كی

ځای د وصل پكښي نشته يو خاش خاش

دا اغراق هم بولي، دريم هغه دی چي مدعا هم عقلاً هم عادتاً محاله وي دا نو غلو هم بولي، حميد وايي:

چي بليږي پكښي اور زما د آه

څه به نه وي د فلك مانۍ سياه

(15)التفات:

التفات په لغت كي د سترگو تر كنجكانو كتل او يو كار ته توجه كول دي، او هم لطف او مهربانۍ ته وايي اصطلاحاً داسي صنعت دی چي د عبارت سياق ته تغير وركړي، دا نو پر شپږ ډوله دی:

اول : له غيبته تكلم ته التفات ، عبدالقادر خان وايي:

ظاهربين ئې په ظاهر صورت غلط شو

په باطن په خاورو پټه خزانـــــــــــــــه يم

په لومړی مصرع كي غيبت او دوهم كي تكلم دی.

دوهم : له تكلمه و غيبت ته التفات ، خوشحال خان وايي:

چي دي شه له خويه بويه خبردارشوم

د خوشحال سره ياري كړې په دروغ

دريم : له غيبته وخطاب ته التفات ، خوشحال خان وايي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي دلبره دلربـــــــــــا ده هغه ته يې

چي خودرايه خودستا ده هغه ته يې

څلووم : له خطابه تکلم ته التفات ، عبدالقادر خان وايي:

باد پې بوي عبدالقادره سحر راووړ

شګفته لکه غونچه په دغه باد شوم

پنځم : له تکلمه و خطاب ته التفات ، رحمان بابا وايي:

خبر نه يم چي ئې راوستـــــــــــــم له کومه

بيا مي کومي خواته استوي چي دورمه!

شپږم : له خطابه و غيبت ته التفات : لکه دا چي پلار زوی ته نصيحت کوي او ورته وايي : " زمرى جانه ! زما خبري واوره، ستا دپاره وايم، زه زمرى د ځان زوی بولم نو که زمرى اوس لوی شوي وي او ځان تر ما پوه بولي دا نو بېله خبره ده".

(16)اعداد:

دا صنعت داسي دی چي د ممدوح څو صفتونه او يا نور شيان پرله پسې راوړه شي، لکه خوشحال چي وايي:

ناز، نخرې، مهر، خندا، فتنې، جنګونه

د خپل يار سره هم تا زده دا رنګونـــــــه

(17)تنسيق الصفات:

څو صفتونه پرله پسې راوړل دي ، لکه عبدالقادر خان چي وايي:

پر لاري تلمه، په مخه راغله، يوه دلبره، پري رخســـــــــاره

د لمر په شانه، لاترې روښانه، په ښکلي مخ وه هغه نګاره

غاړه بلنده، خاطر پسنده، عنبرين بويه، ياسمن مــــــــويه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شونډو لعله، په زړه الماسه، په سپينو غاښو درشهواره

بې ميو مسته،خوږه نيست وهسته، ډکه له نازه خالي له نيازه

سر تر قدمه ثابته روغه، له هره عيبه پاکــــــــــــــــــــــــه ويزاره

(18)حشو حشو:

حشو په نظم او نثر کي معترضه جمله ده، ياهغه زايد کلام دی چي د جملې په منځ کي واقع شي، علي خان وايي:

اوس مي څه زده "باقي دا" چي له څه راغی

ځي به چېرته سوربا پلي زمــــــــــــــا روح ؟

حشو پر درې ډوله ده : قبيه، متوسطه، مليحه _ قبيه حشو د کلام قيمت ورکوي.

(19)تجاهل العارف:

تجاهل العارف دادی چي ويونکی يا ليکونکی قصداً خپل ځان ناپوه واچوي که څه هم واقعه ورته معلومه وي خو د يو نزاکت دپاره خپله ناداني ښکاره کړي لکه علي خان چي وايي:

دا د دلبر مخ دی چي له شاله نيم ليده شي ؟

يازېړوتي لمر دی چي ښکاريږي نيم له غره ؟

(20)مدح ما يشبه الذم:

مدح مايشبه الذم دادی چي داسي مدح وشي چي د ذم سره مشابهه وي لکه شمس الدين چي د خپل آس مدح کوي:

تر ولاړ داوبو تيز دی په رفتار کي

د ګانټې مزل په مياشت وهي تنها

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(21)ذم ما يشبه المدح:

دا داسي دی چي داسي ذم وشي چي دمدح سره مشابهه وي لکه علي خان چي وايي:

عاشقانو به فرياد بې شانه نه کـــــــــــړو

معشوقې که په يو شان وای نا انصافي

(22)ارسال المثل:

دا صنعت داسي دی چي يو متل يا يو مشهوره جمله په نظم کې راوړه شي لکه عبدالعظيم چي دا متل "دګورشپه نه په کور کيږي" په يوه بيت کي راوړی دی:

د ګور شپه چېر دچا نه په کور کيږي

غم د چا په خوشحالۍ کلــــه بدليږي

(23)ارسال المثلين:

دا دادی چي دوه متلونه په يوه بيت کي راوړي، لکه خوشحال خان چي وايي:

وايي چي : "له ځانه په اولاد وي پېرزوينه"

خدای په کاروانې په اصلي والــــــي اوبه"

(24)سوال و جواب:

د سوال و جواب معنی خو ښکاره ده ، شمس الدين کاکړ وايي:

ما وې ستا د مخ وګل ته مي لار نشته

دې وې کړه په شپه ژړا ما وې په سترګو

(25)ښه او بد:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښه او بد هغه صنعت دی چي په پارسي ئې زشت او زیبا بولي هغه دادی چي په لومړی مصرع کي ښکنځل او په دوهمه کي بیرته مدح ځیني جوړه شي، شمس الدین وایي:

بد ښه

یو وار ما واخیستای پښي د خپل نګار

چي مي رنګ کړای په نکریځو ګل انار

ته ویده وې ما به درسته شپه کولې

باری ستا په باب دعا هزار هزار

که ئې یو ځله پر سګر ورباندي کښیني

رنځ د هجر به شي دفع د بیمار

بند ئې خلاص که پورتې ونیسه پخپله

مخ پوټی په نقاب نه ښایي د یار

که هر څو پر موټه زور کړم درست په نه ځي

په رقیب کي ځما غشی د آزار

په مدار مدار بې کاږم چي خوږ نه شي

د باڼو په ستني ستا د پوندي خار

څو پر سپور یې باندي ښوره شمس الدینه!

د عشق اوښ پر لاري کله ځـــــــــــــي هموار

(26)اطراد:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اطراد هغه صنعت دى چي په نظم يا نثر كي د ممدوح نوم او د ممدوح د پلار نوم د ولادت په ترتيب ذكر كړي لكه په بيت كي چي دا جمله راوړي : "الامير ابن الامير ابن الامير" يا نور...

(27)توجيهه:

دا صنعت محتمل الضدين هم بولي او داسي دى چي يو كلام د دوو مختلفو وجهو احتمال ولري لكه دعربي دا شعر چي په يوه سترګه ړوند خياط ته چا ويلى وْ:

خاط لي عمر وقبا ليث عينهُ سوا

يعني كشكي ستا دواړي سترګي سره برابري واى، نو دا معنى هم وركوي چي كشكي ړوند واى، او دا معنى هم وركوي چي كشكي دي دواړي سترګي جوړي واى.

يا په پښتو كي چي وايي : "احمد ډېر غوړ سړى دى" دواړى توجهي روا دى : يوه دا چي كالي ئې غوړ دي او بل دا چي كالي ئې ډېر پاك او مفشن دي.

دوهم لفظي صنايع :

د بديع د علم دوهم قسم لفظي صنعتونه دي اوهغه څه چي په پښتو كي ما تطبيق كړاى شوه هغه دادى:

(1)ترصيع:

ترصيع داسي صنعت دى چي شاعر خپل كلام برخي برخي كړي، نو هر لفظ ئې د بل داسي لفظ پر برابر راوړي چي په وزن او دروي په توري كي سره متفق وي لكه رحمان بابا چي وايي:

په حالت، د عاشقانو، نظر، بويه

په زيارت، د شهيدانو، ګذر، بويه

(2)المشجر:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

المشجر د توشيح جزو دی، هغه دادی چي يوه غزل ووايي چي په ليکلو کي د وني شکل پيدا کړي لکه شمس الدين چي وايي:

(3)المربع:

دا هم د توشيح يو قسم دي چي يوه رباعي پر څلور برخي داسي وويشي چي هم افقي او هم عمودي وويله شي لکه عبدالقادر چي وايي:

(4)اسجاع:

اسجاع د سجع جمع ده، او سجع قمري، موزون او مقفي آهنگ ته وايي (4) نودا پر درې رازه ده:

(1)متوازی:

(2)مطرف:

(3)متوازن:

اول : متوازي : متوازي هغه بولي چي ددوو مصرعو په آخر کي داسي کلمې راوړه شي چي دحروفو په عدد او وزن او روي کي سره متفقي وي لکه عبدالقادر خان چي وايي:

بد يم دا نه وايم چي زه شاغلی يم

په مريي والي دتا راغلـــــــــــی يم

مرگ مي قبول دی شړل دي نه وي

تښتی بنده يم درته راغلـــــــــی يم

دوهم : مطرف ، دا بولي چي د دوو مصرعو په آخر کي داسي کلمه راوړه شي چي دروي په حروفو کي متفق اما د حروفو په عدد او وزن کي مختلف وي لکه رحمان بابا چي وايي:

خبر نه يم چي ئې راوستم له کـــــــــومه

بيا مي کومي خواته استوي چي درومه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم : متوازن هغه دی چي په دوو مصرعو کي داسي کلمې راوړه شي چي هر يوه د خپل نظير سره په وزن کي موافق وي مگر دروي په حروفو کي مختلف وي لکه عبدالقادر خان چي وايي:

بند ئې ، په تاريم د دوو زلفينو

مست ئې، په جام يم د دوو عنينو

(5)تجنيسات:

تجنيسات اوه دي : تام ، ناقص، زايد، مرکب، مکرر، مطرف، خطي:

اول . تام:

تام تجنيس هغه صفت دی چي په شعر يا نثر کي دوې داسي کلمې ذکر شي چي په صورت کي هيڅ تفاوت نه سره ولري مگر معنا ئگې جلا جلا وي. په پښتو کي دا صنعت بيخي ډېر دی، بلکي په متلو کي هم موجود دی لکه چي وايي : "خواري کړې هغه مينځې چي دمينځې کال مينځې" په ادبياتو کي هم ډېر دی، پيرمحمد وايي:

فراق په ما خوري دزړگي ويني

آشنا مي نسته الله مـــــــي ويني

عبدالقادر خان يوه مفصله نصيحت نامه چي تقريباً زر بيتونه دي په همدې صنعت کي ويلې ده.

دوهم، ناقص:

ناقص تجنيس دا بولي چي په تورو کي لکه تجنيس تام غوندي يو شی وي مگر په حرکاتو کي مختلف وي لکه حميد چي وايي:

چي رښتنی ساده صاف نه وي حميده

بولي، بولي عاقلان دا هســـــــي بول

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم . زاید:

زاید تجنیس دادی چي د متجانسو کلمو په سر یا په آخر کي یو توری اضافه وي لکه عبدالقادر خان چي وایي:

چي عاقبت به له دنیا لیږدي

ولي دا هونبره طولاني بلیږي

ځلورم. مرکب :

مرکب تجنیس پر دوه ډوله دی : متشابه او مفروق. متشابه هغه دی چي د بسیط لفظ سره مرکب د بسیط په شکل راوړي لکه عبدالقادر خان چي وایي:

ربه ته زما ښتن زه بنده ستـــــا یم

تا به غواړم تا به بولم تـــا به ستایم

په نسیم د محبت لـــــــــکه گل وایم

په تجنیس په نصیحت بیتونه وایم

مفروق مرکب هغه دی چي بسیط او مگرکب لفظونه د بسیط او مرکب په شکل راوړه شي عبدالقادر خان وایي:

چي په سترگو څراغ ووینې پتنگ

څو ونه مري له ژوندونه وي په تنگ

پنځم . مکرر:

مکرر تجنیس دادی چي د بیتونو په آخر دوه متجانیس لفظونه اړخ پر اړخ مکرر راوړه شي او معناوي ئې جلا وي نو که د لومړی حرف په سر کي څه زیاتوالی هم وي روا دی لکه پیرمحمد چي یوه غزل پردې صنعت ویلې ده چي دوه بیته ئې دادي:

بوي د زلفو چي مي تېر شو تر مشام شام

و بلبل ته مي د زړه ړدي گل انـــــدام دام

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خندا به سور کفن له قــــــــــــــبره پاځم

دا مسیح که مي لړ واخلي پـه دشنام نام

دا قسم تجنیس هم د پښتو په ادب کي خورا ډېر دی او راز راز راوړل شویدی مثلاً حنان داسي راوړی دی:

هیڅ مي نه مونده په عشق کي د زړه کام کم

نه مي درومي له خاطره په پیغـــــــــــــــــام غم

پوخ مین آه وفغان نه کــــــــــــړي په عشق کي

مدام وي له اضطـــــــــــــــــــــرابه څخه خام خم

شپږم. مطرف تجنیس:

دادی چي دوې داسي کلمې راوړه شي چي ټول حروف ئې یوشی وي خو د پای توري ئې مختلف وي عبدالقادر خان وایي:

د یار یاد لکه صیقل زړه پري صفا که

آئیني دي د خاطـــــــــــــــــر ونیوه زنگ

اووم. خطي تجنیس:

خطي دادی چي دوې داسي کلمې راوړه شي چي تحریري شکل یې یو دی نو که یوه کلمه ټکي ولري او بله یې ونه لري پروا نشته لکه محرم او "مجرم" چي سره راوړه شي عبدالقادر وایي:

چي نوم ئې وشي د محـــرمی

خوب به په څه کا د بېغـــمی

په یوه ټکي محرم مجرم شي

وېره دي کاندي د مـــجرمی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(6)اشتقاق:

بل د لفظي صنايعو څخه دی چې ويونکی داسي الفاظ استعمال کړي چې له يوه اصله څخه مشتق وي لکه حنان چې وايي:

که په تور د تورو زلفو تور شم څه شو

د تور بخت له تورو زلفو آشنايي ده

او يا په نظر کي داسي ښکاره شي چي له يوه اصله دي مګر نه وي لکه خوشحال خان چي وايي:

هيچري د شولـــــــــــــــــــو د سرِی برکت نه وي

شل شي شول شي شوم شي چي همېش شولې کرينه

(7)مقلوب:

مقلوب يعني اوښتی دا عموماً پر دوه ډوله دی :

لومړی مقلوب بعض :

چي په نظم يا نثر کي د کلمو بعضې حروف سره واوړي شمس الدين وايي:

که څه وايم د دلبر له تورو زلفو

د سواده مي په سر کي ده سودا

دوهم مقلوب کُل:

چي ټوله کلمه سره اړولې شوې وي. لکه عبدالقادر خان چي وايي:

د دوران له انقلا به لا بقا شي

اعتماد به دانا څه په دا اقبال کا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(8)تضمين:

تضمين دادی چي يو شاعر يا ليکونکی د بل شاعر يا ليکونکي يوه مصرع يا جمله دخپل شعر په ضمن کي راوړي مگر په دې شرط چي د سند او مثال په ډول وي نه دغلا په توگه، مثلاً حميد وايي:

دا شرف د عاشقۍ نه دی نو څه دی

چي سينه شوه د حميد دکان د مشکو

حنان شاعر دده وروستنۍ مصرع تضمين کړې وايي:

د حنان سينه نوخطو تور سکاره کړه

که "سينه وه د حميد دکان د مشکو

(9)اعنات يا "لزوم ما لايلزم"

دادی چي شاعر يو غير لازم شی پر ځان لازم وگڼي يعني که دهغه التزامه صرف نظر وشي هيڅ عيب نه وي مثلاً عبدالعظيم شاعر دلاندي بيتونو په آخر کي " زلزله، غلغله، ولوله، سلسله" يا نور راوړي چي دوه لامه ئې لازم کړي مگر که ئې پر ځای " فيصله، مرحله، ناله" يا نور راوړي وای څه عيب نه وْ بيتونه ئې دادی:

نن مي گډه په صورت بيا زلزلـــــه ده

راپسې د مفسدانو غُلغُلـــــــــــــه ده

ما وې نن خو به مي پرېږدی پر قراره

پرون تېوله ورځ مي کړې ولولـــــه ده

دا دُر نه دي چي په مخ ځمـا ځليږي

دا ځما د سپينو اوښو سلسلـــــه ده

(10)حذف:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بل صنعت حذف دی چي شاعر له خپله کلامه يو يادوه حرفه وغورځوي لکه عبدالقادر خان چي وايي:

هومري اور پکښي بليږي ايري نه شوې

بلا سخت يې د عاشق ننه لړمـــــــــــونه

ننه په اصل کي "دننه" دی ، دال حذف شويدی.

(11)رقطا:

رقطا داسي صنعت دی چي په نظم کي يو حرف منقوط يعني نقطه دار او بل غير منقوط وي. مثلاً خوشحال خان وايي:

زه زاير يم ځان ستا تر تل تـــــــــــــــل

تر تا ځګر شم ځان ډېر ښه ئي تــــــــر بل

يو په مثل ته ښايسته يې د جونو خانه

تابه ستايم تا به ستايم يو په شـــــــــل

ته جانا تل تازه تر تر نستـــــــــــــــرنه

زه زهير خسته جليا يم تــــــــــــر بلبل

)په پورته بيتو کي په پخوانۍ املاء (ځ) په دوو ټکو هم ليکله کېدله(

(12)خيفا:

دا صنعت داسی دی چي يوه کلمه يا يوڅو توري منقوط او بله کلمه يا دتورو په شمار غير منقوط وي خوشحال خان وايي:

نن ما خپل ګنبي له طـــــــنزه

ما خو نه زده هونبره فــــــن

بختور مي يې نوم کنبېښ

لا كه نه شي دروغجــــــــــن

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځني تا وکا چين يې گورم

شي بنده درته ختـــــــــــــن

)په پورته لومړی بيت کې دوره توري منقوط او دوه غير منقوط دی په دوهم بيت کې درې توري منقوط او درې غير منقوط، په دريم بيت کې څلور توري منقوط او څلور غير منقوط دي(

(13)رد المطلع:

دادی چې د لومړی بيت يوه مصرع د غزل په آخر کې تکرار کړي عبدالقادر خان وايي:

خو همدا عبدالقادر ته بيا بيا وايه

"يوه زړه لره يوه مينه کافي ده"

(14)رد العجز على الصدر:

صدر د شعر او عجز ئې پای دی، دا صنعت داسي دی چې د شعر صدر په آخر کي تکرار کړي، رحمان بابا وايي:

سر زما، سامان زما، جار شه تر جانان زما

جارشه تر جانان زما، سر زما، سامان زما

دا صنعت ډېر قسمونه لري کله داسي کيږي چي د لومړی بيت عجز ئې ددوهم بيت په صدر کي راوړه شي او د غزلي تر پايه پوري همداسي وي دا قسم ډېر لږ دي، خوشحال خان وايي:

همدا شان د غزلي تر پايه پوري...

(15)الملمع:

الملمع هغه دی چي يوه مصرع پښتو او بله عربي وي، شمس الدين وايي:

که داخل مي په روضه کښي د رضوان کا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لعمري لا يطيب العيش لـــــــــــــــــولاك

خوبرويان كه د جهان شي راته جمـــــــــع

فوالله لست انظير عنك ســـــــــــــــواك

(16)ذوالقافيتين:

ذوالقافيتين دا دی چي په نظم کي دوې قافيې ښنگ پر ښنگ راوړه شي، مثلاً عبدالقادر خان وايي:

كه ورځه نه دی چي مريي ستا نومـــم

بس دی وماته چيري له تا درومـــــــــم

ته به زما غوندي مريونه ډېر مومـــې

كله به تا غوندي ښښتن زه بيا مومم

(17)ذوالقافيتين مع الحاجب:

چي رديف د دوو قافيو په مينځ كي راوړه شي،مثلاً عبدالقادر وايي:

مين را ياد شو دتا له رنـــــــــــــگه

كه يو درنگ كښيني زما له ښنكه

كه آشنا نه يې د آشنا مثال لـــــري

جار شم قربان شم تر تا ملنگـــــــه

(18)ذولسانين:

چي نظم په دوو يا ډېرو ژبو راوړه شي، لكه خوشحال خان وايي:

افغان بچه شوخي، هرگز په عاشق بانــــــــــــــدي

لطفي نكني رحمی، دا هم كله څوك كانـــــــــدي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

يك لحظه بيا بنشين ما خوښ په ښه خندا کړه

قربان سرت گردم چي نورو وته خانـــــــــــــــدي

(19)غير منقوط:

دا داسي صنعت دی چي په شعر کي بې ټکو الفاظ استعمال شي، لکه د شمس الدين دا بيتونه:

خوشحال خان وايي:

د دلدار هوا دار له درد او دوکه دما دم د آه سرد سره راوا کا

درومه درومه گيله مه کوه له درده کله کله درد هم مراد اداء کا

(20)منقوط:

منقوط هغه دی چي په شعر کي ټول نقطه دار توري راوړه شي، لکه خوشحال چي وايي:

ښې ښې شپې شي ځيني پيښـي

غېږ په غېږ شي شفت ځبيښې

څښې څښې ښيښې تشـــــېږي

نن بشي بخښني ، ښې ـــ ښې

(21)مقطوع:

مقطوع دادی چي د شعر ټول توري سره بيل ئي مثلاً خوشحال وايي:

دل آزاري ! م دی ځ ل رب ډار دی

زړون م آزاروه روی ددا دار دی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ت چ پ ژاړي زار زار ژړا دي اروم

دادي واړه درد او دوك زړه دي آزار دی

چ اول دي د زړه داغ وت آرزو وه) 5(

اوس ور دروم زړه دي ښ ش چ داغ دار دی

(22)موصل:

موصل دادی چي د شعر ټول حروف سره ونښلي، او دا دري قسمه دی : لومړی دادی چي د شعر توري سره ونښلي لکه خوشحال خان چي وايي:

پورته دوه بيته منقوط هم دي، د موصل دوهم قسم دادی چي دوه توري سره نښلي، لکه د خوشحال دا بيتونه:

مخ په مخ شه ماته خانده چي خاطـــــر مي

هوسي شي په خوښۍ شي هم بې غـــــــم

گل، مل چي مخ په مه شي په خوښۍ شي

طوطا كله گويا يي كا بې موســــــــــــم

د مرصل دريم قسم دري حرفي دی ــ لكه دا بيتونه:

ځيني خپل جيش، لښكر، حشم كسي

ځيني خپل لعل، گوهر، نعم كســـــي

ځيني خپل علم، هنر، قلم كســــــــي

ځيني ختك، هغه، صنم ، كســــــي

(23)لغز:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لغز په پښتو کیسۍ یا دوړۍ بولي چي په پارسي ورته چیستان وایي دا هغسي دی چي یو پوښتنه وکي د یو شی نښاني ووایي او له مخاطبه د هغه شی د نومو پوښتنه وکړي. دکیسۍ مثالونه په پښتو کي ډېر دي.

(24)معما:

معما داده چي د معشوق یا بل شي نوم په بیت کي پټ او په رمز کي راوړي، نو که د تصحیف دلاري وي که د قلب او یا حساب او یا تشبیه او نورو لارو، مګر په دې شرط چي له ښي طبع څخه بېخي لیري نه وي، اوږده اوږده ناوړه الفاظ پکښي نه وي لکه یونس چي د محمد (ص) په نامه معما لیکلي ده:

خم چي یونس واړاوه څڅوپکي څینـــــي پریوت

هوښ له مدهوښ ورك کا ، اسم لوی وه د هغه

لمن لیکونه

1.مختارالصحاح

2.عبدالله بن المعتز د عباسیه د خلفاء څخه دی چي د مقتدر خلیفه د مریانو دلاسه مړ شو (په 296 کي) "دکابل مجله _ لومړی ګڼه څلرم کال"

3.مخصوصاً دلته هغه صنعتونه ټاکلي شویدي چي مائې په پښګتو کي مثال پیدا کړیدی، ممکن دی چي ډېر نور به داسي هم په پښتو کي وي چي ما نه وي لیدلي. "مؤلف"

4.مدارج البلاغه 205 مخ

5.په پخوانی املاء کي غیر ملفوظي (هـ) لکه (په، ده ، زه او نور) نه لیکله کېده.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بیان علم

بیان په لغت کي کشف او ایضاح ته وايي (1) خو په اصطلاح کي هغه علم دی چي د یوې معنا دلالت پر مختلفو لارو رانښيي (2) يسوعي بیا وايي : بیان په اصطلاح کي هغه فصیح منطق ته واي چي له ما فی الضمیر څخه تعبیر په وشي) 3.(

د بیان د علم لومړی کتاب:

په دې علم کي لومړی کتاب (مجازالقران) دی چي ابی عبیده د خلیل شاګرد لیکلی دی.

اصول:

دا علم درې اصله لري یعني په درو شیانو کې بحث کوي) 4: (

1.تشبیه

2.مجاز

3.کنایه

تشبیه:

تشبیه د دوو شیانو معنوي اشتراك ته وايي، نو که دا اشتراك حقیقي وي او که خیالي او مقصد له معنو ي څخه هغه صفت دی چي د باندنیو موجوداتو څخه نه وي لکه : پوهنه، زړه ور توبي ، ځکه چي د دوو تنو اشتراك په کور او کالو کي تشبیه نه باله کیږي) .5(

د تشبیه رکنونه:

تشبیه څلور رکنونه لري :

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی رکن : ئې د تشبیه دوې خواوي دي چي یوه خوا ئې مشبه او بله خوا ئې مشبه به بولی او په عربی طرفین ورته وايي.

دوهم رکن : د تشبیه توري دي.

دریم رکن : د تشبیه وجهه ده.

څلورم رکن : د تشبیه غرض دی.

د یوه شي تشبیه چي له بله شي سره کیږي لومړی شی مشبه او دوهم مشبه به او ددوي منځ کي معنوي اشتراك وجهه شبه یا د تشبیه وجهه ده، او په کوم توري چي دا تشبیه راغلي وي هغه د تشبیه توري بولي او کوم مقصد چي پر بناء وي هغه ته د تشبیه غرض وايي.

لومړی رکن:

د تشبیه دوې خواوي : یعني مشبه او مشبه به مثال " پوهنه د رڼا په څېر ده" پوهنه مشبه ، رڼا مشبه به شوه. نو تشبیه د خپلو دوو خواو په اعتبار پر څلور ډوله ده:

(1)د مفرد تشبیه له مفرد سره:

(2)د مرکب تشبه له مرکب سره:

لکه د مخ تشبه له ګل سره یا د زړه ور تشبیه له زمری سره:

لکه عبدالعظیم چي وايي:

سره لبان دي په خندا کي هسي زیب کا

لکه ګل چي په ګلزار کـــــــــي وغوړیږي

سره لبان او د خندا ترکیبي حال مشبه او د ګل د غوړېدلو ترکیبي حال مشبه به دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(3)د مفرد تشبیه له مرکب سره:

لکه په دې لنډۍ کې:

پر ګودر سور سالو ښکاره سو

ما وې دې نورو اوبو اور واخیست مینه

سالو مفرد او مشبه دئ او دا اور او د اوبو د سوروالي ترکیبي حال مشبه به دئ.

(4)د مرکب تشبیه له مفرد سره:

عبدالقادر وایي:

لکه څوك چې په ویشتل د ګلو خوښ شي

هسې خوښ شي مشتاقان د یـــار له سوکه

ګ د ګلو ویشل ترکیبي صورت مشبه او سوك مفرد مشبه به دئ.

ددو خواوو د مادې په اعتبار:

د مادې اعتبار هم پر څلور ډوله دی:

اول : د محسوس تشبیه له محسوس سره:

شمس الدین وایي:

زړه مې بې دیار له مخه مدار نه کا

عندلیب غوندې بې ګلو قرار نه کا

زړه او عندلیب دواړه محسوس دي.

دوهم : د معقول تشبیه د معقول سره:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه د ناپوهۍ تشبیه له مرگ سره او دعلم تشبیه له ژوند سره:

دریم : د معقول تشبیه له محسوس سره:

شمس الدین وایي:

د ریا طوق شو را په غـــــــــــــاړه

لکه خپور شي په جگړه دستار د چا

څلورم : د محسوس تشبیه له معقول سره:

لکه دا بیت:

یا پر جستجوي زما هسي خندا کا

لکه خاندي پر تدبیر باندي تقدیر

مفروقه او ملفوفه تشبیه:

په پورته تشبیه گانو کي دوه رازه تشبیه راځي:

چي یوې ته ملفوفه او بلي ته مفروقه تشبیه وایي : ملفوفه تشبیه هغه ده چي د یوه بیت په یوه مصرع کي څو مشبه او بله مصرع کي څو مشبه به راوړه شي لکه حنان چي وایي:

دا څه زلفي څه رخسار او څه ذقن دی

څه سنبل او څه گلاب څه نسترن دی

مفروقه تشبیه هغه ده چي په یوه بیت یا یوه مصرعه کي څو مشبه او څو مشبه به سره راوړه شي مثلاً بیا حنان وایي :

خوله غونچه، سترگي نرگس، زلفـــــي سنبل دي

خط ریحان دی، څه گلزار په لاس راکښېووت

دوهم رکن : د تشبیه توري:

د تشبیه توري درې ډوله دي : حروف ، اسماء، افعال:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(1)حروف:

په پښتو کي دا حروف د تشبیه دي : لکه ، غوندي، دود، ورته...

د لکه د توري مثال:

عبدالقادر وايي:

ګوندي بخت مي د دلبر د زلفو ږمونځ کا

که فلك ټوکرې ټوکرې لکه شمشاد کړم

د غوندي توری:

خوشحال خان وايي:

که زما په مرګ دي زړه دي تېغ راواخله

د قصاب غوندي مي بند پر بند جلا کړه

د دود توری:

لکه پیرمحمد کاکړ چي وايي:

ما له یاره سپینه خوله په خندا غوښته

ده له کسته د غونچګې په دود ونغښته

ورته توری:

دا توری په ادبیاتو کي زما په سترګه نه شو، مګر په محاوره کي ډېر مستعمل دی : ستا کتاب زما کتاب ته ورته دی. یا نور...

(2)اسماء:

په پښتو کي دا اسمونه د تشبیه دپاره شته : شان، خېر، سیال.

د شان مثال:

عبدالعظیم وايي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ستې په شان به سوځم ســــــــــرترپايه

چي تازه مي کړ خپل ځان وته نېران بيا

د ښېر مثال:

رحمان بابا وايي:

وړاندي هم ټوله ستـــا په ښېر سرېي وه

ته هم پاځه د هغو په ښېر همت کړه

د سيال مثال:

عبدالقادر وايي:

نمر له تانه منــــــــــــــــور شو دا له نمره

ځوك به مياشت کا ستا له مخه سره سياله

(3)افعال:

په پښتو کي دا افعال د تشبيه دپاره راځي : ته وا ، ته به وايي، وائې ته چي وائې، تابه ويل:

د ته وا مثال:

مخلص وايي:

رامو نه وړو د پردو له کـــوره ګټه

يو د بل له جېبې کاړو ته وا غله يو

د ته به وايي مثال:

خوشحال خان وايي:

ته به وايي د ګلاب په ګل شبنــــــــــــــــــم دی

چي باړخو دی د نماشتې په وخت خولې شي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وائي مثال:

عبدالقادر وايي:

ژړ او سره نمرى اغوستي ګلرخانو

وايي سپروني ونيول ګلونــــــــــــــــه

تا به ويل مثال:

پر دې ښاغلي سپى داسي ګران وْ تا به ويل زوى ئې دئ.

د ته چي وايي مثال:

مدير صاحب داسي پر چوکۍ ناست دى ته چي وايي د پرنګي سر ئې په توره وهلى دى.

د تشبيه اقسام د تشبيه د اداتو په اعتبار:

که په تشبيه کي د تشبيه ادات نه وي راغلي موکده ئې بولي، او که راغلي وي مرسله يا مطلقه ئګې بولي هغه چي د تشبيه توري نه وي پکښي راغلي لکه رحمان بابا چي وايي:

شام سحر مي دغه ستا زلفي رخسار

نور مي مه پوښته له شام او له سحره

مطلقه خو دمخه تېره شه.

(3)رکن د تشبيه وجهه:

د تشبيه وجه د مشبه او مشبه به تر منځ يو مشترکه معنى ده، چي په مشبه به کي به د اصليت او مشبه کي د فرعيت په توګه وي او دابه هم د ويونکي په نظر کي وي (6) د ويونکي نظر ځکه ضروری دي چي مثلاً که يو سړى

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یو پهلوان سره تشبه کړه شي که څه هم دا سړی په ډېرو شیانو کي لکه خوله، پزه، لاسونه، جسمیت، او نورو کي پهلوان سره شباهت لري مګر د ویونکي نظر او مقصد غښتلوالاو قوت دی، دا د تشبیه وجه به یا د حقیقت له رویه وي لکه چي ووایو : احمد لکه زمری دی ! یعني په زړه ورتوب کي او یا به د تخیل له رویه وي لکه حسن او ښکلیتوب (7) چي ووایو : مخ لکه سپوږمۍ دی.

د تشبیه د وجهه په اعتبار د تشبیه اقسام:

د تشبیه د وجهي په اعتبار تشبیه پر لاندي قسمو وېشلې شویده : تمثیلیه او غیر تمثیلیه ، مجمله او مفصله، قریبه او بعیده.

تمثیلیه تشبیه:

هغه ده چي د تشبیه وجهه ئې له متعددو شیانو څخه راوتلې وي لکه حمید چي وایي:

دا زما له غمه شین زړه پکښي خیال د یـــــــار د شونډو

هسي رنګ زیب و زینت کا لکه مې په شنه پیاله کښي

دلته د تشبیه وجهه له څو شیانو څخه راوتلې ده د زړه او پیالې له شینوالي، د شونډو او مې د سوروالي څخه او دا چي شونډې او مې دواړه د څکلو شیان دي او هم زړه د خیال او پیاله د میو ظرفونه دي ددې ټولو څخه د تشبیه وجهه راوتلې ده.

غیر تمثیلیه تشبیه:

هغه ده چي د تشبیه وجهه له مفرد شی څخه راوتلې وي لکه شمس الدین چي وایي:

د ګلرخو په هوس شپې رونومـــــــه

آموخته لکه شبنم په دا شبخون یم

مجمله تشبیه:

هغه ده چي تشبیه وجهه پکښي نه وي ذکر شوي مثلاً رحمان بابا وایي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا هلال دی چي ليده شي په شفق کي

که په لاس د گل اندامي سپين وښی دی

مفصله تشبيه:

هغه ده چي د تشبيه وجهه ذکر شوي وي مثلاً حنان وايي:

تبسم ئې له دشنامه سره خوند کا

قدر ډېر لري ترخه چي شي شراب

تريخوالی د تشبيه وجه ده.

قريبه تشبيه:

هغه ده چي ببله فکره ويونکی يا آروېدونکی ته د تشبيه وجهه ښرگنده شي عبدالقادر وايي:

که مو عمر د چمن تر گـــــــــلو کم دی

د لاله غوندي سور مخ د زړه په داغ يو

بعيده تشبيه:

هغه ده چي د تشبيه وجهه تر ډېر وخت وروسته ښرگنده شي لکه محمد هوتك چي وايي:

د بيلتون په تاريکوکي مي زړه شين شو

رڼا لمر د جام د ميو په ظـــــــلام را) 8(

لمر د شرابو سره تشبيه شويدی، په لومړی وار د تشبيه وجه سړی دستي نه شي موندلای ځو ورته ډېر دقيق نه شي وروسته ښرگندېږي چي شايد د تشبيه وجه به حرارت وي ... دا تشبيه په پارسي کي ډېره ده.

(4)رکن د تشبيه غرض:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تشبيه غرض د مشبه تعريف دی يعني د مشبه د حال بيان او وصف غرض دی لکه ښکليتوب ، ښه والی، بدوالی او نور ځکه د تشبيه غرض اکثراً مشبه ته راجع کيږي، دا غرض پر څو ډوله دی :

لومړی دا چي د مشبه بدوالی غرض وي لکه چي حميد متملق او مداح او غوړه مال شاعر ته وايي:

لکه سپی چي په مردار شاوخوا کيږي

هسي ته کس وناکس په اسره ستايي

دويم دا چي د تشبيه غرض د مشبه د حال ايضاح او بيانول وي لکه علي خان چي وايي) : 9(

زه درپسي درسته شپه پټ ژاړم لکه پرخه

ته سبا خندان لکه ګل وازګرېوان د چايي؟

په دي بيت کي د تشبيه غرض د مين پټه ژړا او د معشوق خندا ده چي دواړه د مشبه حال باله کيږي.

دريم دا چي د تشبيه غرض د مشبه د حال د مقدار څرګندول وي لکه حميد چي وايي:

که ئي سپك کا عاشقي لــــکه بنه

هغه کس تر کوه قاف دروند وګڼه

يا نور داسي مثالونه چي غرض پکښي ښکليتوب زينت يا نور وي، مګر کله کله د تشبيه غرض مشبه به ته هم رجوع کوي دا هغه وخت چي د تشبيه د وجهي له رويه چي هره خواناقصه وي هغه مشبه به شي او غرض ځيني اکمليت او بشپړتوب وي، دې ته مقلوبه تشبيه هم وايي ځکه چي مشبه به د مشبه پر ځای راوړه شوی دی لکه رحمان بابا چي وايي:

دا هلال دی چي ليده شي په شفق کــــــي

که په لاس د ګل اندامي سپين وښی دی

په دي بيت کي هلال مشبه او وښی مشبه به دی، مګر په مشبه به کي د تشبيه وجهه ناقصه ده ځکه چي هلال خو تر وښي په ښکليتوب کي اکمل دی خو د تشبيه غرض وښي ته راجع دی.

د تشبيه نور عمومي اقسام:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عموم طور تشبیه نور قسمونه هم لري چي مشهوره ئې اوه دی:

.1مطلقه تشبیه:

چي شرط او قید ونه لري لکه د خوشحال دا بیت:

د امید غوټۍ مي واړه شگفته شي

چي د دوویم پر ما لـــــــــکه صبائي

.2مشروطه یا مقیده تشبیه:

چي یو شرط یا قید پکښي وي لکه پیرمحمد کاکړ چي وایي:

مخ که دي گلشن دی یا څراغ دی یا سورگل

زه باندي بورا یم یا پتنگ یم یـــــــــــا بلبل

"که" په پښتو کښي د شرط توری دئ .

.3تشبیه تفصیل:

چي یو شی د بل شي سره تشبیه کړي بیا بیرته ووایي چي داسي نه ده او د مشبه به افضلیت ثابت کړي مثلاً خوشحال وایي:

چي و مخ وته دي گورم لکه لمر هسي ځلیږي

قربان دي تر جمال شم په معنی تر لمره غټ یې

.4د تسویآ تشبیه:

چي د یو شي صفت د مطلوب له صفته سره مساوي وباله شي لکه گل محمد هلمندی چي وایي :

لکه څني چي دي ستــــــا پر مخ پریشاني

هسي شان مي د خاطره پریشاني ده) 10(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.5د اضمار تشبیه:

د اضمار تشبیه داده چي تشبیه مضمره وي لکه پیرمحمد کاکړ چي وایي:

محبوبا پر پالنگ واوښته په خوب کي

که هوسۍ وه د بهار پر گلـــــو رغښته

.6کنایه تشبیه:

کنایه تشبیه هغه ده چي د تشبیه توری وغورځول شي او یوازي مشبه به راوړه شي لکه عبدالعظیم چي وایي:

سپیني مرغلري د گلاب په گـــــــــل بهیري

روغ زړه مي غوځیري چي اوریري له نرگسه

.7معکوسه تشبیه:

د عکس تشبیه داده چي دوه شیه یو له بل سره تشبیه کړی شي رحمان بابا وایي:

پخواني هم ټوله ستا په څېر سړي وه

ته هم پاځه د هغو په څېر همت کـــړه

دوهم اصل مجاز:

مجاز لغتاً د لاري او تېرېدو معنی ورکوي او اصطلاحاً د لفظ هغه معنی ده چي حقیقتاً دده دپاره نه وي وضع شوي یعني مجاز د حقیقت عکس دی نو حقیقت باید وپېژنو:

حقیقت:

حقیقت د لفظ هغه معنی ده چي دده دپاره وضع شوي وي لکه د زمری لفظ چي د یوه ځېرونکي حیوان دپاره ټاکل شویدی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حقیقت اقسام:

حقیقت پر څلور ډوله دی : عقلي ، لغوي ، شرعي ، اصطلاحي یا عرفي.

عقلي حقیقت : هغه دی چي د یوه لفظ نسبت داسي شی ته وشي چي ویونکي په عقل منلی وي لکه څوك چي ووایي " خونه بناء جوړوي" "ور ترکاڼ تراشي"

لغوي حقیقت هغه دی چي یو لفظ په لغت کي د یو شي دپاره وضع شوی وي لکه د "اور لړوني" کلمه چي د آتش کاو دپاره راغلې ده.

شرعي حقیقت:

هغه دی چي په شرع کي دیني او شرعي امورو ته یو لفظ وټاکل شي لکه د "نمونځ" لغت چي په لغوي حقیقت کي د "نمانځني" څخه چي د احترام او ستایش په معنی دی اخیستل شویدی مگر په شرعي حقیقت کي د څو مخصوصو اقوالو او افعالو دپاره راوړل کیږي.

عرفي حقیقت:

هغه دی چي په عام عرف کي کوم لفظ د یو شي دپاره ټاکل شوي وی لکه د "مېړه" لغت چي له لغوي حقیقت له رویه هر نارینه ته ویل کیږي مگر په عرف کي د ښځي د سړي یعني شوهر په معنا هم راځي.

علاقه:

د حقیقي او مجازي معنی په منځ کي باید ضرور یو علاقه او قرینه وي که علاقه په منځ کي نه وي د هغه لفظ استعمال په مجازي معنا غلط دی مثلاً که څوك کتاب ته اشاره وکړي او ووایي : "دا آس دی" دلته مجاز بالکل غلط دی، ځکه چي د آس او کتاب په منځ کي هیڅ علاقه نسته او که یوه زړه ور او جنگي سړي ته اشاره وکړي او ووایي "دا زمری دی" دلته مجاز درست دی ځکه چي د دوی په منځ کي زړورتوب او شجاعت علاقه ده. نو که پدي علاقه کي تشبیه وه مستعار مجاز ورته وایي او که نه وه مرسل مجاز ئې بولي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مجاز اقسام:

مجاز پر دوه قسمه وويشل شو:

1.مستعار مجاز

2.مرسل مجاز

لومړی مستعار مجاز:

مستعار مجاز پر څو استعارو مشتمل دی. او استعاره په لغت کښي عاريه غوښتل دي او په اصطلاح کي يو لفظ د هغه شي دپاره استعمالول دي چي په حقيقت کي د هغه دپاره نه وي وضع شوی مگر ددوي په منځ کي به د تشبيه يوه علاقه وي.

د استعارې ارکان:

استعاره درې رکنونه لري : يو مستعار منه (يعني مشبه به) بل مستعار له (يعني مشبه) چي دوي دواړو ته په عربي طرفان وايي او دريم رکن مستعار باله کيږي چي هغه د تشبيه وجه ده او په عربی جامع هم ورته وايي.

د استعارې ډولونه:

استعاره د طرفينو په اعتبار دوه ډوله لري:

يوه ممکنه

بله ممتنعه

(1)ممکنه:

ممکنه هغه ده چي د تشبيه دواړي خواوي يعني مستعار منه او مستعار له يوه شي سره يوځای کېدلای شي لکه د علم تشبيه له ژوند سره او د ناپوهی تشبيه له مرينې سره ځکه چي علم او ژوند په يوه سړی کښي سره يوځای کېدلای شي هم به سړی ژوند وي هم به عالم وي همدارنگه ناپوهي او مرگ دا استعاره وقافيه هم بولي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(2)ممتنعه:

ممتنعه هغه ده چي ددواړو خواوو يوځاى کېدل امکان ونه لري او منع وي دا استعاره عناديه هم بولي لکه د ښه مړى تشبيه له ژوندي سره مثلاً وويل شي : "پښتون سيد جمال الدين ژوندى دى" او دا څرګنده ده چي ژوند او مګرګ په يوه وخت او يوه سړي که نه سره يوځاى کيږي او د عناديې د اقسامو څخه دا هم دى چي پر ضد د شي راوړه شي (11) لکه يو بې زړه سړى ته چي د استهزاء په توګه وويل شي : "زمرى دى" يا يو جاهل ته وويل شي : "د علم درياب دى" دا قسم تهکميه او تمليحيه هم بولي.

همدارنګه استعاره د طرفينو په اعتبار تحقيقيه او تخليه ته هم وېشله کيږي تحقيقيه هغه ده چي مستعار له حقيقي وي نو که محسوس وي لکه اړخګى د کوچنى غونډۍ دپاره او که عقلي وي لکه د نور استعاره د عقل دپاره، او تخيله هغه ده چي مشبه يوازي ذکر شي، خو د مشبه به ځيني لوازم ورسره وي لکه حنان چي وايي:

پر عصا نرګس تکيه کړې ده ولي ؟

شوه ورپېښه ستا د سترګو بيماري

نرګس مستعار له او بيمار مستعا ر منه دى، لکړه لګول د مشبه به يعني مستعار منه له لوازمو څخه دى.

استعاره د جامع په اعتبار:

د جامع يعني د تشبيه د وجه په اعتبار هم پر دوه ډوله ده : يوه مبتذله استعاره، بله بعيده استعاره.

مبتذله استعاره چي عاميه ئې هم بولي هغه ده چي جامع پکښي څرګند وي. او بعيده استعاره چي غريبه او خاصه ئې هم بولي هغه ده چي جامع پکښي ذکر شوى نه وي لکه چي وايو : "احمد په لوى لاس ځان بېکاره کوي" دلته په لوى لاس د قصداً په عوض استعاره شوى ده خو د تشبيه وجه ئې څرګنده نه ده. يا لکه کاظم خان شيدا چي وايي:

د آفتاب په کمند نه خېژم آسمان ته

نه ړدم بار لکه شبنم پر دوش د ګلو

کمند ذکر شوى مراد ځيني شغلې دي او جامع پکښي نرى والى او اوږدوالى دى چي ذکر يې نه دى راغلى.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

استعاره د طرفینو او جامع په اعتبار:

یعني استعاره د مستعار منه او مستعار له او جامع درو سرو سره په اعتبار پر دوله ډوله ده : یوه مصرحه بله مکنیه مصرحه هغه ده چي مستعار منه یعني مشبه به ذکر شي او مستعار له یعني مشبه حذف وي لکه خوشحال خان چي وایي:

چي د غوړو در ئې نه وینم په سترګو

دُر ګوهر مي په هر هر باڼه سفته شي

په دوهمه مصرع کي در ګوهر مستعار منه راوړه سوئ مراد څني اوښکي دي چي مستعار باله کېږي.

دوهمه مکنیه هغه ده چي مستعار له ذکر شي او مستعار منه حذف وي خو د مستعار منه له لوازمو څخه یو شی ذکر شي، حمید وایي:

زړه مي له غیرته په کـــــــــوګل دننه دود شي

ږمونځ چي دی بې فهمه وهي ګوتي په کاکل

ږمونځ ذکر شوي مراد "مشاطه" ده او ګوتي وهل د مستعار منه له لوازمو څخه بلل کېږي دا ځکه مکنیه بولي چي مشبه به پکښي پټ دی مکن هم پټوالي ته واي.

د مصرحې ډولونه:

مصرحه استعاره عموماً اوه ډوله لري : عنادیه، وفاقیه، اصلیه، تبعیه، مطلقه، مجرده، ترشیحیه، عنادیه او وفاقیه خو دمخه درته وښودلي شوې، اصلیه او تبعیه به هم وروسته په بل قسم کي درته راوړه شي، ترشیحیه، مجرده، مطلقه به دلته بیان کړو:

مطلقه استعاره:

مطلقه استعاره هغه ده چي خاص په یوه خوا (مستعار له یا مستعار منه) پوري اړه ونه لري بلکي دواړو خواوته شامله وي یعني داسي استعاره راوړه شي چي هم د مستعار له اوهم مستعار منه مناسبت پکښي وي لکه

خوشحال خان چي وایي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زمریو مړنتوب په لښکـــــــــــــر نه وي

مټ ئې هرکله یوازې پر خپل ځان شي

زمری مشبه به مراد ځيني زړه ور سړي دی، " پر ځان مټ" هم د زمری او هم د زړه ور سړي سره مناسبت دی همدارنگه مړنتوب.

مجرده استعاره:

مجرده استعاره هغه ده چې يوازې د مشبه به مناسبت راوړه شي لکه د خوشحال خان دا بیت:

مست هاتیان خوني زمریو توری وکښې

چې د سرو تر ویرې تېر شي کار آسان دی

مست هاتيان او خوني زمری مشبه به مراد ځيني جنگيالي زلميان دي چې مشبه به باله کېږي او توری کښل د زلميانو سره مناسبت دی.

ترشيحيه استعاره:

ترشيحيه هغه ده چې د مشبه به مناسبت تر قرينې وروسته راوړه شي لکه رحمان بابا چې وايي:

نيمه شپه ئې يار تر سره پوري کښيني

لکه شمعه چې څوك بله پر مزار كـــــا

مزار مشبه به مراد ځيني بيده عاشق دئ، د مشبه به شمع ده او قرينه ئې سرته کښېناستل دي.

استعاره د لفظ په اعتبار:

د لفظ په اعتبار استعاره پر دوه ډوله ده اصليه او تبعيه:

1.اصليه هغه ده چې د مستعار لفظ پکښې جامد وي لکه قلندر چې وايي:

نه دي چا ليدلي صبح وشام په يوه ځـــــــــــــاى كي

ماته لمر ښکاره شو ستا د زلفو په تورتم كي) 12(

ذكر لمر مراد مخ دی، او لمر جامد هم دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(2)تبعیه:

تبعیه هغه ده چي د مستعار لفظ مشتق وي لکه عبدالقادر خان چي وايي:

له غیرته مي زړګي ټوکر ټوکر شي

چي ئې ګوتي په وېښتو وهي شانه

ګوتي وهل مشبه به مراد ځیني ږمونځول دي او ګوتي وهل مشتق دی.

دوهم مرسل مجاز:

مرسل مجاز هغه دی چي د تشبیه علاقه ونه لري بلکی له ځانه مخصوصي نوري علاقي ولري.

د مرسل مجاز علاقې څو دي ؟

د مرسل مجاز په علاقو کي اختلاف دی څوك وايي اتلس دي څوك وايي 27 دي (12) څوك وايي 36 دي (13) خو په پښتو کي دا 25 پیدا شوي چي هغه دادی : سببیت، مسببیت، کلیت، جزئیت، لازمیت، ملزومیت، اطلاق، تقلید، عمومیت، خصوصیت، ظرفیت، مظروفیت، بدلیت، مبدلیت، آلیت، مجاورت، مصدریه، مظهریه، علیه، معلولیت، متعلقیه، دالیه، مدلولیت، سلیقیت، لاحقیت.

(1)سببیت:

د سببیت علاقه داده چي ذکر سبب شي مراد ځیني مسبب وي لکه خوشحال خان په دې بیت کي:

چي دا اوښکي مي غماز ي د فراق دي

زه ئې ځکه په ګـــــــرېوان کښي تویوم

په ګګرېوان کي د اوښکو تویول راوړه شوی دی مراد ځني پټوالی دی او ګریوان سبب د پټوالي دی.

(2)مسببیت:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسببیت علاقه داده چي ذکر مسبب شي مراد ځیني سبب وی لکه د خوشحال خان په دې رباعي کي:

چـــــــــــــي آئینې ته ښکاره دیدار کړي

آئینه درسته سره گـــــــــــــــــــلزار کړی

چي شونډې کښېږدي د جام په مورگو

اوبه په جام کښي رب انار کـــــــــــــړي

ذکر مسبب چي رب انار دی مراد ځیني سبب چي د شونډو د سوروالی انعکاس دی.

(3)کلیت:

کلیت هغه دی چي ذکر کُل شي مراد ځیني جز وي لکه د خوشحال خان دا بیت:

گوتي ومنډه په غوږو تـــــــــــــــري تېرېږه

ذاکر زر ذکرونه کا زړه ئې په دام کښي

گوتي ذکر دي مراد ځیني یوه گوته ده

(4) .جزئیت:

جزئیت دادی چي ذکر جز شي مراد ځیني گل وي رحمان بابا وایي:

وړاندي سرای لره توښه تړه رحــــمانه

څو سفر دي کړی نه دی له دې سرایه

ذکر سرای مراد ځیني دنیا یا عقبی ده.

(5)لازمیت:

لازمیت دادی چي ذکر لازم شي مراد ځیني ملزوم وي لکه د لمر ختو پروخت چي وویل شي : "رڼا راپورته شوه" یعني لمر راپورته شو، ذکر رڼا مراد ځیني لمر دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(6)ملزومیت:

ملزومیت دادی چي ذکر ملزوم شي مراد ځیني لازم وي لکه د ځانښت په وخت کي چي څوك وایي : "لمر سرای ته را ولوېد" یعني د لمر رڼا سرای ته را ولوېده، ذکر لمر مراد ځیني رڼا ده.

(7)اطلاق:

اطلاق دادی چي ذکر مطلق شي، مراد ځیني مقید وي لکه خوشحال چي وایي:

د سبا باده ! گـــــــــــذر په چمن بیا کړه

په چمن کښي رنگا رنگ گلونه بیا کړه

د سبا باد مطلق ذکر شوي مراد ځیني د پسرلي د سبا باد دی.

(8)مقید:

مقید هغه دی چي ذکر مقید شي مراد ځیني مطلق وي لکه حمید چي وایي:

که آسمان د مهجورانو په ځان ژاړي

چي دا آه د چا په ځان وي نه دي گرم

دلته ذکر ژړا چي د انسان په اوښکو پوري مقیده ده مراد ځیني مطلقي اوبه دي.

(9)عمومیت:

عمومیت دادی چي ذکر عام شي مراد ځیني خاص وي لکه خوشحال خان چي وایي:

د عشق غم لـــــه خلق پټ لره خوشحاله

څه ئې پټ کړم چي جهان ځیني خبر دی

ذکر جهان مراد ځیني مخصوص او شاوخوا خلك دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(10)خصوصیت:

خصوصیت هغه دی چي ذکر خاص شي مراد ځيني عام وي لکه يو باغوان چي وايي : "زما د باغ تاك نوی دی" ذکر يو تاك مراد ځيني ټول تاکان دي.

(11)ظرفیت : ظرفيت هغه دی چي ذکر ظرف شي مراد ځيني مظروف وي مثلاً وايو : "ناوه بهيږي يا واله بهيږي" ذکر ناوه او واله ده مراد ځيني اوبه دي.

(12)مظروفيت:

د مظروفيت علاقه داده چي ذکر مظروف شي مراد ځيني ظرف وي لکه دا چي چپراسي ته د اوبو ډك گيلاس ورکو او ورته ووايو : "دا اوبه چپه كه" ذکر اوبه مراد ځني گيلاس وي.

(13)بدليت:

بدليت هغه دی چي ذکر بدل شي مراد ځيني مبدل وي لکه : پوروړي چي خپل پور اداء كي نو وايي : " ما پور له ځانه واړاوه" دلته اړول د اداء کول بدل راغلی دی.

(14)مبدليت:

مبدليت هغه دی چي ذکر مبدل شي مراد ځيني بدل شي لکه يو څوك چي دخپل پلار قاتل مړ كړي نو پښتانه وايي : "پلانكي خپل پلار واخيست" يعني د خپل پلار بدل ئې واخيست.

(15)آليت:

چي ذکر آله شي مراد ځيني هغه اثر وي چي ددې په ذريعه څرگنديږي لکه چي وايو : "د پلانكي په غوړه ژبه وغولېدم" يعني په خبرو ئې او ژبه د خبرو آله ده عبدالقادر خان وايي:

در پوهېږم چي په ژبه مي تېرباسي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي وييلې شې دا هســــي مطولي

(16)مجاورت:

د مجاورت علاقه داده چي يو شى ذكر شي او مراد د هغه شي مجاور (ګاونډى) وي لكه د چا شونډې چي تر تبې وروسته ووزى نو وايي : "خوله مي ووتله" ذكر خوله مراد ځيني شونډې دي چي د خولې مجاور بللي كيږي همداشان وايي : "مرغلره پاك لمنې ښځه ده" ذكر لمن مراد ځيني بدن دى.

(17)مصدريه:

مصدريه دا دى چي مجازي معنى دموضوع څخه صادريږي لكه سخي سړى ته چي ويل كيږي " په لاس كي خلاص دى" يا "دلوى لاس خاوند دى" يعني بخښوونكى دى، ذكر لاس مراد ځيني بخښنه ده او لاس د بخښې د صدور محل دى.

(18)مظهريه:

مظهريه دا دى چي موضوع له د مجازي معني د ظهور ځاى لكه چي وايي : "د احمد دموټ پېچلو سړى نشته" ذكر موټ مراد ځيني قوت دى يعني دده د قوت سارى نشته او قوت له موټه ظاهـريږي.

(19)عليه:

عليه دا دى چي ذكر علت شي مراد ځيني معلول شي لكه يو تږى سړى چي ووايي : "له تندي مي زړه اور واخيست" ذكر اور مراد ځيني حرارت دى.

(20)معلوليه:

چي ذكر معلول شي او مراد ځيني علت وي لكه چي وايي : " په دې

صندلۍ كي حرارت نشته" يعني اور نشته.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(21)متعلقيه:

متعلقيه د لام په زېر دادی چي ذکر متعلق شي مراد ځني متعلق وي لکه مصدر چي ذکر شي او مراد ځيني اسم فاعل يا اسم مفعول وي لکه چي وايو : " سيد جمال الدين سرترپايه علم وْ، يعني عالم وْ.

(22)داليه:

داليه دادی چي ذکر دال شي مراد ځيني مدلول شي لکه چي وايو: "د کتاب په تورو وپوهېدم" يعني په معنی ئې وپوهېدم، توري ذکر شوه مراد ځيني معنی ده.

(23)مدلوليه:

چي ذکر مدلول شي نو مراد ځيني دال وي لکه چي ووايي : "ما دا کتاب په معنی ولوست" يعني په الفاظو ، ځکه چي الفاظ لوستل کېږي او معنی فهمول کېږي.

(24)سابقيت : سابقيت يعني د پخوا په اعتبار يو شي ته کتل دي، لکه يو زلمی ته چي وايي : "هلکه دا کار مه کوه که څه هم اوس زلمی دی خو چي تيري شوي زمانې ته وکتل شي پخوا هلك وْ. "!

(25)لاحقيت:

لا حقيت يعني د راتلونکي زمانې په اعتبار يو شي ته کتل، لکه

عبدالقادر خان چي وايي:

نه ما څه کړيدي نه به څه کـــړمه

چي را کوې ئې هغه کـــــــــومه

نوم د ژوندون مي نوم د علم دی

مړ يم عـــــــــــالمه مړ يم مړ يمه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم اوس مړ نه دی خو د راتلونکي زماني په اعتبار چي ورته وکتل شي مري.

کنايه:

کنايه په لغت کښي د تصريح نقيض دی (13) او دبيان د علم دپوهانو په اصطلاح کنايه هغه ده چي د يو شي تعبير په غير صريح کلام سره وشي) .14(

د مجاز او کنايې فرق:

په مجاز کي د حقيقي معنا مرادول روا نه دي او په کنايه کي روا دی چي حقيقي معنا هم مراد شي.

د کنايې غرض : د کنايې غرض د لفظ تحسين ، دکلام خوږ والی او د اروېدونکي ابهام دی.

د کنايې اقسام:

کنايه پر درې قسمه ده : لومړی هغه ده چي کنايه له موصوفه څخه وي يعني دکنايې څخه ذاتاً موصوف مراد وي لکه عبدالعظيم چي وايي:

سپيني مرغلري د ګلاب پر مـــــــــــخ بهېږي

روغ زړه مي غوځيږي چي اوريږي له نرګسه

په پورته بيت کي مرغلري د اوښکو څخه د ګلاب ګل له مخه څخه، نرګس له سترګو څخه کنايه دی چي اوښکي او مخ او سترګي موصوف باله شي.

د کنايې دوهم قسم له صفته څخه کنايه ده يعني له کنايې څخه مقصد صفت دی لکه رحمان بابا چي وايي:

که د عقل څه اثر لـــــــــــــــــري و سر ته

لاس په سر مه شه د هر ګيدي و در ته

لاس په سر کېدل کنايه له سوال او طمع څخه دی، طمع او سوال صفت دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کنايې دريم قسم له نسبته څخه کنايه ده اوهغه يو امر د بل امر دپاره اثبات يا نفي کول دي. لکه دا چي ووايو : "د احمد سترګي په آسمان کي دي" يعني متکبر دی که څه هم صريحاً متکبر نه وي ورته ويل شوي، مګر دده وسترګو ته ئې په آسمان کي ځای وټاکه او دهر چا سترګي چي په آسمان کي وي هغه متکبر دی نو احمد متکبر شو بانسبته کنايه شوه.

دکنايې ملحقات:

د بديع په علم کي ځيني انواع شته چي له کنايې سره خورا لږ اختلاف لري، ځکه ئې نو دالته راوړو هغه دادی : تعريض، توريته، استخدام ، ادماج پر اعته الطلب او نور...

(1)تعريض:

تعريض دادی چي له کنايې څخه داسي موصوف مراد شي چي هغه ذکر شوی نه وي او تعريض د هغه عبارت راوړل دي چي لفظ ئې پر يو شي دلالت کوي اود مفهوم او اشارې له لاري بل شی مرادوي لکه څوك چي بې نوبته کار يا خبري کوي او دا متل ورته ووايه شي : "ژرنده که د پلار ده هم په وار ده."

(2)توريته:

دې نوع ته ايهام هم وايي، او دا داسي دی چي په نظم يا نثر کي يو لفظ استعمال کړي چي دوې معناوي ولري، يوه ليري، بله نژدې. لومړی وار د ويونکي يا اروېدونکي ذهن نژدې معنی ته ولاړ شي مګر مقصد ليري معنی وي. لکه پير محمد کاکړ چي وايي:

جدايي په غم شريك کړم د غمجنو

د هر چا پر غاړه ژاړم لـــــــــــــکه نی

د غاړي لفظ دوې معناوي لري نژدې معنی ئې (ګردن) او ليري معنا ئې (طرز، اداء، روش) دی. چي د شاعر مقصد هم ليري معنی ده.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(3)ادماج:

ادماج هغه دی چي يو داسي کلام راوړه شي چي دوې معناوي ولري مگر په دوهمه معنی تصريح نه وي شوې د ادماج او توريته فرق دادی چي په توريته کي يولفظ راځي چي دوې معناوي ولري مگر په ادماج کي يو کلام راځي لکه عبدالقادر خان چي وايي:

سر په لاس درپسي درومم نه قبليږي

نصيب مه شه د چا دا سرگـــــــــرداني

سرگرځول يا سرگرداني دوې معناوي لري دلته پرېشاني غرض ده.

(4)براعت الطلب:

براعآ الطلب چي حسن طلب ئې هم بولي او د تعريض يو قسم دی يعني په ښه صورت شی غوښتل لکه په دې لنډۍ کښې:

پر ديوال هســـــــــــــــــــــــکه شه خوله راکه

يو همزولتيا ده بل منت درته کومــــــــــــــه

که دي خوله راکـــــــــــــــــــــــــړه څه به وشي

زړه به مي ښه شي خوله به بيا درسره وينه

تبصره:

کنايه هم ليري او نژدې لري د نژدې مثالونه ذکر شوه او ليري کنايه لکه دا متل : "ښځه له اجاغه غواړه،اور و لنده بل ته ورکوه" اجاغ کنايه له مهمانداری څخه دی يعني سخا، ځکه چي اجاغ پر اور دلالت کوي او ډېر اور بلول پر ډوډۍ پخولو او ډوډۍ پخول پر سخا دلالت کوي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمن ليکونه

(1)علم الادب يسوعي ـ لومړی جز 56 مخ.

(2)مفتاح العلوم ـ سکاکي 140 مخ.

(3)علم الادب 56 مخ.

(4)علم الادب يسوعي ـ 57 مخ مختصر المعاني 313 مخ او نور.

(5)نوادر الاصول في شرح الفصول.

(6)نوادر الاصول فی شرح الفصول 230.

(7)علم الادب 65 مخ.

(8)پته خزانه خاتمه.

(9)د علي خان دېوان مخ

(10)د ګل محمد دېوان قلمي.

(11)حدائق البلاغه 30 مخ.

(12)د قلندر قلمي دېوان.

(13)قطوف الدانيه فی علوم ثمانيه 211 مخ.

(14)قطوف الدانيه فی علوم ثمانيه 211 مخ.

علم الادب يسوعي ـ لومړی جز 87 مخ.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قافیې علم

قافیه په لغت کي وروسته او د غاړي پای ته وايي، مثلاً په عربی کي وايي "قفوت فلاناً" یعني په پلانکی پسي ولاړم.(1) او څکه چي په شعر کي تر ټولو آخر او وروسته راځي او بیت په تمامیږي نو اصطلاحاً هغه علم وباله شو چي د نظم له اواخرو څخه بحث کوي، او قافیه د بیت د وروستنۍ کلمې آخر ته وايي مګر په دې شرط چي هغه کلمه عیناً په یوه معنی د نورو بیتونو په آخر کي تکرار نه شي لکه عبدالقادر چي وايي:

که خبر مي شی له خوږ زړګـــــــــــــــګیه ته

شپه او ورځ به په نارو شي لـــــــــــــــکه زه

څو تاونه باندي تېر شي چـــــــــــي پخېږي

د پخو په حال خبر نه دي اومـــــــــــــــــــه

که دي سوی چیري زړه د عشق په اور وي

ستا په هاله زړه په سویو بانـــــــــــدي سه

عام عالم له حقیقته خبر نه شـــــــــــــــول

د تقلید خندا کوي لـــــــــــــــــــــــکه کاڼه

ګوره بیا د کوم کم بخت سرې په خوله شو

سل ښکنځل راته کـــــوي چي غواړم خوله

په پورته بیتو کي (ته، زه، مه، سه،ڼه) د قافیې توري دي، که څه هم (هـ) تکرار راغلې مګر دا (هـ) ملفوظي نه ده بلکي د (زور) بدل اوعوض باله کیږي او په ټولو بیتو کي قافیه یوحرف او حرکت دی مګر که وروستۍ کلمه تکرار راغلې وه هغه نو بیا ردیف بولي او قافیه تر ردیف دمخه توری دی، لکه یونس چي وايي:

څو ونه ښانده په مینه باندي سر چا

کله بیا موند شرین وصل د دلبر چا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د "چا" کلمه تکرار راغلې نو ردیف باله کیږي، او قافیه د "سر" او "دلبر" په کلمو کې د "ر" توری دی او څنګه چې تر "ر" دمخه حرف متحرك دی نو په دې بیت کې هم قافیه یو حرف او یو حرکت دی او کله د قافیې تر وروستی توري دمخه توری ساکن وي لکه رحمان بابا په دې بیت کې:

زغره واغونده ملا وتړه د جنګ

هله پسه مرکه کـــــــــوه د ننګ

د "ګ" توری قافیه ده، تر ګاف د مخه "ن" ساکن دی، نو دلته قافیه دوه توري او یو حرکت دی او کله د قافیې تر وروستي توري دمخه دوه توري ساکن وي چې په دې صورت کې نو قافیه دوه توري او یو حرکت دی، لکه د مېرمن حلیمې د خوشحال خان د لور دا بیت:

د آشنای په فکر خوښه هسې شان شوم

نه پوهېږم چې ممتاز که نورجهان شوم

د "شوم" کلمه ردیف دی، نون او الف ساکن دي شین متحرك دی نو قافیه دوه توري او یو حرکت دی همدارنګه که د قافیې د کلمې وروستی توری د قافیې د اصلي کلمې څخه نه وي او د کوم علت په واسطه پورې نښتی وي نو هغه اضافه کلمه هم قافیه بلل کیږي لکه د مېرمن زینبې د میرویس خان نیکه د لور د هغې مرثیې په یوه بند کې چې دخپل ورور شاه محمود په مرګ ئې ویلې ده د "نا" توری چې د ترنم دپاره دی:

ځوان وْ، مېړه د توری جنګ ونا

ولاړ د کام په نام وننګ ونا

دښمن له ده په وینو رنګ ونا

پر میدان شیر وْ یا پلنګ ونا

افسوس چې مرګ دده په خوا سونا

قندهار واړه په ژړا سونا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعر باید د قافیې کم شیان وپېژني ؟

هر ناظم ته د قافیې پنځه شیان پېژندل په کار دي، د قافیې توري، حرکات، انواع، حدود او عیبونه.

(1)د قافیې توري او د هغو نومونه:

د قافیې توري (9) دي او نومونه ئې دا دي : روی، ردف، قید، تاسیس، دخیل، وصل، خروج، مزید، نائر:

- د روی توری:

د قافیې د کلمې آخر توری روی بولي، اود قافیې بنسټ پر ولاړ دی خو چې دا توری د نفس کلمې څخه وي، رحمان بابا وایي:

ته چې ماته وایي پر څه کـــــــــوې ژړا

نه در معلومیږي دغه خپل جوروجفا

په "ژړا" او "جفا" کې الف د کلمې اصلي توری دی، نوځکه ددې بیت روي "الف" دی او که د نفسي کلمې څخه نه وي هغه د روي توری نه شي کېدلاي لکه د پښتو په اشعارو کې د ترنم نون چې اکثګره د بیت په آخر کې راځي لکه : "کوینه" یا "ځینه" . روی د روا څخه اخیسته شویدی او روا هغه رسۍ ده چې داوښ بار په ترې نو ځکه چې په روي ټول بیتونه سره تړل کیږي مجازاً دلته راوړه شو) .2(

د قافیې نور اته توري څلور تر روی د مخه راځي اوڅلور وروسته هغه چې دمخه راځي دادي:

- د ردف توری:

هر "الف، واو، یا" چې د روی تر توري دمخه راشي هغه ته ردف وایي او هغه قافیه نو مردفه قافیه بولي خو په شرط ددې چې دالف دمخه توری زورناك او تر واو دمخه توری پېښ ناك او تر "یا" دمخه توری زېرناك وي. دا درې واړه مثالونه د رحمان بابا په دې بیتو کې وګورئ:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د "الف" مثال:

هسي مست يم ستا د شونډو په شراب

چي به نه وي بال دا هسي مست خراب

د "واو" مثال:

ورقونه لټوم د هر مـــــــــــــــــــــــــــــكتوب

پكښي غواړم خط وخال د خپل محبوب

د "يا" مثال:

دنيا دار د دنيا كـــــــــــار كا زه ددين

خوانين زما په ملك دي خوشه چين

په لومړی بيت كي "ب" روی او "الف" ردف او په دوهم بيت كي "واو" ردف دی او په دريم بيت كي "نون" روي او "يا" ردف دی.

او كه تر ردف وروسته دوه ساكنه راشي لكه دوست، پوست، جوړ، كور يا نوري داسي كلمې نو ځينو پوهانو د ردف وروسته توری هم په ردف كي داخل بللی دی او دا نو زايد ردف بولي، خواجه نصيرالدين طوسي پخپله رساله "معيار الاشعار" كي دا توري په روی كي داخل ګڼي او دا روی نو مضاعف روی بولي. په پښتو كي د ردف "واو" پر دوه ډوله راځي : معروف او مجهول.

قيد:

د قافيې بل توری چي تر روی د مخه راځي قيد بولي او قيد هر هغه ساكن توری دی چي بېله فاصلې تر روی د مخه راشي مګر دا ساكن بايد "واو، يا او الف" نه وي لكه : جنګ ، ننګ، درد، غبرګ، چرګ او نور ... او كه "الف" او "واو" او "يا" هم وي بايد تر الف دمخه زور او تر "يا" دمخه زېر او تر "واو" دمخه پېښ وي، د قيد توری اختلاف روا دی لكه بحر او شهر چي سره راوړه شي (3) سعدي وايي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي مصر وچه شام و چه بر و چه بحر

همه روستايند شيراز شــــــــــــــــــهر

خو د مخرج قيد هم شرط دی او يوه بله خبره هم سته چي دا اختلاف تحسين نه دی بلکي په غزل کي خو قبيح دی او په مثنوي او نورو کي روا دی مگر تحسين نه گڼل کيږي.

تاسيس:

تاسيس هغه ساکن الف ته وايي چي تر روی دمخه راشي مگر دده او دروی د توري تر منځ بل متحرك توری واسطه وي لکه ځناور، دلاور، حاصل، ساتل، او نوري کلمې ... او تاسيس په قافيه کي د لزوم مالايلزم حکم لري، يعني که ئې التزام ونيسي قاقيې ته نقص نه رسوي.

دخيل:

دخيل هغه توری دی چي د "روی" او "تاسيس" په منځ کي واسطه وي لکه د ځناور د کلمې واو.

وصل:

د وصل توري ببله فاصلې تر "روی" وروسته راځي نو که د اضافت توری وي او که د نسبت او که د جمع او که د تصغير يا ربط توری وي مثلاً د عبدالقادر په بيت کي د جمع واو د وصل توری دی، دی وايي:

تر قربان شه سل ښادۍ د ښادمنو

ربه مه وړه خپل غمونه د غمجنو

خروج:

خروج هغه توری دی چي تر وصل وروسته ببله فاصلې راځي، خوشحال وايي:

اې ! چي مخ دي ښايسته دی په خالونه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دا خپل ښايست ډېر مه کوه خيالونه

مزيد:

مزيد هغه توری دی چي تر خروج وروسته راشي لکه په پورته بيت کي د (هـ) توری.

نائر:

نائگر هغه توری دی چي بې فاصلې تر مزيد وروسته راشي لکه په پارسي کي د پرداختنيستيش ــ درسا ختنيستيش (4) دا توری په پښتو شعر کي ډېر لږ راځي.

(2)د قافيې د تورو حرکات او د هغونومونه:

دا شپږ دي : رس، اشباع، حذو، توجيه، مجري، نفاذ:

رس:

د تاسيس دالف دمخه حرکت ته "رس" وايي او رس په لغت کي په يو شي په پټه او ورو ورو پيل کول دي او دا حرکت به خامخا فتحه وي، لکه په "ځناور" کي د "نون" حرکت.

اشباع:

د دخيل حرکت ته اشباع وايي لکه په "دلاور" کي د "واو" توری.

حذو:

حذو د ردف د توري دمخه حرکت ته وايي، لکه د "ت" حرکت په "تور" کي او حذو برابر "واو" ته وايي.

توجيه:

د ساکن روی دمخه حرکت توجيه بولي او ساکن روی ته مقيد روی وايي لکه په "سفر" کي د "ف" حرکت.

مجری:

د روی حرکت مجري بولي، لکه : ځمه، کومه.

نفاذ:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نفاذ د وصل حرکت دی، مگر په پښتو او پارسي کي دا لازمه نه ده چي وصل به حرکت لري. که "خروج" راغلی وْ، البته حرکت لري او که نه وْ راغلی نه ئې لري.

(3)د قافيې قسمونه:

قافيه پر دوه ډوله ده : يوه مطلقه او بله مقيده، مطلقه هغه ده چي روی متحرك وي لکه : کومه،تلمه او نورو کي او مقيده هغه ده چي روی ساکن وي، نوپه دې دواړو قسموکي که د روی توری يوازي راغلی وْ، او دقافيې نور توری ورسره نه وْ، دا قافيه مجرده بولي، او که کوم بل توری ورسره راغلی وْ نوقافيه هغه توری ته منسوبيږي، مثلاً: که روی مقيد تنها وی مجرده ئګې بولي او که د ردف د توری سره راغلی وي مقيد ردف ئې بولي همدارنګه نور...

د قافيو حدود:

قافيه د وزن او حدود په اعتبار پر پنځه ډوله ده:

مترادفه قافيه:

چي دوه ساکن بېله فصله سره راغلي وي لکه د "ډېر" په توري کي.

متواتره قافيه:

چي و متحرك د دوو ساکنو په منځ کي واسطه وي، لکه محکم او محرم چي قافيه راوړه شي.

متدارك قافيه:

چي د دوو ساکنوپه منځ کي دوه متحرك راشي، لکه د "ځپلانه" توری چي قافيه شي.

متراکبه:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي درې متحرك د دوو ساكنو په مينځ كې راشي، تراكب يو پر بل كښېناستل دي.

متكاوس:

چي څلور متحركه د دوو ساكنو تر مينځ راوړه شي، دا قسم مخصوص په عربى پوري دى، په پښتو كې ئې ما مثال ونه ليد، متكاوس د گڼ او انبوه په معنى دى.

د قافيې عيبونه:

دا څو رازه دي چي مشهور ئې دادي : افوا، اكفا، سناد، ايطا، تضمين، اجازه، غلو، عدول:

افوا:

د مجرى يعني روى د حركت اختلاف ته قلندر وايي:

هوسيه وخورې د سترگـــــــو تورى

پر لوړ ولاړه ښكاريان په گورې

ښكاريان لا كله د گور بنديان شوه

خيزې ولاړې دي تښې تـــــــــــــورې

"تورى" او د "يا" په حركت كې اختلاف سره لري.

اكفا:

د روى د تورې اختلاف ته اكفا وايي، چي دا ډېر بد عيب دى، لكه : رقاص اوخناس يا روح او پوه يا ټك اوتړگ ، لحاظ او ابراز چي سره راوړه شي.

سناد:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سناد د ردف اختلاف دی لکه کار اوکور چي سره راوړه شي، دا عیب په پښتو او پارسي کي ډېر بد دی، اوهیڅ روا نه دی، مګر په عربی کي جواز لري مثلاً په عربی کي جمیل او نزول په قافیه کي سره راتلای شي.

ایطا:

د قافيې د آخر توري تکرار دی په یوه معنی دا دوه قسمه دی : جلي، خفي . جلي هغه دی چي تکرار ئې ښکاره وي لکه ستمګر او خواستمګر. خفي هغه دی چي تکرار ئې نه وي ښکاره لکه : دانا، بینا. جلي ایطا په قافيه کي عیب دی.

تضمین:

دادی چي قافيه په وروستني بیت پوري معلقه شي، یعني لومړی بیت بېله دوهم بیته خپله معنی پوره نکړي لکه عبدالقادر خان چي وايي:

لاړم وباغ ته په نیت دګـــــــــــلو

د پرېکولو آواز د بلبلـــــــــــــــــــو

وکړ دستي مي له لاســـــه پرېوتي

هس رنګ مست شوم لکه په ملو

او دا ځکه عیب دی چي دادب پوهان وايي چي د نظم هر بیت باید دومره مستقل وي چي معنا تمامه کړي البته دکلام د سباق د معنی په ترتیب کي به د نورو سره شریك وي.

اجازه:

دا عیب داسي دی چي دوه مختلف روی سره راوړه شي لکه : کاسب او فاضل.

غلو:

چي د روی توری یو ځای ساکن او بل ځای متحرك راوړی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

عدول:

عدول څو ډوله دی : يو دا چي شاعر د وزن دصحت دپاره په لغت کي تصرف ورکړي بل دا چي په قصيده کي له يوې قافيې څخه وبلي قافيې ته ولاړ شي، دا عيب دی مگر که د قصيدې په مگينڅ پخپله شاعر دې تغير ته اشاره وکړي عيب نه دی، د ځانه څخه د شعر په پای کي لغت جوړول يا پر اصلي لغت څه شی اضافه کول يا د کوم لغت معنی اړول يا بېځايه استعمالول هم عدول دي.

لمن ليکونه

.1المعجم فی معائير اشعار العجم 153 مخ

.2المعجم فی معائير اشعار العجم 153 مخ

.3حدائق البلاغه 121 مخ

.4المعجم فی معائير اشعار العجم 212 مخ

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

وینا یا خطابه

تعریف:

وینا چې په عربي ئې خطابه بولي هغه فن دی چې د هغه په واسطه وینا کوونکي پخپله وینا خپل اورېدونکي قانع کوي. او خپل مطلب ته ئې رابولي، او تشويقوي ئې، ځکه نو خطابه په لغت کې د بل د پوهولو دپاره وینا کول دي، او په اصطلاح کې هغه صنعت دي چې د پل د اقناع دپاره کار ځيني واخيستل شي) .1(

موضوع:

وینا یا خطابه د نورو ادبي فنونو په شان کومه خاصه موضوع نه لري بلکې په هره موضوع کې وینا کېدالاي شي نو ځکه ټول موضوعات که کُلي وي که جزئي که معقول وي که محسوس د وینا د موضوع عنوان راتلاى شي خو په دې شرط چې بلاغت پکښې وي) .2(

غرض:

د وینا او خطابې غرض د اروېدونکو اقناع او ترغیب دی، په هر کار کې چې وي او هر کار ته چې وي) .3(

اقناع:

اقناع پر دوه ډوله ده، یوه علمي او منطقي اقناع ده چې برهان ئې هم بولي او بله خطابي اقناع، علمي او منطقي قانع کول دادي چې مدعا په برهان ثابته شي او عقل ته هېڅ شك او تردید پاته نه شي، دا راز اقناع په علمي امورو کې وي او دهغه چا کار دی چې د خطابې په موضوع کې متخصص وي یا اقلاً هغه موضوع ئې د ځان فن گرځولی وي، مثلاً : په طبي چارو کښې د ډاکټر وظیفه ده او په مهندسي چارو کې د مهندس یا نور) ... 4(

خطابي اقناع داده چې علمي اقناع ته حاجت نه وي ځکه چې ټول شیان او هر امر ددې وړ نه دی چې په برهان ثابت شي او یا ډېگر داسي کارونه شته چې ثابتوالی او نه ثابتوالی ئې نسبتي دی، یعني د یو موضوع ثبوت په یو خاص وخت او خاص ځاى کې اویا نسبتاً مخصوصو خلکو ته درست وي مگر په بل وخت یا بل ځاى کې یا د بل چا په نسبت درست نه وي، داسي چاري نو ددې وړ نه دي چې په برهان ثابتي شي، ځکه چې په برهان باید هغه څه ثابت شي چې په هر وخت او هر ځاى او د هرچا دپاره یو شانته ثابت وي او که دا هم وړ وي خو د هرچا ذهن بیا د

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

برهان پوهېدلو او درك كولو ته حاضر نه وي له دې كبله ډېر داسي كيږي چي داروېدونكو د اقناع او ترغيب دپاره بېله علمي اقناع بلې اقناع ته هم ضرورت وي چي دا نو خطابي اقناع بولي، په خلص طور خطابي اقناع داده چي عقل دداسي مدعا تصديق وكړى چي له منل شوو يا مظنونه قضاياو څخه مركبه وي چي ګويا ظن او ګمان هم په دې تعريف كي شامل شوه.

د خطابې لنډ تاريخ:

نطق او وينا د بشري غرايزو څخه دي او هر كله او هر ځاى چي انسانان سره اوسي غواړي چي له خپلو همنوعانو سره ارتباط او اړه ولري. څنګه چي د ارتباط مهم شى خبري او وينا كول دى ځكه نو هر څوك غواړي چي بل څوك په خپله خبره او وينا وپوهوي او دوينا په واسطه ئې د ځان ملګرى او تابع كړي. نو دې غريزې د بشر ټولني له ابتداء څخه وده موندلې ده. او ټولو وګړو كه پوهېدل كه نه پوهېدل له دې غرېزې څخه كار اخيست او يو دبل داقناع او ترغيب دپاره ئې خبري او ويناوي كولې، ځكه نو ددې فن ابتدائي تاريخ يا د وضع كولو ځاى په يقيني توګه ټاكل كېدلاى نه شي، هو ! دا ويلاى شو چي هر ځاى او هرچيري چي هر څوك سره اوسګېدل ددوي په منځ كښې دا فن وْ، مګر البته دكوم علم يا فن په سترګه نه ورته كتل كېدل، او نه چا كوم خاص اهميت وركاوه خو په مجمل او مختصر نظر دا څرګندېږي چي هر ملت چي ډېر پخوا وجود او مدنيت درلود هغه ملت ددې فن ښه پالونكى بلل كيږي، د ماقبل التاريخ حال خورا څرګند نه دى او نه ئې كوم اثر راپاته شويدى، فقط دومره را معلومېږي چي هر ملت پخپله پخوانى دوره كي هم پوهان درلوده چي خپلو پيروانو ته ئې لارښوونه كوله او هم دا ښكارېږي چي د وينا او خطابې زوړ شكل بايد اكثراً بلكي كاملاً د مختصرو جملو او شعر او سرود په جامه كي وْ. په دې ترتيب نو په شرق كي د خطابې لومړى زانګو بايد د آريانانو پخوانى مركز وبولو ځكه چي هغه وخت تر هر نژاد د آرين نژاد متمدن او د ښو سرودو خاوند وْ. چي دلته نو دا يادونه ضروري ده چي با

آريانا او خطابه:

و مو ويل چي پخوا د وينا او خطابې شكل شعري جامه اغوستې وه چي ګويا شاعرانو د خطيبانو او نطاقانو وظيفه هم پر خپله غاړه اخيستې وه او اجرا كوله ئې او هم له بلې خوا وينو چي آرين نژاد څو زره كاله پخوا خورا لوړ مدنيت درلود حتى د ريګويد غوندې مهم او غټ كتابونه ئې هم لرل او "ريشي" ګانو به د ملت دهري طبقې دپاره په جلا جلا توګه لارښووني كولې او انسانان به يې سمې لارې ته رابلل، نو دا اټكل كولاى شو چي د خطابې او وينا لومړۍ پالونكي هم ددې خاوري آريانان دي ځكه چي د آرين د نژاد لومړى مركز تر آريايي هجرت دمخه همدا ځاى وْ، نو له دې كبله په ډېرو پخوانيو دورو كي د سرودو د روزنې دپاره چي كومه روښانه دوره شته د ړګويدا دوره ده چي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(1000 � 2000 کاله) د مسیح تر میلاد دمخه وه او ویدي کتاب خو د افغانستان په زړې آریایي خاوره کې مینځ ته راوتلی دی نو د وینا اوخطابې د روزني لومړی زانګو هم باید دغه خاوره وبولو، د ویدي عصر "ریشیا ګانو" یعني شاعرانو چې د ملت لارښوونکي او خطیبان او مبلغین وه ټولو خپله وظیفه په سرودونو کې اداء کوله او د سرودونو په واسطه ئې خلکو ته مذهبي اودنیایي قوانین ښودل، پاتي په اجتماعي توګه د مړو د تدفین یا د واده د تجلیل مراسم پر ځای کول دا ټول پردې دلالت کوي چې (څو زره کاله) پخوا په دې خاوره کې چې د آرین نژاد لا هند او پارس ته نه وه تللی د وینا او خطابې فن ته وده ورکول کېدله، هو ! آریائیانو د مصر د فرعونانو په شان یا د هیورغلیف دکیسو په څېر خپلي ویناوي په ډبرو کې ونه ګنډلي او نه ئې د پاپیروس پر پاڼو ولیکلي او نه د کلدانیانو او آشوریانو او بابلیانو غوندې ئې پر غرینو ډبرو اوپخو خټو خپلي کیسې را پرېښودلې، بلکي دوي د خوږو او جذابو سرودونو او شعرونو په واسطه پر پاکو آریایي زړو باندې خپلي ویناوي (چې ددوي د مادي او معنوي ژوندون جزئیات راښیي) نقش کړې او د صمیمي عشق او مینې په شان له یوه زړه بل زړه ته بې ږغه نقل شوه څو بعضي ئې تر موږ هم راورسګېدل دا سرودونه د 18 قرن په اولو کې د کاغذ پر مخ ثبت شول (5) یعني تردې وخته د خلکو په سینواو خولو کې وه، هغه وخت ئې دې خطیبانو یا په بل عبارت شاعرانو ته " ریشي" ویله ، دې "ریشي" ګانو پخپلو ښکلو سرودو کې خطابې بیانولې کله به یې دخپلو پلرو او نژاد نجابت او پاکي او کله به ئې دقوم او ټبر قوت او واك خپلو اروېدونکو ته ستایه کله به ئې د خپلو شاهانو عظمت او هم بیاناوه کله به یې د خپلي ښکلي مځکې او هیواد ستاینه او صفت کاوه، کله به ئې زلمیانو او نجونوته د عفت او نجابت لار ښووله او کله به ئې د دهقانانو سره د کرهڼي خوږې مرکې کولې، د وینو صافوالی، د نژاد پاکي، د کورنۍ د قانون احترام، په ټاکلي وخت واده، د ټبر غښتلوالی، د اندامو تناسب، د څېګرې ښکلیتوب، د بدن صحت ، د روح نشاط، زړه ورتوب، جنګیالیتوب او نور داسي صفتونه ددوي په وینا کې په خورا ساده او طبیعي صورت لیدل کیږي. د خپلو شیدو لرونکو غواوو ، د خپلو شنو وښو، د خپلو آبادو غرو، د خپلو ډکو سیندو، دخپل د ستورو ډك آسمان تعریف په ډیرو خوږو الفاظو بیانوي څکه نو موږ دوی د آریایي روح روزونکي او دهغو د روحیاتو ساتونکي او داجتماعي ژوندون لارښوونکي ګڼو، مثلاً د مثال په توګه : د مړوښې (ازدواج) لار او سعادت د اویستا "یاسنا" د کتاب 53 فصل کې په ډېر ښه ډول ښيي، چي ګویا د آریانانو دنجابت یوه ښه او برجسته نمونه ده. د واده د جشن او خوښیو په وخت کښې یو روحاني خطیب دا وینا پخپلو اشعارو کې وایي :

"زه هغو پیغلونجونو ته چې غواړي میړونه وکړي څو له نصیحته ډکې جملې وایم ! او هم تاسي زلمیانوته ئې اروومو، څکه چې زه په هغو جملو ښه پوهېږم .... نو تاسي ئې پخپل غوږ کې ټینګي ونیسئ!

پاك او روحاني ژوندون ددین له لارې د خپلو مندو او پلور څخه زده کړې او په دې پوه شئ چې په دینداری کې یو دبل مینه او محبت سره غواړئ، څکه چې یوازې محبت کولای شي تاسي نیکمرغه او خوشبخته کړي) . 6(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا داسي نور مثالونه چي تر ټولو مشهور د زردشت مشهور ګاتونه دي چي هر ګات ئې معناً يوه وينا او خطابه بلل کيږي د آريانا نور خطيبان تر اسلام دمخه ټول هغه پوهان دي چي سرودونه ئې ويل او خپل ټبر ته ئې د ژوند سمه لاره ښودله چي دکتاب د پاڼو د تنګوالي او دموضوع د اوږدوالي له بيري مو دهغو دنومو د راوړلو څخه صرف نظر وکړ او تر اسلام وروسته هم په افغانستان کي خطيبان اونطاقان وه، اوس ځم د نوری دنيا خطيبانو ته.

يونان او خطابه:

کوم ملت چي خطابې ته علمي رنګ ورکړ او هغه ئې دمنطق د پنځګونو صفتو څخه وبلله يونان او د يونان فلاسفه وه،څنګه چي سيسرون (7) د روم مشهور فيلسوف او خطيب پخپل کتاب بروتوس کي ليکلي لومړی طايفه چي په يونان کي په خطابه او وينا مشهور دی "سوفسطائيان" دي او ددې طايفې منځ ته راتله داسي بيانوی) : 8(

کوم وخت چي د صقليا (سيسل) د جزيرې ظالمانو او ياغيانو او غاصبو حکومتو سقوط وکړ تر هوسايي او امنيت وروسته خلکو قضايي محکمو ته خپل عرضونه وړاندي کړه، څنګه چي دعوې ډيري وې او مدعيانو هم خپلي دعوې ښه نه شوای ثابتولاي نو ځکه ددعوې وکيل ته وکيلان ډېګر شوه اوهم ددې دپاره چي يو پر بل بری وومومي د ښو دلائلو په لټون او پيدا کولو کي ئې زيار يوست. ددې زيار په اثر د خبرو فصاحت منځ ته راغی او د وينا او خطابې بازار تود شو، څو چي هغو کسانو چي په دې فن کي يې ښه لاس موندلی وْ، خورا لوړ مقامونه اشغال کړه، او په دې طائفه کي چي کوم دوه ډېر مشهور شوه دوه کسان دي : يو "کوراکس (9) بل "تينسياس" نوميده، په يونان کي دا دوه لومړی کسان دي چي د نطق او خطابې د تدوين فکر ئې مغزو ته ورڅېرمه شو، او دوي غالباً خپل دلائل ليکل او بيا ئې محکمې ته وړاندي کول تر دوي وروسته دوو نورو کسانو "پروتاګراس" (10) او بل "کرجياس" (11) نوميده بيخي ډېر اهميت او شهرت وموند ځکه چي دومره ښه نطق ئې کاوه چي تل به ددوی مدعيان محکومه وه، او بری به ددوی په برخه و، څنکه چي وکالت او نطق ډېر اهميت وموند، نو دډېرو اشخاصو توجهه دې خواته شوه او هر چا غوښته چي ښه نطاق او وينا کوونکی شي، نو ځکه د پروتاګراس او ګرجياس څخه غوښتنه وشوه چي ددې فن د اصولو تدريس شروع کړي هغو هم د سيسل د جزيرې په مرکز د "سيراکوز" په ښار کي کورسونه جوړ کړه، او د څه فيس په عوض به ئې د خطابې او نطق د فن زده کړه نورو ته کوله، دوي په دې کار کښي دومره مهارت وموند چي خلکو دوي ته د "سوفيست" (12) لقب ورکړ. او سوفيست ئې په يوناني ژبه يو پوه اوحکيم سړي ته ويل، چي په ډېرو علومو به عالم وْ مګر څه موده وروسته ددوي پيروانو يعني محکمو وکيلانو دا فن خورا بد استعمالاوه او بده استفاده به ئې ځيني کوله ددوی د شاګردانو فقط دا مقصد وْ چي خپل مقابل په هر صورت چي که حق وي که ناحقه بايد مغلوبه ئې کړي، د حق او عدالت له دائرې ووتل د روه او مغالطه او خطا ايستل بيخي پکښي ډېر شوه، ځکه نو د خلکو کي بد ايسېدل، او وکيلان به ئې په بده ستايل او دعامو خلکو په نظر کي سوفيست کلمې هم خپله حقيقي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنی بایلوله او سوفیست دروهلئ، غولوونکئ مغالطه کار وباله شو، ددوي کار په سفسطه مشهور شو اوددوي طائفه باطله وبلله شوه پای ته ددې طائفې شاملین او شاګردانو ویل چې د شیانو حقیقت پېژندلای نه شو او فرضاً که ئې وپېژنو بل چا ته ئې معرفي کولای نه شو، څنګه چې ددوي عقیدو د خلکو په فکرو کې ډېر انقلاب او تشتت څرګند کړ او د اجتماعي حیات دپاره ډېر مضر وْ، نو خلك ئې بالمقابل جګړې ته تکړه شول، او لومړی سړی چې ددې طائفې پر ضد یې ملا وتړله سقراط وْ، چې په تصوراتو او ادراکاتو کې بحث کول دده مفکوره ده، مګر سقراط غلبه ونه موندله، تر ده وروسته افلاطون ددوی پر ضد اقدام وکړ او په تصدیقاتو کې ئې خبري شروع کړې او ددوي څو کتابونه ئې شرح او ددوی دلائل یې ټول رد کړه مګر افلاطون پوره بری ونه موند خو چې ارسطو مینځ ته راغی او دا پیاوړی فیلسوف د دوي د عقایدو دبندولو دپاره راولاړ شو د خلکو دخبرولو دپاره یې منطق تدوین کړه او مخصوصاً ئې خطابې ته ډېر اهمیت ورکړ او په خطابه کې ئې یومستقل کتاب تالیف کړ.

د یونان وینا کوونکی:

د میلاد دمخه تر لسم قرن پوري د یونان د وینا کوونکو یعني خطیبانو نوم نشته تر دې تاریخ وروسته ډېر خطباء پکښې پیدا شویدي خصوصاً د یوناني لوی شاعر "همر" له دورې څخه د ډېرو خطیبانو نومونه یادېږي چې مشهوره ئې دادی:

1.سولن Solon د آتن قانون ایښوونکی او د هغه ځای د اهالیو د اجتماعي خویو او آدابو مصلح (558 _ 640) تر میلاد دمخه.

2.پي سیس ترات Pisistrate د سولن رقیب او د هیپارك زوی، دا سړی د همر د اشعارو ټولوونکی دی (528) تر میلاد دمخه.

3.تمیسیتو کل Themistocle یونانی سردار اود لښکري خطیبو مشهرو خطیب په (464 _ 528 ق م)

4.اریستید : سیاسي خطیب د تمیسیتو کل رقیب.

په یونان کې خطابه تر میلاد دمخه د پنځم قګرن په پای کې د پریکلس له عصره خپلې نهایي لوړتیا ته ورسېدله او دا لاندي کسان ډېر مشهور شوه:

1.پریکلس Pericles چې د آتن له لویو نامدارو زعماوو څخه وْ او هم یو قوي او غټ خطیب باله کېده.

2.اېسوکرات Isocrate په تتبیني خطابه کې (436 _ 338) تر میلاد دمخه.

3.دمستن Demositine امیر الخطباء د ویناکوونکو مشر (381 _ 312 ق).

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.4اسکین : د دمستن رقیب مشاجروي خطیب وْ (387 _ 312 ق م) دمستن هغه خطیب دی چي د وینا او خطابې په ټولو فنونو کي ئې خورا لوی لاس درلود دده ډیري معروفې او ښې خطابګې هغه دي چي د فلپ مقدوني د اسکندر د پلار پر ضد ئې کړیدي او پنځلس کاله د خپل وطن دساتني دپاره ئې دهغه سره مخالفت کاوه دا خطابې دفیلپیك نومیږي چي په فرانسوي هم ترجمه شویدي.

روم او خطابه:

څنکه چي د سیسګرون په قول د سوفیسطایانو ستړه له سیسل څخه اپښوول شوي وه، او بیا د سوفیسطائې عقیدې په اثر یا ددې عقیدې پر خلاف منطق منځ ته راغله اوخطابه د منطق مهم رکن وباله شو نو لیري به نه وي چي ووایو د خطابې د علم د وضع باعث روم یا رومیان دي، مګر البته په علمي حیث د خطابې فن یونانیانو تر هرچا دمخه تدوین کړیدی او وروسته د سیاسي شخړو په واسطه په روم کي هم دې فن شهرت وموند او د روم کوم وینا کوونکي چي د ذکر وړ دي دادي) : 13(

.1کانون : چي مهم نقاد دی (232 _ 174) تر میلاد دمخه.

.2ژول قیصر : (101 _ 44) تر میلاد دمخه چي د روم مشهور سردار وْ.

.3سیسرون : چي امام الخطباء باله شوی دی، په (106 _43 ق م) چي له هره حیثه د روم له اولو درجو وینا کوونکو څخه ګڼل شویدی.

ددې دریم خطیب دري ډوله خطابې ډیري مشهوري دي چي نومونه ئې دادی : لومړی "کایتلي " دوهم "ورین" دریم : "فیل پیك " لومړی خطابګې ئې د رومی سردار پر خلاف ویلي دي چي هغه غوښته د روم جمهوریت له منځه ورك کړي، خو سیسرون چي خپلي څلور ویناوي د سنا په مجلس او نورو عمومي مجلسو کي وکړي هغه سردار په نفي بلد محکوم شو، او سیسرون ته د سنا لخوا "د وطن پلار" لقب ورکړه شو.

دوهم ډول خطابې ئې د سیسل د جزیرې د یو مستبد او یاغي حاکم پر خلاف کړي وي چي تر محاکمې دمخه فرار شو.

دریم ډول خطابې ئې د آنتوان پر ضد چي د روم مشهور سردار وْ پر خلاف کړي وې، او دده ټولي ویناوي په فرانسوي ترجمه او طبع شویدي.

عرب او خطابه:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عربو کي تر اسلام يو سلو پنځوس کاله دمخه دخطابې تاريخ شروع کيږي تر دې تاريخ پخوا څه په لاس کي نشته، ددې دورې په خطابو کښې اکثر دا موضو نه بيانېدل:

و جنګ ته ګمارل، د خون اخيستلو ترغيب د جنګ پر وخت، د اولسو په منځ کي روغه کول، وياړنه او مباهات، د نمائنده ګانو په واسطه د مقصد څرګندول، د ښو کارو توصيه او له بدو ځان ژغورل،د واده پر وخت د زوم او ناوي ستايل او نور داسي...

د عربو وينا کوونکي:

د عربو د خطباء زړونه لوی او صورتاً هم قوی خلك وه، ځانونه ئې پاك او ستره ساتل، شا وخوا ئې ډېر نه کتل، او څه چي ئې ويل هغه ئې کول، د خطبو پر وخت ئې مخصوص خويونه درلودل، مثلاً : د واده په خطبو کي به ئې په ولاړې پر لوړ ځای او يا اوښ پر شا وينا کوله او دا ددې دپاره چي ټول خلك ئې ږغ واوري، او دده دلاس او سر ښورول او حرکتونه په سترګو ويني، لويه لنګوټه به ئې تړلې وه پر لکړه يا نېزه يا ليندۍ به ئې تکيه کوله، او کله به ئې هغه ښوروله او اشاره به ئې په کوله (14) د عربو ددې دورې خطيبان ډېر وه، چي د پخوانيو خطيبانو څخه ئې د لوی زوي کعب وْ چي د رسول کريم (ص) اوم نيکه دداو په عربو کي ئې دکنانه طايفه خصوصاً او نور عرب عموماً ښې لاري ته رابلل دې سړي په عربو کي دومره اهميت وموند چي دده مرګ ئې د تاريخ مبداء وګرزوله، او تر عام الفيل پوري د تاريخ مبداء وْ، د عربو د جاهليت د وخت بل مشهور خطيب قيس بن ساعده وْ، دا سړی هم ټولو عربو په فصاحت او بلاغت اوحکمت اوموعظه منلی وْ، او دده نطق او ذکاء جوړ متل ګرزېدلی وْ، که څه هم تر اسلام دمخه خو موحد او د قيامت پر ورځ ئګي ايمان درلود، او ټول عرب ئې له بت پرستۍ څخه منع کول، او دلوي خدای عبادت ته ئې رابلل، وايي چي دی لومړی سړی دی چي پر لوړه وخوت او په خطبه کي ئې د (امابعد) کلمه استعمال کړه ، او دوينا په وخت کي به ئګې پر توره يا لکړه تکيه کړې وه، او د فصاحت دا اصل چي "البيناَ على من ادعى والبين على من انکر) هم دده له ويناوو څخه دی، رسول کريم (ص) تر بعثت دمخه يوه ورځ دده وينا اورېدلي وه او خوښه کړې ئي وه، دی تر بعثت لږ دمخه وفات شويدی، او دده ډېره مشهوره وينا هغه وينا ده چي د عکاف په بازار کي ئې ويلې ده او هغه

داده:

"ايهناس ! اسمعو اوعوا من عاش مات و من مات فات، وکل ما هو آت آت، ليل داج ونهار ساج، وسماء ذات ابراج، و نجوم تزهر، وبحار تزخر، وجبال مرساآ، وارض مدحاآ، وانهار مجراآ ان فی السماء لخبراً وان فی الارض لعبراً مابال الناس يذهبون و يرجعون ارضوواقاموا ؟ ام ترکو اقناموا يقسم قس باالله قم لااثم فيه، ان الله ديناً هو ارضي لکم وافضل من دينکم الذی لنتم اليه انکم لتاتون من الامر منکرا"

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه :

"ای خلکو ! واورئ او ښه یې زړه ته تېره کړئ، څوك چي پر دنیا اوسي مري اوڅوك چي مړشو ورکیږي، هر څه چي راځي راځي، شپه تیاره، ورځ رڼا، د آسمان له برجو سره ستوري ځلیږي، دریابونه مستۍ کوي، غرونه ټینګ دي، او مځکه غوړولي شوې ده، او ولې بهیږي، نو رښیتا چي په آسمان کي دلیل او خبر او په مځکه کي عبرت شته، دا څه کیفیت دی چي خلك ځي او بیرته نه راګرځي؟ ایا خوښ دي چي هلته اوسي؟ اوکه پرېښود شویدي نو بیده دي؟ " قس " په خدای سره قسم خوري چي په دې کي هیڅ ګناه نشته چي دلوی خدای دین ستاسي تر اوسني دین ښه او هم ستاسي خوښیږي، نو رښتیا چي تاسي یو منکر او بدکاره ته رهي یاست."

ددې دورې بل مهم او مشهور خطیب اکثم بن صیفي دی،دې خطیب د کسري نوشیروان په مقابل کي خطبه ویلې ده چي د کسری د اعجاب سبب شوله او ده ته ئګې وویل : "که په عربو کي بې تا څوك نه واي یوازي ته کافي وې" او هغه ډېر ښه خطبه چي ئې کسری ته ویلي ده داده : "ان افضل الاشیاء اعالیها واعلى الرجال ملوکهم وافضل الملوك اعمها نفعاً و افضل الخطباء اصدقها الصدق منجاآ والکذب مهواآ آفته الرای الهوا والعجز مفتاح الفقر شر البلاد بلاد لا امیریها الصمت حکم وقلیل فاعلهُ ، البلاغه الایجاز من شدد نفر ومن تراخي تالف"

ترجمه:

"بهترین د شیانو عالیترین د هغو دی، عالیترین د خلکو پاچهان دي، او بهترین د پاچهانو هغه دی چي نفع ئې عامه وي ، بهترین د خطیبانو هغه دی چي رښتیا وایي، رښیتا ویل د نجات سبب دي، درواغ ویل مهواآ دي درای آفت هوا او هوس دی، عجز د فقر کلي ده، په ښارو کي هغه ښار بد دي چي امیر نه لري، پټه خوله حکمت دی،او پټ خولي لږ دي، بلاغت ایجاز دی، هر څوك چي شدت کوي د خلکو نفرت ډېروي او څوك چي مهرباني کوي خلك پر ځان راټولوي"

دا خطبه او نوري خطبې ئګې خطابي جنبه چنداني نه لري، بلکي لنډی لنډی جملې دي چي په مختلفو چارو کي د پند او موعظې په رنګ ویلي شویدي.

تر اسلام وروسته:

په عربو کي تر اسلام وروسته وینا ډېره لوړه موقع وموندله او نوي سبکونه او خصوصیات پکښي پیدا شوه، مثلاً د جمعې ، اخترو او حج خطبې سیاسي دخلافت او سلطنت د ټینګولو دپاره ویناوي پکښي داخلي شوې د وینا او خطبو شروع کول په حمد او ثنا سره شروع شوه، د قرانکریم آیتونه تضمین شوه، او مرسته ځیني واخیستله شوه، همدا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شان د لنډوالي او اوږدوالي له حيثه ددې دورې خطباء دومره ډېر دی چې په هيڅ عصر کې دومره نه وه، خو دلته ئې څو مشهور خطيبان راوړو :

لومړی چې تر ټولو خطيبانو ئې اوله درجه ورېده رسول کريم (ص) دی چې هيڅوك دده ودرجې ته نه و رسيدلی او دومره بليغي او فصيحي او جاذبي ويناوې ئې کولې چې ټول خلګ به دده پر وينا مينان کېدل او د هر چا دا زړه غوښته چې دده وينا واورې يا اقلاً دوې خبرې ورسره وکړي، حتی مخالفينو هم دده (ص) ويناوې اروېدلې او ويل به يې چې "محمد د خبرو سحر لري" دوهم خطيب علی کرم الله وجهه دی چې امام الخطباء باله شويدی، او د سيد رضي نهج بلاغته ددې خبرې شاهد دی ، نور مشهور خطيبان سحبان، امل زياد بن ابيه حجاج بن يوسف ثقفي، خالد بن وليد او نور چې خطبګې ئې په کتابو کې ذکر شويدي.

آشور او خطابه:

کوم بل ملت چې د خطابې آثار ځيني ښرګند شويدي د آشور ملت دی چې دوې د نيکه ګانو د پخوانيو نوشتو څخه چې په ميخي خط ليکلې پاته شويدي او هغه غالباً ددوی د ارباب الانواعو او پاچهانو قولونه دي چې وعظ او آداب ئې ښودلي دي.

خطابه په منطق کې:

خطابه دوه مخه لري : يو علمي بل ادبي.

له علمي مخې خطابه:

د علمي مخې خطابه د منطق د پنځګونو صنعتونو څخه ده، ځکه نو بايد لومړی د منطق په شاو خوا کښې لږ څېړنه وکړو بيا به د خطابې مقام په منطق کې وښيو.

د منطق د علم واضع ښرګند نه دی خو دمدون اوبشپړونکی ئې ارسطو دی دمخه هم د منطق بحثونه وه مګر تدوين شوې نه وه ارسطو تدوين او بشپړ کړه ، او د منطق پاشلې او غير منظم قواعد او قوانين ئې راغونډ کړه بلکې تر ارسطو دمخه خلکو له منطقه بد وړل او حکماوٚ ئې تدريس نه کاوه حتی د افلاطون استاد سقراط په ټولو منطقي او فلسفي بحثو کې يوه کلمه هم نه ده ليکلې او دده ټول فلسفي عقايد دده دوو شاګردانو زينفون او افلاطون له کتابو څخه ښکاره شويدي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

افلاطون په لومړی سر کي د خپل استاد لاره ټینګه کړې وه خو په پای کي دکمزورۍ او ضعف له رویه وبېرېده چي دده عقاید له منځه ولاړ نه شي، نوئې دکتابونو په لیکلو شروع وکړ) 15. (

د ارسطو منطق:

دارسطو منطق اته کتابه دي چي نومونه ئې د ترجمې سره دادی:

فاطیغوریاس یعني مقولات

باري ارمانیاس یعني تصورات او قضیه او اقسام ئې

لومړی آنالو طبقای یعني د قیاس تحلیل (د قیاس مقدمې او اجزا او اقسام او عکوس ئې ...)

دوهم آنالوطبقای = برهان

طوبیقا = جدل

صوفسطیقا = مغالطه

ریطوریقا = خطابه

بوطیقا = شعر

دا چي داکتابونه یوه مجموعه وه یا جلا جلا اختلاف دی مګرمحققه خبره دا ده چي شپږ کتابونه (مقولات، تصورات، او قضیه، دقیاس تحلیل، برهان ، جدل، مغالطه) یوه مجموعه وه او دوه کتابه (خطابه او شعر) جلا کتاب او مجموعه وه ددې دواړو مجموعو نوم ئې "ارګانون" ایښی وْ "ارګانون" په یوناني کي "اوزار" او آلې ته وایي. دلته هم ځکه چي منطق د قانون یو آله ده نو ارګانون ورته وویل شوه.

په دې ترتیب نو څرګنده شوه چي له علمي مخي خطابې په منطق کي لوړ مقام درلود او د ارګانون یوه جزء باله کیدله.

د منطق پنځګونه صنعتونه:

د منطق پنځه صنعتونه دادي : برهان ، جدل، مغالطه، خطابه او شعر) 16(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

_ برهان:

برهان هغه قیاس دی چي له یقیني قضایاوو څخه مرکب شوي وي چي اصول ئې دادي : اولیات، مشاهدات، تجریبات، حدسیات، فطریات او متواترات:

.1اولیات:

اولیات هغه قضایا دي چي هېڅ ډول استدلال ته اړ نه وي لکه کُل تر جز لوی دی.

.2مشاهدات:

هغه قضایا دي چي په ظاهري یا باطني حواسو درك کاوه شي لکه دا چي لمر روښانه دی او زه تږی یم.

.3تجریبات:

هغه قضاي دي چي د آزمایښت او تکرار له امله ثابت شوي وي لکه دا

چي کونین تبه لیري کوي.

.4حدسیات:

هغه قضایا دي چي د انسان ذهن د ټاکلیو شوو مبادی څخه نتیجو ته ولاړشي لکه دا چي : د سپوږمۍ رڼا له لمره ده.

.5فطریات:

هغه قضایا دي چي د هغو د دواړو خواوو تصور له نسبته سره په حکم کي کافي نه وي. بلکي په غیر حسي یعني ذهني واسطه پوري اړه ولري او دا واسطه باید د قضیې د اطرافو د تصور په وخت کښي له ذهنه غائبه نه وي لکه دا چي څلور جفت دی، ځکه چي په دې قضیه کي حکم په ذهني واسطه سره دی چي هغه انقسام بمتساوین باله کیږي.

.6متواترات:

هغه قضایا دي چي حکم په هغو کي د یوې ډلي له خولې وي او اقلاً ددې ډلي موافق پر درواغو محال وي لکه دا چي مکه موجوده ده.

_ جدل:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

جدل هغه قیاس دی چي له مشهوراتو او مسلماتو څخه مرکب وي.

1.مشهورات:

هغه قضايا دي چي د بشري ټولني پرې اتفاق وي لکه دا چي : ښه ښه دي بد بد !!! يا دا چي د ځينو په عقيده پرې اتفاق وي.

2.مسلمات:

هغه قضايا دي چي د مناظگرې په وخت کي د يوې خوا په نزد منلي شوي وي يا دا چي په يوه علم کي برهاناً ثابت شوي وي او په بل علم کښي د مسلمه اصولو په عنوان منل شوي وي. لکه د حساب قواعد چي د رياضي په اکثرو علومو کي د مسلمه اصولو په توګه اخيستل شوي دي.

_ مغالطه:

مغالطه يا سفسطه هغه قیاس دی چي له وهمياتو او مشبهاتو څخه مرکب وي.

1.وهميات:

هغه قضايا دي چي په هغو کي وهم حاکم وي نه عقل.

2.مشبهات:

هغه درواغجن قضايا دي چي د رښتنيو او صادقو او اوليه قضاياو سره شبيه وي لکه دا چي : انسان ويښته لري او ويښته شين کيږي نو انسان شين کيږي.

_ خطابه:

خطابه هغه قیاس دی چي له مقبولاتو او مظنوناتو څخه مرکب دی.

1.مقبولات:

هغه قضايا دي چي دداسي کسانو څخه واخيستل شي چي پر هغو د اروېدونکو اعتماد او اعتقاد وي لکه انبياء، اولياء، پوهان او نور...

2.مظنونات:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه قضايا دي چي په اروېدونکو کي د هغو د صحت او رښتيا والی ګمان پيدا شي.

ـ شعر:

شعر هغه قياس دی چي له مخيلاتو څخه مرکب وي او مخيلات هغه خيالي قضايا دي چي د نفس د انبساط او انقباض باعث وګرزي.

له ادبي مخي خطابه:

خطابه له ادبي لحاظه ځانته فن دی او دا خبره نشته چي دمنطق جز باله شي ادبي تعريف او د ادبي خطابې موضوع او غرض خو دمخه په لومړۍ برخه کي ولیکل شو دلته به د خطابې اصول ولیکو:

د خطابې اصول:

د خطابګۍ اصول درې دي : ابتکار ، تنسيق، تعبير.

.1ابتکار:

د اروېدونکي د قناعت د وسائلو په ټاکلو کي فکر په کار اچول ابتکار دی. چي دهغه په اثر د اروېدونکي عواطف په شور راشي.

.2تنسيق:

دخطابې د معنا او د اجزاوْ د سياق انتظام ته تنسيق وايي د تنسيق څخه مقصد د خطابې د اجزاوْ د ترکيب ټينګښت او دهغو يوله بله ارتباط دی، دا ددې دپاره چي اغېزه او تاثير ئې ډېر شي او د اروېدونکو زړه تنګ نه شي د تنسيق اصول درې دي : مقدمه ، اثبات ، خاتمه.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدمه:

وینا کوونکی باید له مقدمې څخه درې نتیجې واخلي، یوه دا چي زړونه جلب کړي او خلك ځانته متوجه کړي، دا له "ښه افتتاح" څخه

پیدا کیږي. دوهمه دا چي اروېدونکي باید د اجمال په توګه د خطابې موضوع له مقدمې څخه وفهموي، دا "دمقصد له بیان" څخه لاس ته راځي. دریمه دا چي د اروېدونکو شوق اوترغیب خپلي وینا ته پیدا کړي چي د وینا کوونکي وینا په ډېر شوق واوري دا د "خطبې په تقسیم" اړه لري.

ښه افتتاح:

ښه افتتاح داده چي الفاظ صحیح او سپك او معنی ئې څرګنده وي حشو او زوائد ونه لري، او افتتاح څلور قسمه لري : لومړی دا چي د یو موضوع په شرحه کي بېله تکلفه پیل وشي، دا افتتاح په عادي مجلسو او ادبي محافلو کي ښه ده، دوه دا چي دمطلب بیان په ښو خوږو او جذابو الفاظو او ښه تعبیر سره شروع شي، دا په هغو ځایو کي وي چي د یوې مهمې او لویې واقعې ښکاره کول وي. لکه ابوبکر صدیق (رض) چي د رسول اکرم (ص) د رحلت په ورځ چي هیچا دا جرئت نه درلود چي د حضرت وفات ښکاره کړي دی پر منبر وخوت وې ویل : " ایهناس انه من کان یعبد محمداً قدمات ومن کان یعبدالله فان الله حی لایموت" دریم دا چي د اروېدونکو غوږو ته د هغه کار علل ورسول شي چي خلك ئې د همت پر کښته والي حمل کوي، څلرم دا چي د حال د اقتضا سره سم په وینا کي کنایه، تعریض، تلویح او اشاره راوړه شي.

د مقصد بیان:

د مقصد بیان دادی چي حاضرینو ته خپل مطلب څګرګند کړي، او ددې شرطونه پنځه دي : لومړی دا چي د یوې چارې په شاوخوا کي وي ځکه چي د موضوع وحدت ښه څرګندوي. دوهم دا چي د مقصد بیان باید واضح وي او په صافو او ښکاره الفاظو وویل شي، ځکه چي د موضوع پېوالی اروېدونکي ستړي کوي.

دریم دا چي په اروېدونکو کي نشاط پیدا کړي او دا دمطلب په ابتکار اړه لري دا په هغه وخت کي چي اروېدونکي خواشیني اوغمګینه وي. څلرم دا چي له اصلي مقصد خارج نه شي ځکه چي له مقصده وتل د اروېدونکو د حواسو د پریشانۍ سبب کیږي او نتیجه لاس ته نه راځي. پنځم دا چي وینا کوونکی باید وار دواره د تفصیل په توګه په موضوع کي داخل نه شي، ځکه احتمال لري چي نتیجې ته به ونه رسیږي، یا به د ډېر غالمغال سبب وګرځي او له

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقصده به پاته شي، اول باید د اجمال په توګه مقصد شروع شي او ورو ورو چي د اروېدونکو زړونه ځانته جلب کړي په تفصیل به شروع کوي.

د خطبې تقسیم:

وینا باید پر څو اجزاوْ وویشل شي، ددې فائدې دادی چي : اول خو وینا کوونکی د معنا له تکراره ساتل کیږي، دوهم دا چي اروېدونکو ته د خطیب سبك او روش معلومیږي، دریم دا چي پخپله وینا ښه واضحه او ښکلي راځي. مثلاً علی کرم الله وجهه پلرونه داسي ویشي : پلرونه دري قسمه دي : یو هغه پلار چي تا پیدا کوي، دوهم هغه پلار چي تعلیم درکوي، دریم هغه پلار چي تاسي روزي.

اثبات:

د تنسیق دوهم اصل اثبات دی د وینا د موضوع تائید دی، چي په برهان او دلیل سره وشي، اثبات پر دوه قسمه دی : ایجابي، سلبي.

ایجابي:

ایجابي هغه اثبات دی چي د یوې موضوع شرح وویله شي، بیا هغه په ښکاره او ټینګو دلائلو ثابته شي دې ته تبیان هم وایي.

سلبي:

سلبي اثبات هغه دی چي وینا کوونکی د خپل مقابل دلائل رد کړي او د هغه عقاید باطل کړي.

خاتمه:

د تنسیق دریم اصل خاتمه ده، خاتمه د وینا کوونکو وروستنیو خبرو ته وایي، څنګه چي د خطیب وینا پر خاتمه تمامیږي نو وینا کوونکی باید خپل ډېر قوت پر دې خبرو واچوي چي د اروېدونکو داقناع او تحریك سبب وګرزي او ددوی عواطف په شور راولي، او زړونه ئي تر تاثیر لاندي ونیسي، او دلته باید د وینا غرض لاس ته راوړه شي، ځکه چي موږ خو د مخه ویلي وه چي د وینا غرض د اروېدونکو اقناع او ددوي ترغیب هغه کار ته دی چي د وینا موضوع

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، نو د وینا په پای کې باید دا دوه غرضه له نظره ونه لویږي او اکثراً هم چي د وینا وروستنۍ جملې ټینګې او جذابې وي اروېدونکي په ټوله وینا قانع کیږي او ترغیب پیدا کوي او که ټوله وینا ټینګه او متینه وي خو چي وروستنۍ جملې ئې سستې وي د اروېدونکو په مغزو کې چنداني کار نه کوي، ځکه چي اکثراً د اروېدونکو په مغزو کې وروستۍ جملې پاتیږي.

(3)تعبیر:

د خطابې دریم اصل تعبیر دی چي په وینا کې ددې اصل مراعات خورا مهم باله کیږي، یعني د مطالبو بیان او حسن تعبیر د وینا پوخ اساس دی او علاوه پر دې چي دبلاغت او فصاحت او معاني او بیان د د قواعدو مراعات باید وشي دا لاندې چارې هم په نظر کې ونیول شي:

لومړی : د اروېدونکو د حالت رعایت، یعني د ادیبانو په مجلس کې یو راز تعبیر او الفاظو ته ضرورت دی او د عامې طبقې دپاره بل راز تعبیر لازم دی، نو دحال مقتضا ته باید وکتل شي او د هرې طبقې سره د هغو په ژبه خبرې وشي که نه وي څه نتیجه په لاس نه راځي.

دوهم : دا چي دخبرو طرز باید مختلف وي،کله مدح، کله بد، کله هزل، کله جد، کله شکر، کله زجر، کله توبیخ، کله تشویق چي د هر یوه باید پخپل ځای کې مراعات او ساتنه وشي.

دریم : دا چي ویناکوونکی باید له خپله حاله سره سم تعبیر وکړي یعني د سپین ږیرتوب پر وخت د زلمیتوب او د زلمیتوب پر وخت د سپین ږیرتوب تعبیرونه ونه شي که زوړ د هلك چمونه وکړي یا هلك کلان کارې وکړي د لویانو په شان وغړیږي ډېر بد ایسي او علاوه پر هغه وینا ئې هم له تاثره لویږي.

څلورم : د لهجې پورته کښته والی هم ډېر اهمیت لري چي د قهر پر ځای په یو راز او رحم پر ځای په بل راز لهجه تعبیر وشي.

پنځم : په تعبیر کې د بدن حرکت دلاس خوځول شي او کښېني خواته کتل، پر خپل موقع باندې ډېر اهمیت لري، همدارنګه د سر ښورول پر خپل ځای ښه تاثیر کوي.

د خطابې د اقسامو اصول:

د ارسطو د عقیدې په قرار د خطابې د اقسامو اصول درې دي : تثبیتي، مشوري، مشاجري:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(1)تثبيتي وينا:

ددې وينا مقصد د ښو خلکو ښه ويل او د بدو خلکو بد ويل دي، چي ددې خطابې تر عنوان لاندي دا موضوعات راتلای شي : مدح، ذم،تبريك، تعزيت، شکر، تهنيت، تسليت، هجوه، ښه راغلی او نور له دې قبيله مسائل چي هره موضوع پخپل ځای او خپله موقع کي جلا خطابه کېدلای شي. تثبيتي خطابې ته تشريفاتي او نمايشي خطابه هم وايي، دا راز خطابې د پارسي په نظم کښي ډيري پيدا کيږي خو په پښتو کي په دواړو خواوو يعني نثر او نظم کي شته مگر د مدح برخه ډېره لږ ده او د تنقيد جنبه ښه قوي ليدله کيږي.

کوم خلك چي په پورتنيو موضوعاتو کي ونيا وکړي بايد د هری موضوع د کيفيت او کميت څخه پوره خبر وي ، د وينا مورد د اشخاصو مقامات هم بايد په نظر کي ونيول شي.

(2)مشوري وينا:

مشوري وينا داده چي د يو کار د کولو يا نه کولو په تشويق او ترغيب وي تر دې عنوان لاندي دا موضوعات راځي : سياسي، عسکري، طبي، توصيوي، شفاعتي، تفريعي يعني توبيخي، تحريضي يعني حماسه او نور داسي موضوعات ...

(3)سياسي وينا:

دا وينا په شوری يا عمومي مجلسو کي وي چي دا مجلسونه د مملکت د چارو د تدبير او د دولت د سياست دپاره منعقدېږي هغه چاري چي په دې مجلسوکي تر نظر لاندي نيول کېږي او د يوه نطاق نمائنده توجه ځانته اړوي دادي : د عادله قوانينو واضع کول، د رسمي دوائرو تشکيل او تنظيم، د دولت په دباندنيو چارو کي غور کول او د خارج سره د ارتباط مسئله تر غور لاندي نيول، روغه او جگړه کول، د ښارينو چارو سمول، د معارف نظام او نور.. ،

سياسي وينا د سياسي خلکو کار دی يعني وزراء او د ملت نمائنده گان او نور هغه څوك چي په ملي ټولنو يعني پارلمانو کي چي هلته د ملت د مختلفو طبقو سياسي حزبونه وي د افکارو تبادله سره کوي.

سياسي وينا کوونکی:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیاسي نطاق مهم صفتونه دادی:

باید د سیاست په ټولو دقایقو او رمزو پوه او خبر وي.

په عمومي او شخصي حقوقو کي باید د پوره تعمق او تبحر څښتن وي.

سیاسي نطاق باید دخلکو نبض وپېژني او وینا ئې باید ډېره ساده او بې تکلفه وي د خبرو په ښکلولو پسي ونه ګرځي.

ژبه يې باید قوي او ژبه ئې خوږه او بیان ئې فصیح او بلیغ وي.

په کومه موضوع کي چي بحث کوي باید د هغې موضوع په ټولو اطرافو خبر وي.

د خپل مملکت سره باید صادق او رښتین وي شخصي اغراضو

ته لار ور نه کړي امین او بې غرضه وي.

مثال : کوم وخت چي میرویس خان ګورګین مړ کړ نو ئې یوه ملی جرګه جوړه کړه او په هغه کي ئې پښتنو ته دخپل وطن ساتلو او آزادۍ په باب کي دا وینا وکړه : "که تاسي زما ملا وتړئ او زما سره یو شئ، زه به ستاسي له غاړي د ذلت اوغلامۍ طوق لیري کړم، د حریت او عزت بیرغ به مو پر وطن هسك کړم...

د غلیمانو جوغ به ستاسي له اوږو پورته کړم".

د ملی قائد میرویس خان همدا لنډه وینا وه چي د پښتون ملت ویني ئې په جوش راوستلي او په یوه سلا ولاړ شوه ...

تبصره:

سیاسي وینا کوونکی ډېر لوړ مقام لري، مګر خورا ډېر اهمیت په هغو مملکتو کي لري چي د ملی حکومت لرونکي وي، نو که مشروطه وي اوکه جمهوري.

عسکري وینا:

دا وینا د عسکري قائد یا بل چا له خوا چي عسکرو ته امر کوي کیږي، په دې وینا به یا عسکر جنګ ته تشویقوي او یا به د خپل وطن ساتنه په زړو کي ورتینګوي. دا وینا نو باید دا خصوصیات ولري:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چي د عسکرو په زړو کي يوه خاص ډول جذبه او حماسه پيدا شي.

وينا کوونکی بايد دا افکار تعقيب کړي چي په لښکر کي هيجان راوستلای شي او هم ئې له ويناوو څخه د بري او فتح ټينګ اميد ښکاره شي.

وينا بايد د عسکرو تر فهمه لوړه نه وي.

حتی الامکان بايد لنډه وي چي عسکر ئې له اورېدو څخه ستړي نه شي.

پخپله وينا کوونکي بايد پخپلو الفاظو کي يو هيجان ولري او دده له خولې څخه بايد الفاظ او کلمات داسي په شدت راووزي لکه د اور بڅرکي چي د تناره له خولې راوزي چي د هغو په ګرمۍ اروېدنکي تر تاثير لاندي راولي. مثلاً د ميوند په جنګ کي دميوند پر دښت چي غازيان له تندي او ګرمۍ څخه ډېر په عذاب شوي وه اوبه هم ليري وې، کارطوس ئې پر تمامېدو وه، دښمن هم قوي وه، نژدې وْ چي غليم فتح وکړي، په دې وخت کي يوه پښتنه پېغله را د مخه کيږي او د پښتنو ملي بيرغ چي لوېدلی دی راپورته کوي په لوړ ږغ او خواږه آواز دا دوې لنډۍ وايي:

که په ميوند کي شهيد نه شوې

خدايږو لاليه بې ننګۍ ته دي ساتينه

خال به د يار له وينو کښېږدم

چي شينکي باغ کي ګل ګلاب وشرموينه

دې دوو لنډيو په پښتنو زلميانو کي دومره تاثير وکړ چي تابه ويل يو آسماني ږغ وْ د پښتنو زلميانو ويني په جوش راغلې او په يوه منډه ئې د دښمن پر توپو وختل او دښمن ئې تار په تار کړ. يا مثلاً لکه د جرمني مارشال رومل دا وينا چي خپلو عسکرو ته ئې ويل : "تر شا څه نشته ښۍ او کيڼ اړخ ته هم مه ګورئ ! څه نشته، فقط او فقط خپل مخ ته ګورئ، ستاسي مخ ته يو "رومل" شته او په ده پسي ځئ"

يا يو بل اروپايي سردار ويلي دي : " کوم وخت چي زه دمخه ځم

په ما پسي راځئ هغه وخت که زه له جنګه را پر شاه شوم ما مړ کړئ، او که زه په ميدان کي مړ شوم زما انتقام او د خون بدله واخلئ"

طلبي ، توصيوي ، شفاعتي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په طلبي وينا کي نطاق د ځان يا بل چا دپاره د فائدې غوښتنه کوي، په توصيوي وينا کي د بل دپاره خير غوښتل دي، همدارنګه په شفاعتي وينا کښې.

تقريعي او تعريضي ويناوي:

تقريعي وينا داده چي اروېدونکي ملامت او توبيخ کړي، تعريضي وينا يو قسم حماسي وينا ده چي غرض پکښې د اروېدونکي په هيجان راوستل دي، لکه يوه کار ته د عامو خلکو رابلل، يا مذهبي تبليغت يا روغي او جنګ ته څوك رابلل يا نور...

مشاجري وينا:

دا هغه وينا د ه چي په قضايي محاکمو کي کار ځيني اخيستل کيږي، په دې معنا نو دا خطابه تراوسه زموږ په هيواد کي مورد نه لري، يوازي لکه پخوا چي ئې په يونان او روم کي په دې معنا مورد درلود اوس ئې په اروپا کي لري، په پخواني يونان او روم کي محاکمه د ډېرو لږو جماعتو په مخ کي کېدله، نن په اروپا کي هم داسي دی، په تېره بيا جنايي امور هغه داسي وي چي جنايي محاکماتو ته يو منصفه هيئت ټاکلي کيږي ددې هيئت اعضا عادي خلك وي، قضاوت ددوي کار او فن نه وي د مجرميت په تشخيص کي بالکل آزاد دي د ذوق او احساساتو له رويه رايه ورکوي.

مدعی او مدعی عليه بيا غالباً خپل کارونه که حمله وي که دفاع وکيلانو ته سپاري وکلا د فن خاوندان وي د وينا آداب زده کوي د محاکمې په وخت کي زيار باسي چي د خپل بلاغت په قوه د قاضيانو زړونه ځانته جلب کړي که په دليل او برهان نه کېده د عواطفو په تحريك کوښښ کوي چي هغه د ځان ملګري کړي.ددې وينا مقصود او غرض دادی چي د مظلوم سره مرسته وکړي او د ظالم دفع وشي، يا په بل عبارت د عدل په ملګری درېدل او د ظلم او ستم په مخ کي مانع کېدل دي.

مشاجري نطاق غالباً قضايي وکيل وي، دا وکيل بايد دا صفتونه ولري:

اول دا چي دا وينا کوونکی بايد سپېڅلی وي او په دفاع کي په ډېر غيرت او نشاط استقامت ولري، دا ترهغه وخته چي دده يقين وي چي دی پر حق ولاړ دی، دويم دا چي د قضايي قوانينو عموماً او د مملکتي د عدليي قوانينو خصوصاً عالم وي. دريم دا چي په اصلي دعوا بايد ښه پوره خبر وي چي حق ناحقه او ناحقه حق نه کړي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خطابې د اقسامو په اصولو کې اختلاف:

د خطابې د اقسامو په اصولو کښې درې قوله دي : يو دا چې د خطابې د اقسامو اصول درې دي لكه دمخه چې درته راوړه شوه يعنې تثبيتي، مشوري او مشاجري ... دوهم دا چې اصول څلور دي درې هغه چې تېر شوه او بل څلورم اصول چې پر اضافه كيږي (وعظي خطابه) ده چې خاص په ديني او روحاني چارو كې وي چې نطاقان ئې هم غالباً د منبر خاوندان وي. دريم قول دادی چې اصول پنځه دي: علمي وينا، سياسي وينا، قضايي وينا، عسكري وينا، او ديني وينا .

د وينا عمومي آداب او شرطونه:

.1عموماً څو چې امكان لري بايد وينا د ليك له رويه نه وي. البته د وينا د ارتباط دپاره نوټ اخيستل ښه كار بلكې ضروري دي مګر ټوله وينا د ليك له رويه ويل د وينا اثر كموي، ګويا د يو كتاب فصل دی اروېدونكو ته ويل كيږي (هو ! سياسي وينا كله كله له دې قيده مستثنی كېدلای شي).

.2د وينا سرمشق او ورزش او عمل لازم دي، يعنې څوك چې غواړي وينا ئې جذابه او مؤثره واقع شي بايد وار دواره د وينا د علم په اساس ځان پوه كړي بيا مشق او تمرين وكړي او تر دې لا هم مهم داسې دی چې وينا كوونكی څه چې وايي بايد هغه وكړي او دا كار ډېر مهم دی، ځكه چې وينا كوونكی څه چې وايي هغه نه كوي په اروېدونكو كې هم څه تاثير نه ښندي، بلكې د تمسخر مورد واقع كيږي مثلاً يو څوك چې شپه او ورځ چلم څكوي كه نورو ته نصيحت وكړي چې چلم مه كاږئ او هغه منع كوي هيڅوك به دده خبره ونه مني او وايي به چې كه دا بد كار واي نو دی ئې پخپل ولې كوي؟

.3څوك چې خپله وينا د ليك له رويه كوي بايد د ليكنې په اصولو هم خبر وي.

.4وينا كوونكی بايد خلك وپېژني او ددوي په روحياتو بلد وي، د هغو په اخلاقو او تاريخ هم ښه خبر وي.

.5تنقيدي وينا بايد پوه سړي ته راجع نه وي، كه څه هم غواړئ چې يو سړی تنبيه كړئ مګر وينا به عمومي رنګ لري. (مشاجري خطابه مستثنی ده)

.6په وينا كې بايد شخصي اغراض په عمومي مجلسو كې تر نظر لاندې ونه نيول شي.

.7تر وينا دمخه بايد ځان او روح ستړی نه شي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

8.که د وینا په وخت کي حواس پرېشانه وي نو لږ تامل دي وشي، څو چي حواس بیرته پر ځای شي، تلوار دي نه کوي او آرام دي نفس وکاږي، بیا دي نو په وینا پیل وکړي .

9.په وینا کي باید اروېدونکو ته داسي خطاب ونه شي چي دوی ناپوه دي او په څه نه پوهیږي یعني اروېدونکو ته باید د ناپوهۍ نسبت ونه شي که نه وي اروېدونکي متنفر کیږي، اود نطاق غرور او خودپسندي ترې ښکاریږي.

10.په وینا کي باید د ځان صفت ونه شي او خپل ځان رښتین، بې غرضه، خیرخواه معرفي نه کړي بلکي باید داسي څه ووایي چي په غیر مستقي طور دده دا صفتونه ځیني وفهمول شي.

11.په وینا کي باید د وخت مراعات وشي، کومه موضوع چي باید وویل شي، هغه باید وویل شي مگر د اطناب او اوږدوالي باید ځان وساتل شي، حق او ناحقه وینا اوږده نه شي، چي اروېدونکي ستړي کړي.

12.د مشاورې په مجلسو کي باید مکرري خبري او ډیري خبري ونه شي و نورو ته هم باید د وینا فرصت ورکړه شي، او خپل ځان د خبرو په شهوت مه معرفي کوئ.

13.په وینا کي باید ډېر تلوار ونه شي، په زوره نارې هم باید نه وي، وینا کوونکي به په خبرو کي نه ماشین کیږي.

14.د وینا په وخت کي وینا کوونکي باید یوې خواته متوجه نه وي هري خواته باید وگوري.

15.وینا کوونکی باید پراخه سینه ولري، او له انتقاده زړه تنگی نه شي او دخپل هنر د پرمختگ دپاره باید له هغه څخه استفاده وکړي.

16.د وینا اول او آخر ته ډېره توجه په کار ده چي باید ښه او جذاب وي.

17.وینا باید طبیعي وي، تصنع وینا بې خونده کوي.

18.وینا باید ساده او روانه وي، مگر سره ددې باید بازاري هم نه وي.

19.په وینا کي مبتذل او ډېر مشهور عبارات او مشهوري جملې باید را نه وړه شي مگر په هغه ځای کي چي ډېر مناسبت ولري، ځکه چي ډیري مشهوري خبري وینا بې مزه او بې خونده کوي.

20.په وینا کي بېځایه لفاظي او زبان بازي کول داسي مثال لري لکه ډاکتر چي ناروغه ته د درمل پر ځای ادبیات وایي.

21.د وینا مطلب باید ډېر روښانه وي.

22.وینا باید د اروېدونکو د سلیقي او ذوق او عقیدې سره سمه وي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

23.په وينا کي د ژونديو او روح لرونکو شيانو څخه خبري کول، د بې جانو شيانو تر خبرو ښه تاثير کوي.

24.ظرافت په وينا کي خورا ضرور او ښه دی مګګر د تهذيب او نزاکت له دائرې وتلی نه وي.

25.وينا چي هر څومره متنوعه وي هغومري په زړو کي کښېني.

26.په وينا کي د درواغو حرارت ډېر وچ او بې مزه ښکاري.

27.وينا کوونکی بايد پخپل ځان شور ولري چي په نورو کي هم شورپيدا کړي، که نه وي امکان نه لري.

28.تملق او چاپلوسي او غوړه مالي د وينا تاثير بيخي کموي او ډېره ئې بې خونده کوي.

29.وينا کوونکی بايد خورا متين او خونسرده وي که حملې باندي وشي خپل ځان ونه بايلي، عصبي نه شي ځکه چي په مناظره کي عصبيت پخپله مغلوبيت دی بايد حاضر جوابه وي يا نور داسي آداب...

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمن ليكونه

1.علم الادب يسوعي ـ د دوهم جلد 5 مخ.

2.د ارسطو د خطابې كتاب د ابن رشد اثر د علم الادب يسوعي 2 جلد 6 مخ په حواله.

3.د ابن الفضل انظاكی كتاب المنفعه، د علم الادب په حواله، 2 ج، 6 مخ، اصول خطابه و تاريخ مختصر منطق تدين.

4.آئين سنخوری ـ فروعی.

5.آريانا ، د ښاغلي كُهزاد اثر 2 مخ.

6.پښتني مېرمني ـ ويدك هند.

7.سيسرون په 106 كال تر ميلاد دمخه زېږېدلی وْ، او تر 43 كال تر ميلاد دمخه ژوندی وْ. Ciceron

8.اصول خطابه و تاريخ مختصر منطق 10 مخ.

9. Corax

10. Gorgias

11. Protagoras

12. Sophisiet

13.اصول خطابه و تاريخ مختصر منطق.

14.اصول خطابه و تاريخ مختصر منطق.

15.تاريخ مختصر منطق ص 4 و 5.

16.اصول خطابه وتاريخ مختصر منطق 23 مخ

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ادبي فنون ماخذونه

.1مختصر المعاني تفتازاني

.2علم الادب يسوعي

.3حدايق السحر رشيدالدين وطواط

.4حدايق البلاغه ــ طبع لاهور

.5شرك الائيل ــ علي اصغر خديو

.6مفتاح العلوم ــ سكاكي

.7روش نگارش ــ رجوي

.8آئين سخنورى ــ فروعي

.9اصول خطابه وتاريخ مختصر منطق تدين

.10اصول انشاء ــ قارى عبدالله خان

.11دستور نگارش ــ حسين اميد

.12د ليك او وينا پوهه ــ الفت

.13ليك ښوونكى ــ نوري

.14ديوان خوشحال خان ختك

.15ديوان پيرمحمد كاكړ قلمي

.16ديوان علي خان

.17ديوان عبدالقادر خان ختك

.18ديوان رحمان بابا

.19پټه خزانه

.20د 1318 د كابل كالنۍ د ښاغلي رښتين مضمون

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.21ديوان كاظم خان قلمي

.22ديوان عظيم

.23علم بديع ، فروغی - طبع ايران

.24الرجع في فنون البديع

.25مدارج البلاغه

.26المعجم فی معاثير اشعار العجم

.27د كابل د مجلې 9 گنه لومړی كال

.28ديوان حميد بابا

.29ديوان شمس الدين قلمي

.30ديوان حنان قلمي

.31نوادر الاالوصول فی شرح الفصول _ مفتي محمد سعدالله

.32قطوف الدانيه فی العلوم الثمانيه _ سيد محمد امين افندي

.33ديوان گل محمد قلمي

.34دستور حسن _ محمدحسن هروي

.35هفت قلزم

.36تاريخ ادبيات ايران _ جلال همايي

.37تاريخ آداب اللغت اللعربيه _ جرجي زيدان ج 2

.38دائرآ المعارف بستاني ، ج 2

.39كشف الظنون لومړی جز

.40فن التاليف الحديث _ د ن فريدي اثر

.41جواهر الادب والانشاء _ محمد زكي الدين

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

42.فرانسوی گرامر د کلواوژده اثر د ښاغلي رښتيا ترجمه

43.د ژوند مجله _ منطبعه دهلي

44.قوائد ادبيه _ طبع کابل

45.نحو مير _ د نحو يوه رساله

46.بهار جانان

47.تاريخ ادبيات انګليس

48.جواهر الادب _ محمد زکي الدين

49.پښتني مېرمني

50.ويدك هند

51.آريانا _ تاليف کُهزاد

52.د قلندر قلمي ديوان

د مؤلف نور طبع سوي آثار

1.ميرويس نيکه (تاريخ)

2.پښتنې ميرمني (تذکره)

3.د پيرمحمد کاکړ ديوان (تصحيح ، تدوين او مقابله)

4.د غنمو وږی (د احمد شاه بابا د تاج پوښی منظومه)

5.د پښتو کلی ځلرم تړوك

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.6د دار مستتر پښتو څېړني (پښتو کول د ښاغلي حبيبي په ملگري)

.7گيتانجلي (ترجمه)

.8د علامه اقبال د "مسافر" ترجمه په پښتو شعر.

Download from: ketabton.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library